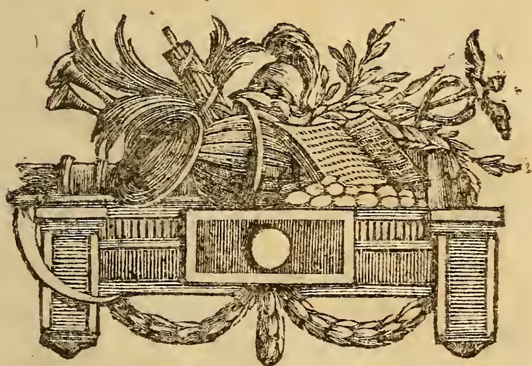
TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM LIBRI QUI SUPERSUNT OMNES

TOMUS QUINTUS

MANNHEMII
Cura & Sumptibus Societatis literatæ
M DCC LXXX

TITI LIVII PATAVINI
HISTORIARUM
AB URBE CONDITA
LIBER XXIII

EPITOME

CAMPANI ad Hannibalem defecerunt. Nuncius Cannensis victoriæ Mago Carthaginem missus, annulos aureos, a digitis occisorum Romanorum detractos, in vestibulo curiæ effudit: quos excessisse modii mensuram traditur. Post quem nuncium Hanno, vir ex Pœnis nobilissimus, suadebat senatui Carthaginiensium, ut pacem a populo Romano peterent: nec tenuit, obstrepente Barcina factione. Claudius Marcellus prætor ad Nolam, eruptione adversus Hannibalem ex oppido facta, prospere pugnavit. Exercitus Hannibalis

per hiberna Capuæ ita luxuriatus est, ut corporum viribus atque animorum enervaretur. Casilinum a Pœnis obsessum, ita fame vexatum est, ut lora & pelles scutis detractas, item mures, essent; & nucibus, per Vulturnum amnem a Romanis missis, vixerint. Senatus ex equestri ordine hominibus centum nonaginta septem suppletus est. L. Postumius prætor a Gallis cum exercitu cæsus est. Cn. & P. Scipiones in Hispania Hasdrubalem vicerunt, & Hispaniam suam fecerunt. Reliquiæ Cannensis exercitus in Siciliam relegatæ sunt; ne recederent inde, nisi finito bello. Inter Philippum Macedonum regem & Hannibalem societas juncta est. Sempronius Gracchus consul Campanos cecidit. Præterea in Sardinia feliciter a T. Manlio prætore adversus Pœnos Sardosque res gestas continet: a quo Hasdrubal dux, & Mago, & Hanno capti. Claudius Mar-

cellus prætor Hannibalis exercitum ad Nolam prœlio fudit & vicit : primusque tot cladibus fessis Romanis meliorem spem belli dedit.

I.

U. c. 536. a. C. 216.

HANNIBAL, poſt Cannenſem pugnam, caſtra capta ac direpta, confeſtim ex Apulia in Samnium moverat: adcitus in Hirpinos a Statio, pollicente ſe Compſam traditurum. Compſanus erat Trebius nobilis inter ſuos: ſed premebat eum Mopſiorum factio, familiæ per gratiam Romanorum potentis. Poſt famam Cannenſis pugnæ, vulgatumque Trebii ſermonibus adventum Hannibalis, quum Mopſiani urbem (*a*) exceſſiſſent; ſine certamine tradita urbs Pœno, præſidiumque acceptum eſt. Ibi præda omni atque inpedimentis relictis, exercitu partito, Magonem regionis ejus urbes, aut deficientes ab Romanis accipere, aut detrectantes cogere ad defectionem jubet. Ipſe per agrum Campanum mare inferum petit, obpugnaturus Neapolim, ut urbem maritimam haberet. Ubi fines Neapolitanorum intravit, Numidas partim in inſidiis (& pleræque cavæ ſunt viæ, ſinusque occulti) quacumque apte poterat, diſpoſuit: alios, præ ſe actam prædam ex agris oſtentantes, obequitare portis juſſit. In quos, quia

Hannibali Compſa traditur.

Neapolim petit.

(a) *urbe* Gron. Crev.

nec multi, & incompoſiti videbantur, quum turma equitum erupiſſet, ab cedentibus conſulto tracta in inſidias, circumventa eſt: nec evaſiſſet quiſquam, ni mare propinquum, & haud procul litore naves piſcatoriæ pleræque conſpectæ peritis nandi dediſſent effugium. Aliquot tamen eo prœlio nobiles juvenes capti cæſique ſunt: inter quos & Hegeas præfectus equitum, intemperantius cedentes ſecutus, cecidit. Ab urbe obpugnanda Pœnum abſterruere conſpecta mœnia, haudquaquam promta obpugnanti.

U. c. 536. a. C. 216.

Conſpectam obpugnare non audet,

II. Inde Capuam flectit iter, luxuriantem longa felicitate atque indulgentia fortunæ, maxime tamen, inter conrupta omnia, licentia plebis ſine modo libertatem exercentis. Senatum & ſibi & plebi obnoxium Pacuvius Calavius fecerat; nobilis idem ac popularis homo, ceterum malis artibus nanctus opes. Is quum eo forte anno, quo res male geſta ad Traſimenum eſt, in ſummo magiſtratu eſſet, jam diu infeſtam ſenatui plebem, ratus, per occaſionem novandi res, magnum auſuram facinus, ut, ſi in ea loca Hannibal cum victore exercitu veniſſet, trucidato ſenatu traderet Capuam Pœnis; inprobus homo,

It Capuam

Pacuvii Calavii fraus.

U. c. 536.
a. C. 216.

ſed non ad extremum perditus, quum mallet incolumi, quam everſa, republica dominari; nullam autem incolumem eſſe orbatam publico conſilio crederet, rationem iniit, qua & ſenatum ſervaret, & obnoxium ſibi ac plebi faceret. Vocato ſenatu, quum, ſibi defectionis ab Romanis conſilium placiturum nullo modo, niſi neceſſarium fuiſſet, præfatus eſſet, « quippe qui liberos ex Ap. Claudii filia haberet, filiamque Romam nuptum Livio dediſſet; ceterum majorem multo rem magisque timendam inſtare. Non enim per defectionem ad tollendum ex civitate ſenatum plebem ſpectare, ſed per cædem ſenatus vacuam rempublicam tradere Hannibali ac Pœnis velle. Eo ſe periculo poſſe liberare eos, ſi ſe permittant ſibi, &, certaminum in republica obliti, credant. » Quum omnes victi metu permitterent; « Claudam in curia vos, [inquit] &, tamquam & ipſe cogitati facinoris particeps, adprobando conſilia, quibus nequidquam adverſarer, viam ſaluti veſtræ inveniam. In hoc fidem, quam vultis ipſi, accipite. » Fide data egreſſus, claudi curiam, jubet, præſidiumque in veſtibulo reliquit; ne quis adire curiam injuſſu ſuo, neve inde egredi poſſit.

Senatum claudit in curia.

III. Tunc vocato ad concionem populo, « Quod ſæpe, [inquit] optaſtis, Campani, » ut ſupplicii ſumendi vobis ex inprobo ac » deteſtabili ſenatu poteſtas eſſet; eam nunc, » non per tumultum expugnantes domos ſin- » gulorum, quas præſidiis clientium ſervo- » rumque tuentur, cum ſummo veſtro peri- » culo, ſed tutam habetis ac liberam. Clau- » ſos omnes in curiam accipite, ſolos, iner- » mes. Nec quidquam raptim, aut forte te- » mere egeritis. De ſingulorum capite vobis » jus ſententiæ dicendæ faciam, ut, quas quiſ- » que meritus eſt, pœnas pendat. Sed ante » omnia ita vos iræ indulgere oportet, ut » potiorem ira ſalutem atque utilitatem veſtram » habeatis. Etenim hos (ut opinor) odiſtis » ſenatores; non ſenatum omnino habere » non vultis: quippe aut rex, (quod abomi- » nandum) aut, quod unum liberæ civitatis » conſilium eſt, ſenatus habendus eſt. Itaque » duæ res ſimul agendæ ſunt vobis, ut & » veterem ſenatum tollatis, & novum coop- » tetis. Citari ſingulos ſenatores jubebo, de » quorum capite vos conſulam. Quod de quo- » que cenſueritis, fiet. Sed prius in ejus » locum virum fortem ac ſtrenuum novum

U. c. 536. a. C. 216.

Populo tollendi ſenatus poteſtatem facit.

Dummodo novus ſenatus cooptetur.

U. c. 536.
a. C. 216.

» senatorem cooptabitis, quam de noxio supplicium sumatur. » Inde consedit, &, nominibus in urnam conjectis, citari, quod primum sorte nomen excidit, ipsumque e curia produci jussit. Ubi auditum est nomen, malum & inprobum pro se quisque clamare, & supplicio dignum. Tum Pacuvius, « Video, » quæ de hoc sententia sit data. Eligite pro » malo atque inprobo bonum senatorem & » justum (*b*). Primo silentium erat inopia potioris subjiciundi; deinde, quum aliquis, omissa verecundia, quempiam nominasset, multo major extemplo clamor oriebatur, quum alii negarent nosse; alii nunc probra, nunc humilitatem sordidamque inopiam, & pudendæ artis aut quæstus genus, objicerent. Hoc multo magis in secundo ac tertio citato senatore est factum (*c*): ut ipsius pœnitere homines adpareret; quem autem in ejus substituerent locum, deesse: quia nec eosdem nominari adtinebat, nihil aliud quam

Hæret populus in novis eligendis senatoribus.

(b) *Video, quæ sententia de hoc sit data. Ejicitur pro malo atque improbo. Bonum senatorem & justum eligite.* Gron. *Video, quæ sententia de hoc sit data. Ejicitur. Pro -- justum eligite.* Crev.

(c) *factum est* Gron. Crev.

ad audienda probra nominatos, & multo humiliores obſcurioreſque ceteri erant eis, qui primi memoriæ obcurrebant. Ita dilabi homines, notiſſimum quodque malum maxime tolerabile dicentes eſſe, jubenteſque ſenatum ex cuſtodia dimitti. *U. c. 536. a. C. 216.* *Senatus liberatur.*

IV. Hoc modo Pacuvius quum obnoxium vitæ beneficio ſenatum multo ſibi magis, quam plebi, feciſſet, ſine armis, jam omnibus concedentibus, dominabatur. Hinc ſenatores, omiſſa dignitatis libertatiſque memoria, plebem adulari, ſalutare, benigne invitare, adparatis accipere epulis: eas cauſſas ſuſcipere, ei ſemper parti adeſſe, ſecundum eam, litem judices dare, quæ magis popularis aptiorque in vulgus favori conciliando eſſet. Jam vero nihil in ſenatu actum aliter, quam ſi plebis ibi eſſet concilium. Prona ſemper civitas in luxuriam, non ingeniorum modo vitio, ſed adfluenti copia voluptatium, & inlecebris omnis amœnitatis maritimæ terreſtriſque; tum vero ita obſequio principum & licentia plebei laſcivire, ut nec libidini nec ſumtibus modus eſſet. Ad contemtum legum, magiſtratuum, ſenatus, acceſſit tum, poſt Cannenſem cladem, ut, cujus

U. c. 536. a. C. 216.

aliqua erat verecundia, Romanum quoque imperium ſpernerent. Id modo erat in mora, ne extemplo deficerent, quod connubium vetuſtum multas familias claras ac potentes Romanis miſcuerat : & quod, quum militarent aliquot apud Romanos, maximum vinculum erant trecenti equites, nobiliſſimus quiſque Campanorum, in præſidia Sicularum urbium delecti ab Romanis ac miſſi.

Legati Campanorum ad Coſ. Rom.

V. Horum parentes cognatique ægre pervicerunt, ut legati ad conſulem Romanum mitterentur. Ii, nondum Canuſium profectum, ſed Venuſiæ cum paucis ac ſemiermibus conſulem invenerunt, quam poterat maxime miſerabilem bonis ſociis ; ſuperbis atque infidelibus, ut erant Campani, ſpernendum. Et auxit rerum ſuarum ſuique contemtum conſul nimis detegendo cladem nudandoque. Nam quum legati, ægre ferre ſenatum populumque Campanum, adverſi quidquam eveniſſe Romanis, nunciaſſent, pollicerenturque omnia, quæ ad bellum opus eſſent; « Morem magis » [inquit] (*d*) loquendi cum ſociis ſervaſtis » Campani, jubentes, quæ opus eſſent ad » bellum, imperare, quam convenienter ad

Reſponſum conſulis.

(d) *Morem*, inquit, *magis* Gron. Crev.

» præsentem fortunæ noſtræ ſtatum locuti » eſtis. Quid enim nobis ad Cannas relictum » eſt, ut, quaſi aliquid habeamus, id, quod » deeſt, expleri ab ſociis velimus? Pedites » vobis imperemus, tamquam equites habea- » mus? Pecuniam deeſſe dicamus, tamquam » ea tantum deſit? Nihil, ne quod ſupplere- » mus quidem, nobis reliquit fortuna. Legio- » nes, equitatus, arma, ſigna, equi virique, » pecunia, commeatus, aut in acie, aut binis » poſtero die amiſſis caſtris perierunt. Itaque » non juvetis nos in bello oportet, Campani, » ſed pene bellum pro nobis ſuſcipiatis. Ve- » niat in mentem, ut trepidos quondam ma- » jores veſtros intra mœnia compulſos, nec » Samnitem modo hoſtem, ſed etiam Sidici- » num paventes, receptos in fidem apud Sa- » ticulam defenderimus, cœptumque propter » vos cum Samnitibus bellum per centum » prope annos, variante fortuna eventum, » tulerimus. Adjicite ad hæc, quod fœdus » æquum deditis, quod leges veſtras, quod » ad extremum (id quod ante Cannenſem » certe cladem maximum fuit) civitatem » noſtram magnæ parti veſtrum dedimus, » communicavimusque vobiscum. Itaque com-

U. c. 536.
a. C. 216.

U. c. 536.
a. C. 216.

» munem vos hanc cladem, quæ accepta eſt, » credere, Campani, oportet, communem » patriam tuendam arbitrari eſſe. Non cum » Samnite aut Etruſco res eſt, ut, quod a » nobis ablatum ſit, in Italia tamen impe- » rium maneat. Pœnus hoſtis, ne Africæ » quidem indigenam, ab ultimis terrarum » oris, freto Oceani Herculisque columnis, » expertem omnis juris & conditionis & » linguæ prope humanæ, militem trahit. Hunc, » natura & moribus inmitem ferumque, in- » ſuper dux ipſe efferavit, pontibus ac mo- » libus ex humanorum corporum ſtrue facien- » dis, & (quod proloqui etiam piget) veſci » humanis corporibus docendo. Hos, infan- » dis paſtos epulis, quos contingere etiam » nefas ſit, videre atque habere dominos, » & ex Africa & a Carthagine jura petere, » & Italiam Numidarum ac Maurorum pati » provinciam eſſe, cui non, genito modo in » Italia, deteſtabile ſit? Pulchrum erit, » Campani, prolapſum clade Romanum im- » perium veſtra fide, veſtris viribus reten- » tum ac recuperatum eſſe. Triginta millia » peditum, quatuor equitum arbitror ex Cam- » pania ſcribi poſſe. Jam pecuniæ adfatim eſt

» frumentique. Si parem fortunæ veſtræ fidem habetis, nec Hannibal ſe viciſſe, ſentiet, nec Romani victos eſſe. »

U. c. 536. a. C. 216.

VI. Hac oratione conſulis dimiſſis redeuntibusque domum legatis, unus ex iis, Vibius Virrius, (*e*) « Tempus veniſſe, [ait] quo » Campani non agrum ſolum, ab Romanis » quondam per injuriam ademtum, recuperare, ſed imperio etiam Italiæ potiri poſſint. Fœdus enim cum Hannibale, quibus » velint legibus, facturos. Neque controverſiam fore, quin, quum ipſe confecto bello » Hannibal victor in Africam decedat, exercitumque deportet, Italiæ imperium Campanis relinquatur. » Hæc Virrio loquenti adſenſi omnes, ita renunciant legationem, uti deletum omnibus videretur nomen Romanum. Extemplo plebes ad defectionem ac pars major ſenatus ſpectare. Extracta tamen, auctoritatibus ſeniorum, per paucos dies eſt res: poſtremo vicit ſententia plurium, ut iidem legati, qui ad conſulem Romanum ierant, ad Hannibalem mitterentur. Quo priuſquam iretur, certumque defectionis conſilium eſſet, Romam legatos miſſos a Campanis, in qui-

Campani ad defectionem ſpectant.

(e) *Virius* Gron. Crev.

U. c. 536. a. C. 216.

busdam annalibus invenio, postulantes, ut alter consul Campanus fieret, si rem Romanam adjuvari vellent. Indignatione orta, submoveri a curia jussos esse: missumque lictorem, qui ex urbe educeret eos, atque eo die manere extra fines Romanos juberet. Quia nimis compar Latinorum quondam postulatio erat, Cœliusque & alii id haud sine caussa prætermiserant scriptores, ponere pro certo sum veritus.

Deficiunt ad Hannibalem.

VII. Legati ad Hannibalem venerunt; pacemque cum eo conditionibus fecerunt: « Ne quis imperator magistratusve Pœnorum » jus ullum in civem Campanum haberet, neve » civis Campanus invitus militaret, munusve » faceret. Ut suæ leges, sui magistratus Capuæ » essent. Ut trecentos ex Romanis captivis Pœ» nus daret Campanis, quos ipsi elegissent; cum » quibus equitum Campanorum, qui in Sici» lia stipendia facerent, permutatio fieret. » Hæc pacta: illa insuper, quam quæ pacta erant, facinora Campani ediderunt. Nam præfectos socium civesque Romanos alios, partim aliquo militiæ munere occupatos, partim privatis negotiis implicitos, plebs repente omnes comprehensos, velut custodiæ caussa,

caussa, balneis includi jussit: ubi, fervore atque æstu anima interclusa, fœdum in modum exspirarent. Ea ne fierent, neu legatio mitteretur ad Pœnum, summa ope Decius Magius, vir cui ad summam auctoritatem nihil, præter sanam civium mentem, defuit, restiterat. Ut vero præsidium mitti ab Hannibale audivit, Pyrrhi superbam dominationem, miserabilemque Tarentinorum servitutem, exempla referens, primo, ne reciperetur præsidium, palam vociferatus est: deinde, ut receptum aut ejiceretur, aut, si malum facinus, quod a vetustissimis sociis consanguineisque defecissent, forti ac memorabili facinore purgare vellent, ut, interfecto Punico præsidio, restituerent se Romanis. Hæc (neque enim occulte agebantur) quum relata Hannibali essent, primo misit, qui vocarent Magium ad sese in castra: deinde, quum is ferociter negasset se iturum (nec enim Hannibali jus esse in civem Campanum) concitatus ira Pœnus, comprehendi hominem, vinctumque adtrahi ad se jussit. Veritus deinde, ne quid inter vim tumultus, atque ex concitatione animorum inconsulti certaminis oriretur, ipse, præmisso nuncio ad Marium

U. c. 536. a. C. 216.

Decius Magius adversatur Pœnis.

Vocatus ab Hannibale negat se iturum.

U. c. 536. a. C. 216

Blosium prætorem Campanum, postero die se Capuæ futurum, proficiscitur e castris cum modico præsidio. Marius concione advocata edicit, ut frequentes cum conjugibus ac liberis obviam irent Hannibali. Ab universis id non obedienter modo, sed enise, favore etiam vulgi, & studio visendi tot jam victoriis clarum imperatorem factum est. Decius Magius nec obviam egressus est, nec, quo timorem aliquem ex conscientia significare posset, privatim se tenuit: in foro cum filio clientibusque paucis otiose inambulavit, trepidante tota civitate ad excipiendum Pœnum visendumque. Hannibal, ingressus urbem, senatum extemplo postulat, precantibusque inde primoribus Campanorum, ne quid eo die seriæ rei gereret, diemque ut ipse adventu suo festum lætus ac libens celebraret; quamquam præceps ingenio in iram erat, tamen, ne quid in principio negaret, visenda urbe magnam diei partem consumsit.

Decii Magii constantia.

VIII. Deversatus (*f*) est apud Ninnios (*g*) Celeres, Stenium Pacuviumque, inclitos nobilitate ac divitiis. Eo Pacuvius Cala-

(f) *Diversatus* Gron. Crev.

(g) *Minios* Gron. Crev.

vius, de quo ante dictum est, princeps factionis ejus; quæ traxerat rem ad Pœnos, filium juvenem adduxit, abstractum abs Decii Magii latere, cum quo ferocissime pro Romana societate adversus Punicum fœdus steterat; nec eum aut inclinata in partem alteram civitas, aut patria majestas sententia depulerat. Huic tum pater juveni Hannibalem deprecando magis, quam purgando, placavit, victusque patris precibus lacrimisque etiam ad cœnam eum cum patre vocari jussit: cui convivio neminem Campanum, præterquam hospites, Jubelliumque Tauream, insignem bello virum, adhibiturus erat. Cœperunt epulari de die, & convivium non ex more Punico, aut militari disciplina esse: sed, ut in civitate atque etiam domo luxuriosa, omnibus voluptatium inlecebris instructum. Unus nec dominorum invitatione, nec ipsius interdum Hannibalis, Calavii filius Perolla vinci potuit; ipse valetudinem excusans, patre animi quoque ejus haud mirabilem interturbationem caussante. Solis ferme occasu patrem Calavium, ex convivio egressum, secutus filius, ubi in secretum (hortus erat posticis ædium partibus)

U. c. 536.
a. C. 216.

U. c. 536. a. C. 216.

Perolla occisurus Hannibalem rem significat Patri.

pervenerunt, « Consilium, [inquit] adfero, » pater, quo non veniam solum peccati, quod » (*h*) defecimus ad Hannibalem, inpetraturi » ab Romanis, sed in multo majore dignitate » & gratia simus Campani, quam umquam » fuimus. » Quum mirabundus pater, « quid» nam id esset consilii, » quæreret; toga rejecta ab humero, latus subcinctum gladio nudat: « Jam ego, [inquit] sanguine Han» nibalis sanciam Romanum fœdus. Te id » prius scire volui, si forte abesse, dum fa» cinus patratur, malles. »

Dehortatur eum pater.

IX. Quæ ubi vidit audivitque senex, velut si jam agendis, quæ audiebat, interesset, amens, metu, « Per ego te, [inquit] » fili, quæcumque jura liberos jungunt pa» rentibus, precor quæsoque, ne ante oculos » patris facere & pati omnia infanda velis. » Paucæ horæ sunt, intra quas jurantes per » quidquid Deorum est, dextræ dextras jun» gentes, fidem obstrinximus, ut sacratas » fide manus, (*i*) digressi ab conloquio, ex» templo in eum armaremus? Ab hospitali

(h) *quo* Gron. Crev.

(i) *ut sacratis de mensis essemus : - - - armaretur?* Gron.

» mensa surgis, (*k*) ad quam tertius Campanorum adhibitus es ab Hannibale, ut eam ipsam mensam cruentares hospitis sanguine? Hannibalem pater filio meo potui placare, filium Hannibali non possum? Sed sit nihil sancti, non fides, non religio, non pietas: audeantur infanda, si non perniciem nobis cum scelere adferunt. Unus adgressurus es Hannibalem? quid illa turba tot liberorum servorumque? quid in unum intenti omnium oculi? quid tot dextræ? torpescentne in amentia illa? Vultum ipsius Hannibalis, quem armati exercitus sustinere nequeunt, quem horret populus Romanus, tu sustinebis? Et, alia auxilia desint, me ipsum ferire, corpus meum obponentem pro corpore Hannibalis, sustinebis? Atqui per meum pectus petendus ille tibi transfigendusque est. Deterreri hic sine te potius, quam illic vinci. Valeant preces apud te meæ, sicut pro te hodie valuerunt. » Lacrimantem inde juvenem cernens, medium complectitur, atque, osculo hærens, non ante precibus abstitit, quam pervicit, ut gladium poneret, fidemque

U. c. 536. a. C. 216.

Patri cedit Perolla.

(k) *Surgis ab h. m.* Gron. Crev. paullo post: *adhibitus ab Annibale es.*

U. c. 536. a. C. 216.

daret, nihil facturum tale. Tum juvenis; « Ego quidem, [inquit] quam patriæ debeo, » pietatem exſolvam patri. Tuam doleo vi- » cem, cui ter proditæ patriæ ſuſtinendum » eſt crimen; ſemel, quum defectionis ab » Romanis; iterum, quum pacis cum Hanni- » bale fuiſti auctor; tertio hodie, quum reſti- » tuendæ Romanis Capuæ mora atque inpe- » dimentum es. Tu, patria, ferrum, quo » pro te armatus hanc arcem defendere vole- » bam, hoſti minime parcens, quando parens » extorquet, recipe. » Hæc quum dixiſſet, gladium in publicum trans maceriam horti abjecit: &, quo minus res ſuſpecta eſſet, ſe ipſe convivio reddidit.

Hannibal Dec. Magium ſibi dedi poſtulat.

X. Postero die ſenatus frequens datus Hannibali. Ubi prima ejus oratio perblanda ac benigna fuit, qua gratias egit Campanis, quod amicitiam ſuam Romanæ ſocietati præpoſuiſſent: & inter cetera magnifica promiſſa pollicitus, brevi caput Italiæ omni Capuam fore, juraque inde cum ceteris populis Romanum etiam petiturum. Unum eſſe exſortem Punicæ amicitiæ fœderisque ſecum facti, quem neque eſſe Campanum, neque dici debere, Magium Decium. Eum poſtulare, ut

ſibi dedatur, ac ſe præſente de eo referatur, ſenatusque conſultum fiat. Omnes in eam ſententiam ierunt: quamquam magnæ parti & vir indignus ea calamitate, & haud parvo initio minui videbatur jus libertatis. Egreſſus curia, in templo magiſtratus conſedit; comprehendique Decium Magium, atque ante pedes deſtitutum cauſſam dicere juſſit. Qui quum, manente ferocia animi, negaret lege fœderis id cogi poſſe, tum injectæ catenæ, ducique ante lictorem in caſtra eſt juſſus. Quoad capite aperto eſt ductus, concionabundus inceſſit, ad circumfuſam undique multitudinem vociferans: « Habetis libertatem, Campani, quam petiſtis. Foro medio, » luce clara, videntibus vobis, nulli Campanorum ſecundus, vinctus ad mortem rapior. Quid violentius Capua capta fieret? » Ite obviam Hannibali, exornate urbem, » diemque adventus ejus conſecrate, ut hunc » triumphum de cive veſtro ſpectetis. » Hæc vociferanti, quum moveri vulgus videretur, obvolutum caput eſt, ociuſque rapi extra portam juſſus. Ita in caſtra perducitur: extemploque inpoſitus in navim, & Carthaginem miſſus; ne, motu aliquo Capuæ ex

U. c. 536. a. C. 216.

Magius abducitur in caſtra Hannib.

U. c. 536. a. C. 216.

indignitate rei orto, ſenatum quoque pœniteret dediti principis: &, legatione miſſa ad repetendum eum, ne aut negando rem, quam primum peterent, offendendi ſibi novi ſocii; aut tribuendo, habendus Capuæ eſſet ſeditionis ac turbarum auctor. Navem Cyrenas detulit tempeſtas, quæ tum in ditione regum erant. Ibi quum Magius ad ſtatuam Ptolomæi regis confugiſſet, deportatus a cuſtodibus Alexandriam ad Ptolomæum, quum eum docuiſſet, contra jus fœderis vinctum ſe ab Hannibale eſſe, vinculis liberatur; permiſſumque, ut rediret, ſeu Romam, ſeu Capuam mallet. « Nec Magius Capuam ſibi tutam » dicere; & Romam eo tempore, quo inter » Romanos Campanosque bellum ſit, trans» fugæ magis, quam hoſpitis, fore domici» lium. Nuſquam malle, quam in regno ejus, » vivere, quem vindicem atque auctorem » habeat libertatis. »

Cyrenas adpulſus confugit ad ſtatuam Regis, & vinculis liberatur.

Redit a Delphis legatus Romanus.

XI. DUM hæc geruntur, Q. Fabius Pictor legatus a Delphis Romam rediit, reſponſumque ex ſcripto recitavit: Divi quoque in eo erant, quibus quoque modo ſupplicaretur. Tum, « Si ita faxitis, Romani, veſtræ res » meliores facilioresque erunt: magisque ex

» ſententia reſpublica veſtra vobis procedet, » victoriaque duelli populi Romani erit. Pythio Apollini, republica veſtra bene geſta » ſervataque, lucris meritis donum mittitote, » deque præda, manubiis, ſpoliisque honorem habetote : laſciviam a vobis prohibetote. » Hæc ubi ex Græco carmine interpretata recitavit, tum dixit, » ſe oraculo » egreſſum extemplo his omnibus Divis rem » divinam ture ac vino feciſſe : juſſumque ab » templi antiſtite, ſicut coronatus laurea corona & oraculum adiſſet, & rem divinam » feciſſet ; ita coronatum navim adſcendere, » nec ante deponere eam, quam Romam perveniſſet. Se, quæcumque imperata ſint, cum » ſumma religione ac diligentia exſecutum : » coronam Romæ in aram (*l*) Apollinis depoſuiſſe. » Senatus decrevit, ut eæ res divinæ ſupplicationesque primo quoque tempore cum cura fierent. Dum hæc Romæ atque in Italia geruntur, nuncius victoriæ ad Cannas Carthaginem venerat Mago Hamilcaris filius : non ex ipſa acie a fratre miſſus ; ſed retentus aliquot dies in recipien-

U. c. 536. a. C. 216.

Mago Carthaginem a fratre miſſus.

(l) *ara* Gron. Crev.

U. c. 536. a. C. 216.

Exponit res geſtas ab Hannibale.

dis civitatibus Bruttiorum, quæque (*m*) deficiebant. Is, quum ei ſenatus datus eſſet, res geſtas in Italia a fratre exponit: « Cum » ſex imperatoribus eum, quorum quatuor » conſules, duo dictator ac magiſter equitum » fuerint, cum ſex conſularibus exercitibus » acie conflixiſſe: occidiſſe ſupra ducenta » millia hoſtium: ſupra quinquaginta millia » cepiſſe. Ex quatuor conſulibus duos occi» diſſe; ex duobus ſaucium alterum, alterum, » toto exercitu amiſſo, vix cum quinquaginta » hominibus effugiſſe. Magiſtrum equitum, » quæ conſularis poteſtas ſit, fuſum fugatum» que: dictatorem, quia ſe in aciem numquam » commiſerit, unicum haberi imperatorem. » Bruttios Apulosque, partim Samnitium ac » Lucanorum defeciſſe ad Pœnos. Capuam, » quod caput, non Campaniæ modo, ſed, » poſt adflictam rem Romanam Cannenſi » pugna, Italiæ ſit, Hannibali ſe tradidiſſe. » Pro his tantis totque victoriis, verum eſſe, » grates Deis inmortalibus agi haberique. »

Annuli aurei ad modii menſuram.

XII. Ad fidem deinde tam lætarum rerum, effundi in veſtibulo curiæ juſſit annulos aureos, qui tantus acervus fuit, ut, metienti-

(m) *quæ deficiebant* Crev.

bus dimidium ſuper tres modios expleſſe, ſint quidam auctores. Fama tenuit, quæ propior vero eſt, haud plus fuiſſe modio. Adjecit deinde verbis, quo majoris cladis indicium eſſet, neminem, niſi equitem, atque eorum ipſorum primores, id gerere inſigne. Summa fuit orationis, « Quo propius ſpem » belli perficiendi ſit, eo magis omni ope » juvandum Hannibalem eſſe. Procul enim » ab domo militiam eſſe, in media hoſtium » terra. Magnam vim frumenti, pecuniæ, » abſumi : & tot acies, ut hoſtium exercitus » deleſſe; ita victoris etiam copias parte ali» qua minuiſſe. Mittendum igitur ſupplemen» tum eſſe, mittendam in ſtipendium pecu» niam frumentumque tam bene meritis de » nomine Punico militibus. » Secundum hæc dicta Magonis lætis omnibus, Himilco, vir factionis Barcinæ, locum Hannonis increpandi eſſe ratus, « Quid eſt, Hanno? [in» quit.] Etiam nunc pœnitet belli ſuſcepti » adverſus Romanos? Jube dedi Hannibalem: » veta in tam proſperis rebus grates Diis im» mortalibus agi. Audiamus Romanum ſena» torem in Carthaginienſium curia. » Tum Hanno : « Tacuiſſem hodie, Patres conſcripti,

U. c. 536. a. C. 216.

Hannonem increpat Himilco.

Oratio Hannonis de Hannibale.

U. c. 536. a. C. 216.

» ne quid in communi omnium gaudio, mi» nus lætum quod esset vobis, loquerer. » Nunc interroganti senatori, pœniteatne me » adhuc suscepti adversus Romanos belli, si » reticeam, aut superbus, aut obnoxius vi» dear: quorum alterum est hominis alienæ » libertatis obliti; alterum suæ. Respondeam » igitur Himilconi, non desisse pœnitere me » belli, neque desiturum ante invictum vestrum (*n*) imperatorem incusare, quam finitum ali» qua tolerabili conditione bellum videro: » nec mihi pacis antiquæ desiderium ulla alia » res, quam pax nova finiet. Itaque ista, » quæ modo Mago jactavit, Himilconi cete» risque Hannibalis satellitibus jam læta sunt. » Mihi possunt læta esse, quia res bello bene » gestæ, si volumus fortuna uti, pacem no» bis æquiorem dabunt. Nam si prætermitti» mus hoc tempus, quo magis dare, quam » accipere, possumus videri pacem, vereor, » ne hæc quoque lætitia luxuriet nobis, ac » vana evadat. Quæ tamen nunc quoque qua» lis est? Occidi exercitus hostium: mittite » milites mihi. Quid aliud rogares, si esses » victus? Hostium cepi bina castra, prædæ

(n) *nostrum* Gron.

» videlicet plena & commeatuum : frumen- *U. c. 536. a. C. 216.*
» tum & pecuniam date. Quid aliud, si spo-
» liatus, si exutus castris esses, peteres? Et,
» ne omnia ipse mirer, (mihi quoque enim,
» quoniam respondi Himilconi, interrogare
» jus fasque est) velim seu Himilco, seu
» Mago respondeat; quum ad internecionem
» Romani imperii pugnatum ad Cannas sit,
» constetque in defectione totam Italiam esse;
» primum ecquis Latini nominis populus de-
» fecerit ad nos? deinde ecquis homo, ex
» quinque & triginta tribubus, ad Hanniba-
» lem transfugerit?» Quum utrumque Mago *Disceptatio cum Magone.*
negasset : « Hostium quidem ergo, [inquit]
» adhuc nimis multum superest. Sed, multi-
» tudo ea quid animorum, quidve spei habeat,
» scire velim.»

XIII. Quum, id nescire, Mago diceret; « Nihil facilius scitu est, [inquit.] Ecquos » legatos ad Hannibalem Romani miserunt de » pace? Ecquam denique mentionem pacis » Romæ factam esse, adlatum ad vos est?» Quum id quoque negasset, « Bellum igitur, » [inquit] tam integrum habemus, quam ha- » buimus, qua die Hannibal in Italiam est » transgressus. Quam varia victoria priore

U. c. 536.
a. C. 216.

» Punico bello fuerit, plerique, qui memi-
» nerimus, ſuperſumus. Numquam terra ma-
» rique magis proſperæ res noſtræ viſæ ſunt,
» quam ante conſules C. Lutatium & A. Po-
» ſtumium fuerunt. Lutatio & Poſtumio con-
» ſulibus, devicti ad Ægates inſulas ſumus.
» Quod ſi (id quod Dii omen avertant) nunc
» quoque fortuna aliquid variaverit; tum
» pacem ſperatis, quum vincemur, quam nunc,
» quum vincimus, dat nemo? Ergò, ſi quis
» de pace conſulet, ſeu deferenda hoſtibus,
» ſeu accipienda, habeo, quid ſententiæ di-
» cam: ſi de iis, quæ Mago poſtulat, refer-
» tis, nec victoribus mitti adtinere puto, &
» fruſtrantibus nos falſa atque inani ſpe multo
» minus cenſeo mittenda eſſe. » Haud multos movit Hannonis oratiò. Nam & ſimultas cum familia Barcina leviorem auctorem faciebat, & occupati animi præſenti lætitia, nihil, quo vanius fieret gaudium ſuum, auribus admittebant: debellatumque mox fore, ſi adniti paullulum voluiſſent, rebantur. Itaque ingenti conſenſu fit ſenatusconſultum, ut Hannibali quatuor Numidarum millia in ſupplementum mitterentur, & quadraginta elephanti, & argenti multa talenta. Dictatorque

cum Magone in Hiſpaniam præmiſſus eſt, ad conducenda viginti millia peditum, quatuor equitum, quibus exercitus, qui in Italia, quique in Hiſpania erant, ſupplerentur. *U. c. 536. a. C. 216.*

XIV. Ceterum hæc, ut in ſecundis rebus, ſegniter otioſeque geſta. Romanos, præter inſitam induſtriam animis, fortuna etiam cunctari prohibebat. Nam nec conſul ulli rei, quæ per eum agenda eſſet, deerat: & dictator M. Junius Pera, rebus divinis perfectis, latoque, ut ſolet, ad populum, ut equum eſcendere liceret, præter duas urbanas legiones, quæ principio anni a conſulibus conſcriptæ fuerant, & ſervorum delectum, cohortesque ex agro Piceno & Gallico conlectas, ad ultimum prope deſperatæ reipublicæ auxilium, quum honeſta utilibus cedunt, deſcendit, edixitque: « Qui capitalem fraudem auſi, quique pecuniæ judicati in vinculis eſſent, qui eorum apud ſe milites fierent, eos noxa pecuniaque ſeſe exſolvi juſſurum. » Ea ſex millia hominum Gallicis ſpoliis, quæ triumpho C. Flaminii translata erant, armavit. Itaque cum viginti quinque millibus armatorum ab urbe proficiſcitur. Hannibal, Capua recepta, quum iterum Nea-

Romani inpigre bellum adparant.

U. c. 536. a. C. 216.

Hannibal Neapolim frustra tentat.

politanorum animos, partim ſpe, partim metu, nequidquam tentaſſet, in agrum Nolanum exercitum traducit: & ut non hoſtiliter ſtatim, quia non deſperabat voluntariam deditionem; ita, ſi morarentur ſpem, nihil eorum, quæ pati aut timere poſſent, prætermiſſurus. Senatus, ac maxime primores ejus, in ſocietate Romana cum fide perſtare; plebs novarum, ut ſolet, rerum atque Hannibalis tota eſſe; metumque agrorum populationis, & patienda in obſidione multa gravia indignaque proponere animo. Neque auctores defectionis deerant. Itaque ubi ſenatum metus cepit, ſi propalam tenderent, reſiſti multitudini concitatæ non poſſe; clam ſimulando dilationem mali inveniunt: placere enim ſibi defectionem ad Hannibalem ſimulant: quibus autem conditionibus in fœdus amicitiamque novam tranſeant, parum conſtare. Ita ſpatio ſumto, legatos propere ad prætorem Romanum Marcellum Claudium, qui Caſilini cum exercitu erat, mittunt, docentque, quanto in diſcrimine ſit Nolana res: agrum Hannibalis eſſe & Pœnorum, urbem extemplo futuram, ni ſubveniatur. Concedendo plebei ſenatum, ubi velint, defecturos ſe, ne deficere præ-

præfestinarent, effecisse. Marcellus, conlaudatis Nolanis, eadem simulatione extrahi rem in suum adventum jussit: interim celari, quæ secum acta essent, spemque omnem auxilii Romani. Ipse a Casilino Calatiam petit: atque inde, Vulturno amni (*o*) trajecto, perque agrum Saticulanum Trebulanumque (*p*) super Suessulam per montes Nolam pervenit. *U. c. 536. a. C. 216.*

XV. Sub adventum prætoris Romani Pœnus agro Nolano excessit, & ad mare proxime Neapolim descendit, cupidus maritimi oppidi potiundi, quo cursus navibus tutus ex Africa esset. Ceterum, postquam Neapolim a præfecto Romano teneri accepit, (M. Junius Silanus erat, ab ipsis Neapolitanis adcitus) Neapoli quoque, sicut Nola, omissa, (*q*) petit Nuceriam. Eam quum aliquamdiu circumsedisset, sæpe vi, sæpe sollicitandis nequidquam nunc plebe nunc principibus, fame demum in deditionem accepit, pactus, ut inermes cum singulis abirent vestimentis. Deinde, ut qui a principio mitis omnibus

Hannibal Nuceriam capit.

(o) *amne* Gron. Crev.

(p) *Trebianumque* Crev.

(q) *Neapolim quoque, sicut Nolam, non admissus* Gron.

U. c. 536. a. C. 216.

Italicis, præter Romanos, videri vellet, præmia atque honores, qui remanerent, ac militare secum voluissent proposuit. Nec ea spe quemquam tenuit. Dilapsi omnes, quocumque hospitia aut fortuitus animi inpetus tulit, per Campaniæ urbes, maxime Nolam Neapolimque. Quum ferme triginta senatores, ac forte primus quisque, Capuam petissent; exclusi inde, quod portas Hannibali clausissent, Cumas se contulerunt. Nuceriæ præda militi data est, urbs direpta atque incensa. Nolam Marcellus non sui magis fiducia præsidii, quam voluntate principum, habebat. Plebes timebatur, & ante omnes L. Bantius, quem consensus attentatæ defectionis, ac metus a prætore Romano, nunc ad proditionem patriæ, nunc, si ad id fortuna defuisset, ad transfugiendum stimulabat. Erat juvenis acer, & sociorum ea tempestate prope nobilissimus eques. Seminecem eum ad Cannas in acervo cæsorum corporum inventum, curatumque benigne, etiam cum donis Hannibal domum remiserat. Ob ejus gratiam meriti rem Nolanam in jus ditionemque dare voluerat Pœno: anxiumque eum & sollicitum cura novandi res prætor cernebat. Ceterum,

Bantius Nolanus propensus in Hannibalem.

quum aut pœna cohibendus esset, aut beneficio conciliandus, sibi adsumsisse, quam hosti ademisse, fortem ac strenuum maluit socium, adcitumque ad se benigne adpellat: « Multos eum invidos inter populares habere; » inde existimatu facile esse, quod nemo » civis Nolanus sibi indicaverit, quam multa » ejus egregia facinora militaria essent. Sed, » qui in Romanis militaverit castris, non » posse obscuram ejus virtutem esse. Multos » sibi, qui cum eo stipendia fecerint, referre, » qui vir esset ille, quæque & quoties peri- » cula pro salute ac dignitate populi Romani » adisset: utique Cannensi prœlio non prius » pugna abstiterit, quam prope exsanguis » ruina superincidentium virorum, equorum, » armorumque sit obpressus. Itaque macte » virtute esto, [inquit]. Apud me tibi om- » nis honos atque omne præmium erit: &, » quo frequentior mecum fueris, senties eam » rem tibi dignitati atque emolumento esse. » Lætoque juveni promissis equum eximium dono dat, bigatosque quingentos quæstorem numerare jubet: lictoribus imperat, ut eum se adire, quoties velit, patiantur.

U. c. 536.
a. C. 216.

U. c. 536. a. C. 216.

Hannibal ad Nolam.

XVI. Hac comitate Marcelli ferocis juvenis animus adeo eſt mollitus, ut nemo inde ſociorum rem Romanam fortius ac fidelius juverit. Quum Hannibal ad portas eſſet, (Nolam enim rurſus a Nuceria moverat caſtra) plebesque Nolana de integro ad defectionem ſpectaret, Marcellus ſub adventum hoſtium intra muros ſe recepit; non caſtris metuens, ſed ne prodendæ urbis occaſionem nimis multis in eam inminentibus daret. Inſtrui deinde utrimque acies cœptæ, Romanorum pro mœnibus Nolæ, Pœnorum ante caſtra ſua. Prœlia hinc parva inter urbem caſtraque, & vario eventu fiebant: quia duces nec prohibere paucos temere provocantes (*r*), nec dare ſignum univerſæ pugnæ volebant. In hac cotidiana duorum exercituum ſtatione principes Nolanorum nunciant Marcello, « Nocturna conloquia inter plebem ac Pœ» nos fieri; ſtatutumque eſſe, ut, quum Ro» mana acies egreſſa portis iret (*s*), inpe» dimenta eorum ac ſarcinas diriperent, clau» derent deinde portas, murosque occupa» rent, ut, potentes rerum ſuarum atque ur-

(r) *rogantes* Gron. Crev.

(s) *foret* Gron.

» bis, Pœnum inde pro Romano acciperent. » *U. c. 536. a. C. 216.*
Hæc ubi nunciata ſunt Marcello, conlaudatis ſenatoribus Nolanis, priuſquam aliquis motus intus oriretur, fortunam pugnæ experiri ſtatuit. *Marcellus ſe prælio parat.* Ad tres portas in hoſtes verſas tripartito exercitum inſtruxit: inpedimenta ſubſequi juſſit: calones lixasque & invalidos milites vallum ferre. Media porta robora legionum & Romanos equites, duabus circa portis novos milites levemque armaturam ac ſociorum equites ſtatuit. Nolani muros portasque adire vetiti; ſubſidiaque deſtinata inpedimentis data, ne, occupatis prœlio legionibus, in ea inpetus fieret. Ita inſtructi intra portas ſtabant. Hannibali, ſub ſignis (id quod per aliquot dies fecerat) ad multum diei in acie ſtanti, primo miraculo eſſe, quod nec exercitus Romanus porta egrederetur, nec armatus quiſquam in muris eſſet. Ratus deinde prodita conloquia eſſe, metuque reſides factos, partem militum in caſtra remittit, juſſos propere adparatum omnem obpugnandæ urbis in primam aciem adferre; ſatis fidens, ſi cunctantibus inſtaret, tumultum aliquem in urbe plebem moturam. Dum in ſua quiſque miniſteria diſcurſu trepidat ad prima *Hannibalem adgreditur.*

U. c. 536. a. C. 216.

ſigna, ſucceditque ad muros acies, patefacta repente porta, Marcellus ſigna canere, clamoremque tolli, ac pedites primum, deinde equites, quanto maximo poſſent inpetu, in hoſtem erumpere jubet. Satis terroris tumultusque in aciem mediam intulerant, quum duabus circa portis P. Valerius Flaccus & C. Aurelius legati in cornua hoſtium erupere. Addidere clamorem lixæ calonesque, & alia turba cuſtodiæ inpedimentorum adpoſita, ut, paucitatem maxime ſpernentibus Pœnis, ingentis repente exercitus ſpeciem fecerint. Vix equidem auſim adfirmare, quod quidam auctores ſunt, duo millia & octingentos (*t*) hoſtium cæſos; non plus quingentos Romanum (*u*) amiſiſſe. Sive tanta, ſive minor victoria fuit, ingens eo die res, ac neſcio, an maxima illo bello geſta ſit: non vinci enim ab Hannibale vincentibus difficilius fuit, quam poſtea vincere.

Bene rem gerit.

XVII. Hannibal, ſpe potiundæ Nolæ ademta, quum Acerras receſſiſſet; Marcellus extemplo, clauſis portis cuſtodibusque diſpoſitis, ne quis egrederetur, quæſtionem in

(t) *trecentos* Gron. Crev.

(u) *non plus uno Romanos amiſiſſe* Gron.

foro de iis, qui clam in conloquiis hoſtium fuerant, habuit: ſupra ſeptuaginta damnatos proditionis ſecuri percuſſit, bonaque eorum juſſit publica populi Romani eſſe: &, ſumma rerum ſenatui tradita, cum exercitu omni profectus, ſupra Sueſſulam caſtris poſitis conſedit. Pœnus, Acerras primum ad voluntariam deditionem conatus perlicere, poſtquam obſtinatos vidit, obſidere inde atque obpugnare parat. Ceterum Acerranis plus animi, quam virium, erat. Itaque, deſperata tutela urbis, ut circumvallari mœnia viderunt, priuſquam continuarentur hoſtium opera, per intermiſſa munimenta neglectasque cuſtodias ſilentio noctis dilapſi, per vias inviaque, qua quemque aut conſilium aut error (x) tulit, in urbes Campaniæ, quas ſatis certum erat non mutaſſe fidem, perfugerunt. Hannibal, Acerris direptis atque incenſis, quum a Caſilino dictatorem Romanum legionesque novas adciri (y) nunciaſſent, ne quis tam propinquis hoſtium caſtris Capuam quoque recurrat, exercitum ad Caſilinum ducit. Caſilinum eo tempore quingenti Prænestini

U. c. 536. a. C. 216.

Acerras capit Pœnus.

(x) *terror* Gron.

(y) *legionesque eminus adſpici* Crev.

U. c. 536. a. C. 216. habebant, cum paucis Romanis Latinique nominis, quos eodem audita Cannenſis clades contulerat. Hi, non confecto Præneſte ad diem delectu, ſerius profecti domo, quum Caſilinum ante adverſæ pugnæ famam veniſſent, & aliis adgregarent ſeſe Romanis ſociisque, profecti a Caſilino cum ſatis magno agmine irent; avertit eos retro Caſilinum nuncius Cannenſis pugnæ. Ibi quum dies aliquot, ſuſpecti Campanis timentesque, cavendis ac ſtruendis in vicem inſidiis traduxiſſent, jamque de Capuæ defectione agi, accipique Hannibalem ſatis pro certo habuere, interfectis nocte oppidanis, partem urbis, quæ cis Vulturnum eſt, (eo enim dividitur amni) occupavere: idque præſidium (z) Caſilini habebant Romani. Additur & Peruſina cohors, homines quadringenti ſexaginta, eodem nuncio, quo Præneſtini paucos ante dies, Caſilinum compulſi. Et ſatis ferme armatorum ad tam exigua mœnia, & flumine altera parte cincta, tuenda erat: penuria frumenti, nimium etiam ut videretur hominum, efficiebat.

(z) *præſidii* Gron. Crev.

XVIII. HANNIBAL quum jam inde haud procul esset, Gætulos cum præfecto, nomine Isalca, præmittit: ac primo, si fiat conloquii copia, verbis benignis ad portas aperiendas præsidiumque accipiendum perlicere jubet: si in pertinacia perstent, rem gerere ac tentare, si qua parte invadere urbem possit. Ubi ad mœnia accessere, quia silentium erat, solitudo visa; metuque concessum barbarus ratus, moliri portas & claustra refringere parat: quum, patefactis repente portis, cohortes duæ, ad id (*a*) ipsum instructæ intus, ingenti cum tumultu erumpunt, stragemque hostium faciunt. Ita primis repulsis, Maharbal, cum majore robore virorum missus, nec ipse eruptionem cohortium sustinuit. Postremo Hannibal, castris ante ipsa mœnia obpositis, parvam urbem parvumque præsidium summa vi atque omnibus copiis obpugnare parat. Ac, dum instat lacessitque, corona undique circumdatis mœnibus, aliquot milites & promptissimum quemque, e muro turribusque ictos, amisit. Semel ultro erumpentes agmine elephantorum obposito prope interclusit, trepidosque compulit in urbem,

U. c. 536. a. C. 216.

Casilinum Hannibal obpugnat.

(a) *id* del. *Gron.*

U. c. 536. a. C. 216.

satis multis, ut ex tanta paucitate, interfectis. Plures cecidissent, ni nox prœlio intervenisset. Postero die omnium animi ad obpugnandum accenduntur; utique postquam corona aurea muralis proposita est, atque ipse dux, castelli, plano loco positi, segnem obpugnationem Sagunti expugnatoribus exprobrabat, Cannarum Trasimenique & Trebiæ singulos admonens universosque. Inde vineæ quoque cœptæ agi cuniculique: nec ad varios conatus hostium aut vis ulla, aut ars deerat. Socii Romanorum propugnacula adversus vineas statuere, transversis cuniculis hostium cuniculos excipere; & palam & clam cœptis obviam ire; donec pudor etiam Hannibalem ab incepto avertit: castrisque communitis, ac præsidio modico inposito, ne omissa res videretur, in hiberna Capuam concessit. Ibi partem majorem hiemis exercitum in tectis habuit, adversus omnia humana mala sæpe ac diu duratum (*b*), bonis inexpertum atque insuetum. Itaque, quos nulla mali vicerat vis, perdidere nimia bona ac voluptates inmodicæ; & eo inpensius, quo avidius ex insolentia in eas se merserant. Somnus enim, &

Hannibal it Capuam in hiberna.

(b) *durantem* Gron. Crev.

vinum, & epulæ, & ſcorta, balineaque, & otium, conſuetudine in dies blandius, ita enervaverunt corpora animosque, ut magis deinde præteritæ victoriæ eos (c), quam præſentes tutarentur vires; majusque id peccatum ducis apud peritos artium militarium haberetur, quam quod non e— Cannenſi acie protinus ad urbem Romanam duxiſſet. Illa enim cunctatio diſtuliſſe modo victoriam videri potuit; hic error vires ademiſſe ad vincendum. Itaque, Hercule, velut ſi cum alio exercitu a Capua exiret, nihil uſquam priſtinæ diſciplinæ tenuit. Nam & redierunt plerique ſcortis inpliciti: &, ubi primum ſub pellibus haberi cœpti ſunt, viaque & alius militaris labor excepit, tironum modo, corporibus animisque deficiebant: & deinde per omne æſtivorum tempus magna pars ſine commeatibus ab ſignis dilabebantur: neque aliæ latebræ, quam Capua, deſertoribus erant.

U. c. 536. a. C. 216.

Conrumpitur illic ejus exercitus.

XIX. CETERUM, miteſcente jam hieme, educto ex hibernis milite, Caſilinum redit. Ubi, quamquam ab obpugnatione ceſſatum erat, obſidio tamen continuata oppidanos præſidiumque ad ultimum inopiæ adduxerat.

(c) *eos victoriæ* Gron. Crev.

U. c. 536. a. C. 216.

Castris Romanis Ti. Sempronius præerat, dictatore auspiciorum repetendorum caussa profecto Romam. Marcellum, & ipsum cupientem ferre auxilium obsessis, & Vulturnus amnis inflatus aquis, & preces Nolanorum atque Acerranorum, tenebant, Campanos timentium, si præsidium Romanum abscessisset. Gracchus, adsidens tantum Casilino, quia prædictum erat dictatoris, ne quid absente eo rei gereret, nihil movebat: quanquam, quæ facile omnem patientiam vincerent, nunciabantur a Casilino. Nam &, præcipitasse se quosdam non tolerantes famem, constabat; & stare inermes in muris, nuda corpora ad missilium telorum ictus præbentes. Ea ægre patiens Gracchus, quum neque pugnam conserere dictatoris injussu auderet, (pugnandum autem esse, si palam frumentum inportaret, videbat) neque clam inportandi spes esset, farre, ex agris circa undique convecto, quum complura dolia complesset, nuncium ad magistratum Casilinum misit, ut exciperent dolia, quæ amnis deferret. Insequenti nocte, intentis omnibus in flumen ac spem ab nuncio Romano factam, dolia medio missa amni defluxerunt: æqua-

Casilinum in doliis per amnem frumentum mittitur.

liter inter omnes frumentum divisum. Id postero quoque die ac tertio factum est. Nocte & mittebantur & perveniebant : eo custodias hostium fallebant. Imbribus deinde continuis citatior solito amnis, transverso vortice dolia inpulit ad ripam, quam hostes servabant. Ibi hærentia inter obnata ripis salicta conspiciuntur : nunciatumque Hannibali est, & deinde intentiore (*d*) custodia cautum, ne quid falleret Vulturno ad urbem missum. Nuces tamen fusæ ab Romanis castris, quum medio amni ad Casilinum defluerent, cratibus excipiebantur. Postremo ad id ventum inopiæ est, ut lora detractasque scutis pelles, ubi fervida mollissent aqua, mandere conarentur, nec muribus aliove animali abstinerent, & omne herbarum radicumque genus aggeribus infimis muri eruerent; &, quum hostes obarassent, quidquid herbidi terreni extra murum erat, raporum semen injecerunt, ut Hannibal, « Eone usque, dum ea nascantur, ad » Casilinum sessurus sum ? » exclamaret: &, qui nullam antea pactionem auribus admiserat, tum demum agi secum est passus de redemtione liberorum capitum. Septunces auri

U. c. 536. a. C. 216.

Nuces mittuntur.

Horrenda fames.

(d) *interiore* Gron.

U. c. 536. a. C. 216.

Casilinum deditur Hannibali.

in singulos pretium convenit. Fide accepta, sese tradiderunt: donec omne aurum persolutum est, in vinculis habiti: tum remissi Cumas cum fide. Id verius est, quam ab equite in abeuntes inmisso interfectos. Praenestini maxima pars fuere. Ex quingentis septuaginta, qui in praesidio fuerunt, minus dimidium ferrum famesque absumsit: ceteri incolumes Praeneste cum praetore suo Manicio (scriba is antea fuerat) redierunt. Statua ejus indicio fuit, Praeneste in foro statuta, loricata, amicta toga, velato capite; & tria signa cum titulo lamnae aeneae inscripto, « Manicium pro militibus, qui Casilini in » praesidio fuerint, votum voviſſe. » Idem titulus tribus signis in aede Fortunae positis fuit subjectus.

XX. Casilinum oppidum redditum Campanis est, firmatum septingentorum militum de exercitu Hannibalis praesidio; ne, ubi Poenus inde absceſſiſſet, Romani obpugnarent. Praenestinis militibus senatus Romanus duplex stipendium & quinquennii militiae vacationem decrevit. Civitate quum donarentur ob virtútem, non mutaverunt. Perusinorum casus obscurior fama est; quia nec

ipſorum monumento ullo eſt inluſtratus, nec decreto Romanorum. Eodem tempore Petelinos (*e*), qui uni ex Bruttiis manſerant in amicitia Romana, non Carthaginienſes modo, qui regionem obtinebant, ſed Brutii quoque ceteri, ob ſeparata ab ſe conſilia, obpugnabant. Quibus (*f*) quum obſiſtere malis nequirent Petelini, legatos Romam ad præſidium petendum miſerunt. Quorum preces lacrimæque (in queſtus enim flebiles, quum ſibimet ipſi conſulere juſſi ſunt, ſeſe in veſtibulo curiæ profuderunt) ingentem miſericordiam Patribus ac populo moverunt. Conſultique iterum a Manio Pomponio prætore Patres, circumſpectis omnibus imperii viribus, fateri coacti, nihil jam longinquis ſociis in ſe præſidii eſſe, redire domum, fideque ad ultimum expleta, conſulere ſibimet ipſos in reliquum (*g*) præſenti fortuna juſſerunt. Hæc poſtquam renunciata legatio Petelinis eſt, tantus repente mœror pavorque ſenatum eorum cepit, ut pars profugiendi, qua quiſque poſſet, ac deſerendæ urbis

U. c. 536. a. C. 216.

Petelini Romanis fidi.

(e) *Petellinos.* Sic ſemper *Gron. Crev.*

(f) *quibus* del. *Gron.*

(g) *reliquum* del. *Crev.*

U. c. 536. a. C. 216.

auctores essent; pars, quando deserti a veteribus sociis essent, adjungendi se ceteris Bruttiis, ac per eos dedendi Hannibali. Vicit tamen ea pars, quæ nihil raptim nec temere agendum, consulendumque de integro censuit. Re laxata (*h*) postero die per minorem trepidationem tenuerunt (*i*) optimates, ut, convectis omnibus ex agris, urbem ac muros firmarent.

Status rerum in Sicilia.

XXI. Per idem fere tempus literæ ex Sicilia Sardiniaque Romam adlatæ. Priores ex Sicilia T. Otacilii proprætoris in senatu recitatæ sunt: « L. Furium prætorem cum classe » ex Africa Lilybæum venisse: ipsum graviter saucium in discrimine ultimo vitæ esse. » Militi & navalibus sociis neque stipendium, » neque frumentum ad diem dari; neque, » unde detur, esse. Magnopere suadere, ut » quam primum ea mittantur; sibique, si ita » videatur, ex novis prætoribus successorem » mittant. » Eademque ferme de stipendio frumentoque ab A. Cornelio Mammula proprætore ex Sardinia scripta. Responsum utrisque, non esse, unde mitteretur: jussique ipsi

(h) *Relata p. d. p. m. t. re*, Crev.

(i) *retinuerunt* Gron.

ipſi claſſibus atque exercitibus ſuis conſulere. T. Otacilius, ad unicum ſubſidium populi Romani Hieronem legatos quum miſiſſet, in ſtipendium, quanti argenti opus fuit, & ſex menſium frumentum accepit. Cornelio in Sardinia civitates ſociæ benigne contulerunt. Et Romæ quoque propter penuriam argenti triumviri menſarii, rogatione M. Minucii tribuni plebis, facti, L. Æmilius Papus, qui conſul cenſorque fuerat, & M. Atilius Regulus, qui bis conſul fuerat, & L. Scribonius Libo, qui tum tribunus plebis erat. Et duumviri creati, M. & C. Atilii, ædem Concordiæ, quam L. Manlius prætor voverat, dedicaverunt. Et tres pontifices creati, Q. Cæcilius Metellus, & Q. Fabius Maximus, & Q. Fulvius Flaccus, in locum P. Scantinii demortui, & L. Æmilii Paulli conſulis, & Q. Ælii Pæti, qui ciciderant pugna Cannenſi. U. c. 536. a. C. 216.

Hiero adjuvat Romanos.

XXII. Quum cetera, quæ continuis cladibus fortuna minuerat, quantum conſiliis humanis adſequi poterant, Patres expleſſent; tandem ſe quoque & ſolitudinem curiæ, paucitatemque convenientium ad publicum conſilium reſpexerunt. Neque enim poſt L. Æmilium & C. Flaminium cenſores ſenatus

U. c. 536. a. C. 216.

Deliberatur de explendo senatu.

lectus fuerat, quum tantum senatorum adversæ pugnæ, ad hoc sui quemque casus per quinquennium absumsissent. Quum de ea re Manius Pomponius prætor, dictatore post Casilinum amissum profecto jam ad exercitum, exposcentibus cunctis retulisset; tum Sp. Carvilius, quum longa oratione non solum inopiam, sed paucitatem etiam civium, e (*k*) quibus in Patres legerentur, conquestus esset, explendi senatus caussa, & jungendi artius Latini nominis, pro magna re se (*l*) suadere dixit, ut ex singulis populis Latinorum, binis senatoribus, si Patres Romani censuissent, civitas daretur, atque in demortuorum locum in senatum legerentur. Eam sententiam haud æquioribus animis, quam ipsorum quondam postulatum Latinorum, Patres audierunt: &, quum fremitus indignantium tota curia esset, & præcipue Manlius, (*m*) « esse etiam nunc stirpis ejus virum, » diceret, ex qua quondam in Capitolio » consul minatus esset, quem Latinum in cu» ria vidisset, eum sua manu se interfectu-

(k) *ex* Gron. Crev.

(l) *se* del. *Gron. Crev.*

(m) *T. Manlius* Crev.

» rum; » Q. Fabius Maximus, « Numquam » rei ullius alieniore tempore mentionem » factam in senatu, dixit, quam inter tam » suspensos sociorum animos incertamque » fidem id tactum, quod insuper sollicitaret » eos. Eam unius hominis temerariam vocem » silentio omnium exstinguendam esse: &, » si quid umquam arcani sanctive ad silendum » in curia fuerit, id omnium maxime tegen- » dum, occulendum, oblivifcendum, pro » non dicto habendum esse. » Ita ejus rei ob- pressa mentio est. Dictatorem, qui censor ante fuisset, vetustissimusque ex eis, qui vi- verent, censoriis esset, creari placuit, qui senatum legeret: adcirique C. Terentium con- sulem ad dictatorem dicendum jusserunt. Qui, quum ex Apulia, relicto ibi præsidio, magnis itineribus Romam rediisset, nocte proxima, ut mos erat, M. Fabium Buteonem ex sena- tusconsulto sine magistro equitum dictato- rem in sex menses dixit.

U. c. 536. a. C. 216.

Fabius Buteo dictator legendi senatus caussa.

XXIII. Is ubi cum lictoribus in Rostra escendit, « neque duos dictatores tempore » uno, quod numquam antea factum esset, » probare se, » dixit: « neque dictatorem se » sine magistro equitum: nec censoriam vim

Dictatoris oratio.

U. c. 536. a. C. 216.

» uni permissam (n), & eidem iterum : nec » dictatori, nisi rei gerendæ caussa creato, » in sex menses datum imperium. Quæ » inmoderata fors, tempus ac necessitas fece» rint, iis se modum inpositurum. Nam ne» que senatu quemquam moturum ex iis, » quos C. Flaminius, L. Æmilius censores in » senatum legissent : transcribi tantum recita» rique eos jussurum; ne penes unum homi» nem judicium arbitriumque de fama ac » moribus senatoris fuerit : ita in demor» tuorum locum sublecturum, ut ordo ordi» ni, non homo homini prælatus videretur. » Recitato vetere senatu, inde primos in demortuorum locum legit, qui post L. Æmilium & C. Flaminium censores curulem magistratum cepissent, necdum in senatum lecti essent, ut quisque eorum primus creatus erat : tum legit, qui ædiles, tribuni plebei, quæstoresve fuerant : tum ex iis, qui magistratus non cepissent, qui spolia ex hoste fixa domi haberent, aut civicam coronam accepissent. Ita, centum septuaginta septem cum ingenti adprobatione hominum in senatum lectis, extemplo se magistratu abdicavit,

(n) *permissam uni* Gron.

privatusque de Roſtris deſcendit, lictoribus abire juſſis: turbæque ſe inmiſcuit privatas agentium res, tempus hoc ſedulo terens, ne deducendi ſui cauſſa populum de foro abduceret: neque tamen elanguit cura hominum ea mora, frequentesque eum domum deduxerunt. Conſul nocte inſequenti ad exercitum rediit, non facto certiore ſenatu, ne comitiorum cauſſa in urbe retineretur. *U. c. 536. a. C. 216.*

XXIV. POSTERO die conſultus a Manio Pomponio prætore ſenatus decrevit, dictatori ſcribendum, uti, ſi e republica cenſeret eſſe, ad conſules ſubrogandos veniret cum magiſtro equitum & prætore M. Marcello, ut ex iis præſentibus noſcere Patres poſſent, quo ſtatu reſpublica eſſet, conſiliaque ex rebus caperent. Qui adciti erant, omnes venerunt, relictis legatis, qui legionibus præeſſent. Dictator, de ſe pauca ac modice locutus, in magiſtrum equitum, Ti. Sempronium Gracchum, magnam partem gloriæ vertit; comitiaque edixit, quibus L. Poſtumius tertium abſens, qui tum Galliam provinciam obtinebat, & Ti. Sempronius Gracchus, qui tum magiſter equitum & ædilis curulis erat (o)

(o) *& ædilis curilis erat* leg. *eo accurrerat* Gron.

U. c. 536. a. C. 216.

consules crearentur. Prætores inde creati, M. Valerius Lævinus, Ap. Claudius Pulcher, Q. Fulvius Flaccus, Q. Mucius Scævola. Dictator, creatis magistratibus, Teanum in hiberna ad exercitum rediit, relicto magistro equitum Romæ: qui, quum post paucos dies magistratum initurus esset, de exercitibus scribendis comparandisque in annum Patres consuleret. Quum eæ res maxime agerentur, nova clades nunciata, aliam super aliam cumulante in eum annum fortuna; L. Postumium, consulem designatum, in Gallia ipsum atque exercitum deletos. Silva erat vasta, (Litanam Galli vocabant) qua exercitum traducturus erat. Ejus silvæ dextra lævaque circa viam Galli arbores ita inciderant, ut inmotæ starent, momento levi inpulsæ occiderent. Legiones duas Romanas habebat Postumius, sociumque ab supero mari tantum conscripserat, ut viginti quinque millia armatorum in agros hostium induxerit. Galli oram extremæ silvæ quum circumsedissent, ubi intravit agmen saltum, tum extremas arborum succisarum inpellunt, quæ, alia in aliam, instabilem per se ac male hærentem, incidentes, ancipiti strage arma, viros, equos

L. Postumius Cos. des. in Gallia cum exercitu deletus.

obruerunt, ut vix decem homines effugerent. *U. c. 536. a. C. 216.* Nam quum exanimati plerique essent arborum truncis fragmentisque ramorum, ceteram quoque multitudinem, inopinato malo trepidam, Galli, saltum omnem armati circumsedentes (*p*), interfecerunt; paucis e tanto numero captis, qui, fluminis pontem petentes, obsesso ante ab hostibus ponte interclusi sunt. Ibi Postumius, omni vi, ne caperetur, dimicans obcubuit. Spolia corporis caputque ducis præcisum Boii ovantes templo, quod sanctissimum est apud eos, intulere. Purgato inde capite, ut mos iis est, calvam auro cælavere: idque sacrum vas iis erat, quo sollemnibus libarent: poculumque idem sacerdoti esse, ac templi antistitibus. Præda quoque haud minor Gallis, quam victoria, fuit. Nam etsi magna pars animalium strage silvæ obpressa erat, tamen ceteræ res, quia nihil dissipatum fuga est, stratæ per omnem jacentis agminis ordinem inventæ sunt.

XXV. Hac nunciata clade, quum per dies multos in tanto pavore fuisset civitas, ut, tabernis clausis, velut nocturna solitudine per urbem acta, senatus ædilibus nego-

(p) *circumsidentes* Gron. Crev.

U. c. 536.
a. C. 216.

tium daret, ut urbem circumirent, aperirique tabernas, & mœstitiæ publicæ speciem urbi demi juberent; tum Ti. Sempronius senatum habuit, consolatusque Patres est, & adhortatus, « ne, qui Cannensi ruinæ non » subcubuissent, ad minores calamitates ani» mos submitterent. Quod ad Carthaginienses » hostes Hannibalemque adtinet, prospera mo» do essent, sicut speraret futura, Gallicum » bellum & omitti tuto & differri posse: ul» tionemque eam fraudis in Deorum ac po» puli Romani potestate fore. De hoste Pœno » exercitibusque, per quos id bellum gerere» tur, consultandum atque agitandum. » Ipse primum, quid peditum equitumque, quid civium, quid sociorum in exercitu esset dictatoris, disseruit. Tum Marcellus suarum copiarum summam exposuit. Quid in Apulia cum C. Terentio consule esset, a peritis quæsitum est. Nec, unde consulares exercitus satis firmi ad tantum bellum efficerentur, inibatur ratio. Itaque Galliam, quamquam stimulabat justa ira, omitti eo anno placuit. Exercitus dictatoris consuli decretus est. De exercitu Marcelli, qui eorum ex fuga Cannensi essent, in Siciliam eos traduci,

atque ibi militare, donec in Italia bellum esset, placuit. Eodem ex dictatoris legionibus rejici militem minimi quemque roboris, nullo præstituto militiæ tempore, nisi qui (*q*) stipendiorum legitimorum esset. Duæ legiones urbanæ alteri consuli, qui in locum L. Postumii subfectus esset, decretæ sunt: eumque, quum primum salvis auspiciis posset, creari placuit. Legiones præterea duas primo quoque tempore ex Sicilia adciri; atque inde consul, cui legiones urbanæ evenissent, militum sumeret quantum opus esset. C. Terentio consuli propagari in annum imperium; neque de eo exercitu, quem ad præsidium Apuliæ haberet, quidquam minui. *U. c. 536. a. C. 216.*

XXVI. Dum hæc in Italia geruntur adparanturque, nihilo segnius in Hispania bellum erat: sed ad eam diem magis prosperum Romanis. P. & Cn. Scipionibus inter se partitis copias, ut Cnæus terra, Publius navibus rem gereret; Hasdrubal Pœnorum imperator, neutri parti virium satis fidens, procul ab hoste, intervallo ac locis tutus, tenebat se: quoad (*r*) multum ac diu obtestanti quatuor *Res gestæ in Hispania.*

(q) *quod* Crev.

(r) *quoad* l. *cui* Gron.

U. c. 536. a. C. 216.

millia peditum, & quingenti equites in supplementum missi ex Africa sunt. Tum, refecta tandem spe, castra propius hostem movit: classemque & ipse instrui pararique jubet, ad insulas maritimamque oram tutandam. In ipso inpetu movendarum de integro rerum, perculit eum præfectorum navium transitio: qui, post classem ab Iberum per pavorem desertam graviter increpiti, numquam deinde satis fidi aut duci, aut Carthaginiensium rebus fuerant. Fecerant hi (*s*) transfugæ motum in Carpesiorum (*t*) gente, desciverantque iis auctoribus urbes aliquot: una etiam ab ipsis vi capta fuerat. In eam gentem versum ab Romanis bellum est; infestoque exercitu Hasdrubal ingressus agrum hostium, pro captæ ante dies paucos urbis mœnibus, Galbum, nobilem Carpesiorum ducem, cum valido exercitu castris sese tenentem, adgredi statuit. Præmissa igitur levi armatura, quæ eliceret hostes ad certamen, peditum partem ad depopulandum per agros passim dimisit, ut palantes exciperent. Simul & ad castra tumultus erat, & per

Hasdrubal adversus Carpesios ducit exercitum.

(s) *ii* Gron.

(t) *Tartessiorum.* Sic & in seqq. *Crev.*

agros fugaque & cædes : deinde undique diversis itineribus quum in castra se recepissent, adeo repente decessit animis pavor, ut non ad munimenta modo defendenda satis animorum esset, sed etiam ad lacessendum hostem proelio. Erumpunt igitur agmine e castris, tripudiantes more suo; repentinaque eorum audacia terrorem hosti, paullo ante ultro lacessenti, incussit. Itaque & ipse Hasdrubal in collem satis arduum, tutum (*u*) flumine etiam objecto, tum copias subducit, & præmissam levem armaturam equitesque palatos eodem recipit : nec aut colli aut flumini satis fidens, vallo castra permunit. In hoc alterno pavore certamina aliquot sunt contracta : nec Numida Hispano eques par fuit; nec jaculator Maurus cætrato, velocitate pari, robore animi viriumque aliquantum præstanti.

U. c. 536. a. C. 216.

Carpesii terrorem hostibus incutiunt.

XXVII. Postquam neque elicere Pœnum ad certamen obversati castris poterant, neque castrorum obpugnatio facilis erat; urbem Ascuam, (*x*) quo, fines hostium ingrediens, Hasdrubal frumentum commeatusque alios

(u) *tutumque* Gron.

(x) *Asenam* Gron. Crev.

U. c. 536. a. C. 216.

convexerat, vi capiunt, omnique circa agro potiuntur. Nec jam, aut in agmine, aut in castris, ullo imperio contineri. Quam ubi neglegentiam ex re (ut fit) bene gesta oriri senserat Hasdrubal, cohortatus milites, ut palatos sine signis hostes adgrederentur, degressus colle, pergit ire acie instructa ad castra. Quem ut adesse tumultuose nunciavere fugientes ex speculis stationibusque (z), ad arma conclamatum est. Ut quisque arma ceperat, sine imperio, sine signo, incompositi, inordinati in prœlium ruunt. Jam primi conseruerant (a) manus, quum alii catervatim currerent, alii nondum e castris exissent. Tamen primo ipsa audacia terruere hostem. Deinde, rari in confertos inlati, quum paucitas parum tuta esset, respicere alii alios, & undique pulsi coire in orbem; & dum corporibus adplicantur, armaque armis jungunt, in artum compulsi, quum vix movendis armis satis spatii esset, corona hostium cincti, ad multum diei cæduntur. Exigua pars, eruptione facta, silvas ac mon-

(z) *Quem ut adesse tumultuose nuncii refugientes ex speculis stationibusque attulere* Gron. Crev.

(a) *conseruerunt* Gron.

tes petit: parique terrore & castra sunt deserta, & universa gens postero die in deditionem venit. Nec diu in pacato mansit. Nam subinde ab Carthagine adlatum est, ut Hasdrubal primo quoque tempore in Italiam exercitum duceret. Quæ vulgata res per Hispaniam omnium ferme animos ad Romanos avertit. Itaque Hasdrubal extemplo literas Carthaginem mittit, indicans, quanto fama profectionis suæ damno fuisset. « Si vero inde » pergeret, priusquam Iberum transiret, Ro» manorum Hispaniam fore. Nam, præter» quam quod nec præsidium, nec ducem ha» beret, quem relinqueret pro se; eos impe» ratores esse Romanos, quibus vix æquis » viribus resisti possit. Itaque si ulla Hispa» niæ cura esset, successorem sibi cum vali» do exercitu mitterent: cui, ut omnia pro» spere evenirent, non tamen otiosam pro» vinciam fore. »

U. c. 536. a. C. 216.

Hasdrubal jubetur ducere exercitum in Italiam.

XXVIII. HÆ literæ quamquam primo admodum moverunt senatum; tamen, quia Italiæ cura prior potiorque erat, nihil de Hasdrubale, neque de copiis ejus mutatum est. (*b*) Himilco, cum exercitu justo &

(b) *est* del. *Gron. Crev.*

U. c. 536. a. C. 216.

Himilco mittitur in Hiſpaniam.

aucta claſſe ad retinendam terra marique ac tuendam Hiſpaniam, eſt miſſus; qui, ut pedeſtres navalesque copias trajecit, caſtris communitis, navibusque ſubductis & vallo circumdatis, cum equitibus delectis ipſe, quantum maxime adcelerare poterat, per dubios infeſtosque populos juxta intentus ad Haſdrubalem pervenit. Quum decreta ſenatus mandataque expoſuiſſet, atque edidiciſſet ipſe in vicem, quemadmodum tractandum bellum in Hiſpania foret, retro in ſua caſtra rediit; nulla re, quam celeritate, tutior, quod undique abierat, antequam conſentirent.

Haſdrubal in Italiam ire parat.

Haſdrubal, priuſquam moveret caſtra, pecunias imperat populis omnibus ſuæ deditionis, ſatis gnarus, Hannibalem tranſitus quoſdam pretio mercatum: nec auxilia Gallica aliter, quam conducta, habuiſſe; inopem, tantum iter ingreſſum, vix penetraturum ad Alpes fuiſſe. Pecuniis igitur raptim exactis, ad Iberum deſcendit. Decreta Carthaginienſium & Haſdrubalis iter ubi ad Romanos ſunt perlata, omnibus omiſſis rebus, ambo duces, junctis copiis, ire obviam cœptis atque obſiſtere parant; rati ſi Hannibali, vix per ſe ipſi tolerando Italiæ hoſti, Haſdrubal

Scipiones ei obviam eunt.

dux atque Hiſpanienſis exercitus eſſet junctus, illum Romani finem imperii fore. His anxii curis ad Iberum contrahunt copias; &, tranſito amne, quum diu conſultaſſent, utrum caſtra caſtris conferrent, an ſatis haberent, ſociis Carthaginienſium obpugnandis, morari ab itinere propoſito hoſtem, urbem a propinquo flumine Iberam adpellatam, opulentiſſimam ea tempeſtate regionis ejus, obpugnare parant. Quod ubi ſenſit Haſdrubal, pro ope ferenda ſociis, pergit ipſe ire ad urbem, deditam nuper in fidem Romanorum, (c) obpugnandam. Ita jam cœpta obſidio omiſſa ab Romanis eſt, & in ipſum Haſdrubalem verſum bellum. *U. c. 536. a. C. 216.*

XXIX. Quinque millium intervallo caſtra diſtantia habuere paucos dies: nec ſine levibus prœliis, nec ut in aciem exirent. Tandem uno eodemque die velut ex compoſito utrimque ſignum pugnæ propoſitum eſt, atque omnibus copiis in campum deſcenſum. Triplex ſtetit Romana acies. Velitum pars inter anteſignanos locata, pars poſt ſigna accepta, equites cornua cinxere. Haſdrubal mediam aciem Hiſpanis firmat: in cornibus, *Pugna inter Scipiones & Haſdrubalem.*

(c) *Romanam* Gron.

U. c. 536.
a. C. 216.

dextro Pœnos locat, lævo Afros mercenariorumque auxilia: equitum Numidas Pœnorum peditibus, ceteros Afris pro cornibus obponit (*d*). Nec omnes Numidæ in dextro locati cornu, ſed quibus, deſultorum in modum, binos trahentibus equos inter acerrimam ſæpe pugnam in recentem equum ex feſſo armatis transſultare mos erat: tanta velocitas ipſis, tamque docile equorum genus eſt. Quum hoc modo inſtructi ſtarent, imperatorum utriuſque partis haud ferme diſpares ſpes erant. Nam ne multum quidem, aut numero, aut genere militum, hi aut illi præſtabant. Militibus longe diſpar animus erat. Romanis enim, quamquam procul a patria pugnarent, facile perſuaſerant duces, pro Italia atque urbe Romana eos pugnare. Itaque, velut quibus reditus in patriam eo diſcrimine pugnæ verteretur, obſtinaverant animis, vincere aut mori. Minus pertinaces viros habebat altera acies. Nam maxima pars Hiſpani erant: qui vinci in Hiſpania, quam victores in Italiam trahi, malebant. Primo igitur concurſu, quum vix pila conjecta eſſent, retulit pedem media acies, inferentibusque ſeſe magno inpetu Romanis terga vertit.

(d) *apponit* Crev.

Nihil

Nihilo ſegnius in cornibus prœlium fuit. Hinc Pœnus, hinc Afer urguet: & velut in circumventos prœlio ancipiti pugnant. Sed quum in medium tota jam coiſſet Romana acies, ſatis virium ad dimovenda hoſtium cornua habuit. Itaque duo diverſa prœlia erant: utroque Romani, ut qui, pulſis tandem mediis, & numero & robore virorum præſtarent, haud dubie ſuperarunt. Magna vis hominum ibi occiſa. Et, niſi Hiſpani vixdum conſerto prœlio tam effuſe fugiſſent: perpauci ex tota ſuperfuiſſent acie. Equeſtris pugna nulla admodum fuit; quia, ſimul inclinatam mediam aciem Mauri Numidæque viderunt, extemplo fuga effuſa nuda cornua, elephantis quoque præ ſe actis, deſeruere. Et Haſdrubal, uſque ad ultimum eventum pugnæ moratus, e media cæde cum paucis effugit. Caſtra Romani cepere, atque diripuere. Ea pugna, ſi qua dubia in Hiſpania erant, Romanis adjunxit: Haſdrubalique non modo in Italiam traducendi exercitus, ſed ne manendi quidem ſatis tuto in Hiſpania, ſpem reliquit. Quæ poſtquam literis Scipionum Romæ vulgata ſunt, non tam victoria,

U. c. 536. a. C. 216.

Vincunt Romani.

U. c. 536. a. C. 216.

quam prohibito Hafdrubalis in Italiam tranfitu, lætabantur.

Petelia in Bruttiis ab Himilcone capta.

XXX. Dum hæc in Hifpania geruntur, Petelia (*e*) in Bruttiis, aliquot poft menfibus, quam cœpta obpugnari erat, ab Himilcone, præfecto Hannibalis, expugnata eft. Multo (*f*) fanguine ac vulneribus ea Pœnis victoria ftetit: nec ulla magis vis obfeffos, quam fames, expugnavit. Abfumtis enim frugum alimentis, carnisque omnis generis quadrupedum; futrinæ poftremo coriis, herbisque & radicibus, & corticibus teneris, ftrictisque rubis vixere; nec, antequam vires ad ftandum in muris ferendaque arma deerant, expugnati funt. Recepta Petelia, Pœnus ad Confentiam copias traducit: quam, minus pertinaciter defenfam, intra paucos dies in deditionem accepit. Iifdem ferme diebus & Bruttiorum exercitus Crotonem, Græcam urbem, circumfedit, opulentam quondam armis virisque, tum jam adeo multis magnisque cladibus adflictam, ut omnis ætatis minus viginti millia civium fupereffent. Itaque urbe a defenforibus vafta facile potiti

Croto capitur a Bruttiis.

(e) *Petellia.* Sic femper *Gron. Crev.*

(f) *eft; multoque* Gron.

ſunt hoſtes : arx tantum retenta, in quam inter tumultum captæ urbis e media cæde quidam effugere. Et Locrenſes deſcivere ad Bruttios Pœnosque, prodita multitudine a principibus. Rhegini tantummodo regionis ejus, & in fide erga Romanos, & poteſtatis ſuæ ad ultimum manſerunt. In Siciliam quoque eadem inclinatio animorum pervenit: & ne domus quidem Hieronis tota ab defectione abſtinuit. Namque Gelo maximus ſtirpis, contemta ſimul ſenectute patris, ſimul poſt Cannenſem cladem Romana ſocietate, ad Pœnos defecit: moviſſetque in Sicilia res, niſi mors adeo obportuna, ut patrem quoque ſuſpicione adſpergeret, armantem eum multitudinem, ſollicitantemque ſocios abſumſiſſet. Hæc eo anno in Italia, in Africa, in Sicilia, in Hiſpania vario eventu acta. Exitu anni Q. Fabius Maximus a ſenatu poſtulavit, ut ædem Veneris Erycinæ, quam dictator voviſſet, dedicare liceret. Senatus decrevit, ut Ti. Sempronius conſul deſignatus, quum primum (g) honorem (h) iniſſet, ad populum ferret, ut Q. Fabium duumvirum

U. c. 538. a. C. 216.

Gelo filius Hieronis deficit ad Pœnos.

Moritur.

(g) *primum* del. *Crev.*

(h) *honorem* l. *magiſtratum* Gron.

U. c. 536. a. C. 216.

esse juberent ædis dedicandæ caussa. Et M. Æmilio Lepido, qui bis consul augurque fuerat, filii tres, Lucius, Marcus, Quintus, ludos funebres per triduum, & gladiatorum paria duo & viginti per triduum in foro dederunt. Ædiles curules C. Lætorius, & Ti. Sempronius Gracchus, consul designatus, qui in ædilitate magister equitum fuerat, ludos Romanos fecerunt, qui per triduum instaurati sunt. Plebeii ludi ædilium M. Aurelii Cottæ & M. Claudii Marcelli ter instaurati. Circumacto tertio anno Punici belli, Ti. Sempronius consul Idibus Martiis magistratum iniit. Prætores Q. Fulvius Flaccus, qui antea consul censorque fuerat, urbanam; M. Valerius Lævinus peregrinam sortem in jurisdictione habuit. Ap. Claudius Pulcher Siciliam, Q. Mucius Scævola Sardiniam sortiti sunt. M. Marcello pro consule imperium esse populus jussit, quod post Cannensem cladem unus Romanorum imperatorum in Italia prospere rem gessisset.

U. c. 537. a. C. 215.

Ti. Sempronio Coss.

Duplex tributum imperatum

XXXI. Senatus, quo die primum est in Capitolio consultus, decrevit, ut, quo (i) eo anno duplex tributum imperaretur, sim-

(i) *quo* del. *Crev.*

plex confeſtim exigeretur, ex quo ſtipendium præſens omnibus militibus daretur, præterquam qui milites ad Cannas fuiſſent. De exercitibus ita decreverunt, ut duabus legionibus urbanis Ti. Sempronius conſul Cales ad conveniendum diem ediceret: inde ſex legiones in caſtra Claudiana ſupra Sueſſulam deducerentur: quæ ibi legiones eſſent, (erant autem Cannenſis maxime exercitus) eas Ap. Claudius Pulcher prætor in Siciliam trajiceret: quæque in Sicilia eſſent, Romam deportarentur. Ad exercitum, cui ad conveniendum Cales edicta dies erat, M. Claudius Marcellus miſſus: iſque juſſus in caſtra Claudiana deducere urbanas legiones. Ad veterem exercitum accipiendum deducendumque inde in Siciliam, T. Metilius Croto legatus ab Ap. Claudio eſt miſſus. Taciti primo exſpectaverant homines, uti conſul comitia collegæ creando haberet. Deinde, ubi ablegatum, velut de induſtria, M. Marcellum viderunt, quem maxime conſulem in eum annum ob egregie in prætura res geſtas creari volebant, fremitus in curia eſt ortus. Quod ubi ſenſit conſul, « Utrumque, [inquit] e republica » fuit, Patres conſcripti, & M. Claudium

U. c. 537. a. C. 215.

Decreta de exercitibus.

U. c. 537. a. C. 215.

» ad permutandos exercitus in Campaniam » proficiſci, & comitia non prius edici, quam » is inde, confecto, quod mandatum eſt, ne» gotio, revertiſſet; ut vos conſulem, quem » tempus reipublicæ poſtularet, quem ma» xime vultis, haberetis. » Ita de comitiis, donec rediit Marcellus, ſilentium fuit. Interea duumviri creati ſunt Q. Fabius Maximus & T. Otacilius Craſſus, ædibus dedicandis, Menti Otacilius, Fabius Veneri Erycinæ. Utraque in Capitolio eſt, canali uno diſcretæ. Et de trecentis equitibus Campanis, qui, in Sicilia cum fide ſtipendiis emeritis, Romam venerant, dein latum ad populum, ut cives Romani eſſent: item, uti municipes Cumani eſſent, pridie quam populus Campanus a populo Romano defeciſſet. Maxime, ut hoc ferretur, moverat, quod, quorum hominum eſſent, ſcire ſe ipſi negabant; vetere patria relicta, in eam, in quam redierant, nondum adſciti. Poſtquam Marcellus ab exercitu rediit, comitia uni conſuli rogando in locum L. Poſtumii edicuntur. Creatur ingenti conſenſu Marcellus, qui extemplo magiſtratum occiperet. Cui ineunti conſulatum quum tonuiſſet, vocati augures

Marcellus in locum Poſtumii Coſ. creatur.

vitio creatum videri pronunciaverunt; vulgoque Patres ita fama ferebant, quod tum primum duo plebeii consules facti essent, id Deis cordi non esse. In locum Marcelli, ubi is se magistratu abdicavit, subfectus Fabius Maximus tertium. Mare arsit eo anno: ad Sinuessam bos equuleum peperit: signa Lanuvii ad Junonis Sospitæ cruore manavere, lapidibusque circa id templum pluit. Ob quem imbrem novemdiale, ut adsolet, sacrum fuit: ceteraque prodigia cum cura expiata.

U. c. 537. a. C. 215.

Se abdicat & ei subficitur Fab. Maximus III. Cos.

XXXII. Consules exercitus inter sese (k) diviserunt. Fabio exercitus, cui M. Junius dictator præfuerat, evenit; Sempronio volones, qui fierent, (l) & sociorum viginti quinque millia; M. Valerio prætori legiones, quæ ex Sicilia rediissent, decretæ; M. Claudius proconsul ad eum exercitum, qui supra Suessulam Nolæ præsideret, missus. Prætores in Siciliam ac Sardiniam profecti. Consules edixerunt, quoties in senatum vocassent, uti senatores, quibusque in senatu dicere sententiam liceret, ad portam Capenam convenirent. Prætores, quorum jurisdictio

(k) *se* Gron. Crev.

(l) *volonum quod fuerat* Crev.

U. c. 537. a. C. 215.

erat, tribunalia ad Piſcinam publicam poſuerunt. Eo vadimonia fieri juſſerunt : ibique eo anno jus dictum eſt. Interim Carthaginem, unde Mago frater Hannibalis duodecim millia peditum, & mille quingentos equites, viginti elephantos, mille argenti talenta in Italiam tranſmiſſurus erat, cum præſidio ſexaginta navium longarum, nuncius adfertur, in Hiſpania rem male geſtam; omnesque ferme ejus provinciæ populos ad Romanos defeciſſe. Erant, qui Magonem cum claſſe ea copiisque, omiſſa Italia, in Hiſpaniam averterent; quum Sardiniæ recipiendæ repentina ſpes adfulſit. « Parvum ibi exercitum » Romanum eſſe : veterem prætorem inde » A. Cornelium provinciæ peritum decedere, » novum exſpectari. Ad hoc, feſſos jam animos Sardorum eſſe diuturnitate imperii : » & proximo iis anno acerbe atque avare » imperatum. Gravi tributo & conlatione » iniqua frumenti preſſos. Nihil deeſſe aliud, » quam auctorem, ad quem deficerent. » Hæc clandeſtina legatio per principes miſſa erat, maxime eam rem moliente Hampſicora, qui tum auctoritate atque opibus longe primus erat. His nunciis prope uno tempore turbati,

Vocantur Pœni in Sardiniam ab Hampſicora.

erectique, Magonem cum classe sua copiisque in Hispaniam mittunt. In Sardiniam Hasdrubalem (*m*) deligunt ducem: & tantum ferme copiarum, quantum Magoni, decernunt. Et Romæ consules, transactis rebus, quæ in urbe agendæ erant, movebant jam sese ad bellum. Ti. Sempronius militibus Sinuessam diem ad conveniendum edixit; & Q. Fabius, consulto prius senatu, ut frumenta omnes ex agris, ante Kalendas Junias primas, in urbes munitas conveherent. « Qui non invexisset, ejus se agrum populaturum, servos sub hasta venditurum, villas incensurum. » Ne prætoribus quidem, qui ad jus dicendum creati erant, vacatio ab belli administratione data est. Valerium prætorem in Apuliam ire placuit, ad exercitum a Terentio accipiendum: quum ex Sicilia legiones venissent, iis potissimum uti ad regionis ejus præsidium: Terentianum mitti cum aliquo legatorum. Et viginti quinque naves M. Valerio datæ sunt, quibus oram maritimam inter Brundisium ac Tarentum tutari posset. Par navium numerus Q. Fulvio prætori urbano decretus ad suburbana litora tutanda. C. Te-

U. c. 537.
a. C. 215.

(m) add. *cognomento Calvum* Gron. Crev.

U. c. 537. a. C. 215.

rentio proconſuli negotium datum, ut in Piceno agro conquiſitionem militum haberet, locisque iis præſidio eſſet. Et T. Otacilius Craſſus, poſtquam ædem Mentis in Capitolio dedicavit, in Siciliam cum imperio, qui claſſi præeſſet, miſſus.

Philippus rex Maced. legatos mittit ad Hannibalem.

XXXIII. In hanc dimicationem duorum opulentiſſimorum in terris populorum omnes reges gentesque animos intenderant: inter quos Philippus Macedonum rex, eo magis, quod (*n*) propior Italiæ, ac mari tantum Ionio diſcretus erat. Is ubi primum fama accepit, Hannibalem Alpes tranſgreſſum, ut bello inter Romanos Pœnumque orto lætatus erat, ita, utrius populi mallet victoriam eſſe, incertis adhuc viribus, fluctuatus animo fuerat. Poſtquam tertia jam pugna, tertia victoria cum Pœnis erat, ad fortunam inclinavit, legatosque ad Hannibalem miſit: qui, vitantes portus Brundiſinum Tarentinumque, quia cuſtodiis navium Romanarum tenebantur, ad Laciniæ Junonis templum in terram egreſſi ſunt. Inde per Apuliam petentes Capuam, media in præſidia Romana inlati ſunt: deductique ad M. Valerium Lævinum prætorem,

(n) *quo* Crev.

circa Nuceriam castra habentem. Ibi intrepide Xenophanes legationis princeps, a Philippo rege se missum, ait, ad amicitiam societatemque jungendam cum populo Romano; mandata habere ad consules ac senatum populumque Romanum. Inter defectiones veterum sociorum, Valerius, nova societate tam clari regis lætus admodum, hostes pro hospitibus comiter accepit: dat, qui prosequantur, itinera cum cura demonstrent, quæ loca, quosque saltus, aut Romanus, aut hostes teneant. Xenophanes per præsidia Romana in Campaniam, inde, qua proximum fuit, in castra Hannibalis pervenit, fœdusque cum eo atque amicitiam junxit legibus his: « Ut » Philippus rex quam maxima classe (ducentas autem naves videbatur effecturus) in » Italiam trajiceret, & vastaret maritimam » oram: bellum pro parte sua terra marique » gereret. Ubi debellatum esset, Italia omnis » cum ipsa urbe Roma Carthaginiensium atque Hannibalis esset, prædaque omnis Hannibali cederet. Perdomita Italia, navigarent » in Græciam, bellumque, cum quibus regibus placeret, gererent. Quæ civitates continentis, quæ insulæ ad Macedoniam vergunt, » eæ Philippi regnique ejus essent. »

U. c. 537. a. C. 215.

Fœdus inter Philippum & Hannibalem.

U. c. 537. a. C. 215.

Legati Pœnorum ad Philippum.

XXXIV. In has ferme leges inter Pœnum ducem legatosque Macedonum ictum fœdus, missique cum iis ad regis ipsius firmandam fidem legati, Gisgo, & Bostar, & Mago, eodem ad Junonis Laciniæ, ubi navis occulta in statione erat, perveniunt: inde profecti, quum jam altum tenerent, conspecti a classe Romana sunt, quæ præsidio erat Calabriæ litoribus. P. Valerius Flaccus cercuros ad persequendam retrahendamque navem quum misisset, primo fugere regii conati: deinde, ubi celeritate vinci senserunt, tradunt se Romanis: & ad præfectum classis adducti, quum quæreret, « qui, & unde, & quo tenderent » cursum? » Xenophanes primo, satis jam semel felix, mendacium struere, « a Philippo » se ad Romanos missum, ad M. Valerium, » ad quem unum iter tutum fuerit, pervenisse, » Campaniam superare nequisse, septam ho» stium præsidiis. » Deinde, ut Punicus cultus habitusque suspectos legatos fecit Hannibalis, interrogatosque sermo prodidit; tum, comitibus eorum seductis, ac metu territis, literæ quoque ab Hannibale ad Philippum inventæ, & pacta (o) inter regem Macedo-

(o) add. *pacis* Gron. Crev.

num Pœnumque ducem. Quibus ſatis cognitis; optimum viſum eſt, captivos comitesque eorum Romam ad ſenatum, aut ad conſules, ubicumque eſſent, quam primum deportare. Ad id celerrimæ quinque naves delectæ, ac L. Valerius Antias, qui præeſſet, miſſus: eique mandatum, ut in omnes naves legatos ſeparatim cuſtodiendos divideret, daretque operam, ne quod iis conloquium inter ſe, neve quæ communicatio conſilii eſſet. Per idem tempus Romæ quum A. Cornelius Mammula, ex Sardinia provincia decedens, retuliſſet, qui ſtatus rerum in inſula eſſet, bellum ac defectionem omnes ſpectare; Q. Mucium, qui ſucceſſiſſet ſibi, gravitate cœli aquarumque advenientem exceptum, non tam in periculoſum, quam longum, morbum inplicitum, diu ad belli vim ſuſtinendam inutilem fore; exercitumque ibi ut ſatis firmum pacatæ provinciæ præſidio (*p*) eſſe, ita parum bello, quod motum iri videretur: decreverunt Patres, ut Q. Fulvius Flaccus quinque millia peditum, quadringentos equites ſcriberet, eamque legionem primo quoque tempore in Sardiniam trajicien-

U. c. 537. a. C. 215.

Sardiniæ ſtatus.

(*p*) *præſidio* l. *præſidem* Gron. Crev.

U. c. 537. a. C. 215.

dam curaret, mitteretque cum imperio, quem ipsi videretur, qui rem gereret, quoad Mucius convaluisset. Ad eam rem missus est T. Manlius Torquatus, qui bis consul censorque fuerat, subegeratque in consulatu Sardos. Sub idem fere tempus & a Carthagine in Sardiniam classis missa, duce Hasdrubale, cui Calvo cognomen erat, fœda tempestate vexata, ad Baliares insulas dejicitur: (q) ibique (adeo non armamenta modo, sed etiam alvei navium quassati erant) subductæ naves dum reficiuntur, aliquantum temporis triverunt.

Campanorum molitiones in Cumanos.

XXXV. In Italia quum post Cannensem pugnam, fractis partis alterius viribus, alterius mollitis animis, segnius bellum esset: Campani per se adorti sunt rem Cumanam suæ ditionis facere. Primo sollicitantes, ut ab Romanis deficerent, ubi id parum processit, dolum ad capiendos eos comparant. Campanis omnibus statum sacrificium ad Hamas. Eo senatum Campanum venturum certiores Cumanos fecerunt: petieruntque, ut & Cumanus eo senatus veniret ad consultandum communiter, ut eosdem uterque popu-

(q) *ejicitur* Gron.

lus ſocios hoſtesque haberet : præſidium ibi armatum ſeſe habituros, ne quid ab Romano Pœnove periculi eſſet. Cumani (quamquam ſuſpecta fraus erat) nihil abnuere; ita tegi fallax conſilium poſſe rati. Interim Ti. Sempronius conſul Romanus Sinueſſæ, quo ad conveniendum diem edixerat, exercitu luſtrato, tranſgreſſus Vulturnum flumen, circa Liternum caſtra poſuit. Ibi, quia otioſa ſtativa erant, crebro decurrere milites cogebat, ut tirones (ea maxima pars volonum erat) adſueſcerent ſigna ſequi, & in acie agnoſcere ordines ſuos. Inter quæ maxima inerat (*r*) cura duci, itaque legatis tribunisque præceperat, « ne qua exprobratio cuiquam veteris » fortunæ diſcordiam inter ordines ſereret : » vetus miles tironi, liber voloni ſeſe exæ» quari ſineret : omnes ſatis honeſtos gene» roſosque ducerent, quibus arma ſua ſigna» que populus Romanus commiſiſſet : quæ » fortuna coëgiſſet ita fieri, eamdem cogere » tueri factum. » Ea non majore cura præcepta ab ducibus ſunt, quam a militibus obſervata; brevique tanta concordia coaluerant omnium animi, ut prope in oblivionem ve-

U. c. 537.
a. C. 215.

(r) add. *tum* Gron. Crev.

U. c. 537. a. C. 215.

niret, qua ex conditione quisque esset miles factus. Hæc agenti Graccho legati Cumani nunciarunt, quæ a Campanis legatio paucos ante dies venisset, & quid iis ipsi respondissent: triduum post eum diem festum esse: non senatum solum omnem ibi futurum, sed castra etiam & exercitum Campanum. Gracchus, jussis Cumanis omnia ex agris in urbem convehere, & manere intra muros, ipse pridie, quam statum sacrificium Campanis esset, Cumas movet castra. Hamæ inde tria millia passuum absunt. Jam Campani eo frequentes ex composito convenerant, nec procul inde in occulto Marius Alfius Medixtuticus (summus magistratus erat Campanis) cum quatuordecim millibus armatorum habebat castra, sacrificio adparando, & inter id instruendæ fraudi aliquanto intentior, quam muniendis castris, aut ulli militari operi. Triduum sacrificatum ad Hamas. Nocturnum erat sacrum, ita ut ante mediam noctem compleretur. Huic Gracchus insidiandum tempori ratus, custodibus ad portas positis, ne quis enunciare posset cœpta, & ab decima diei hora coactis militibus corpora curare, somnoque operam dare, ut primis tenebris convenire

venire ad ſignum poſſent, vigilia ferme prima tolli juſſit ſigna; ſilentique profectus agmine, quum ad Hamas media nocte perveniſſet, caſtra Campana, ut in pervigilio neglecta, ſimul omnibus portis invadit: alios ſomno ſtratos, alios perpetrato ſacro inermes redeuntes obtruncat. Hominum eo tumultu nocturno cæſa plus duo millia, cum ipſo duce Mario Alfio. Capta ſunt ſigna militaria quatuor & triginta.

U. c. 537. a. C. 215.

Caſtra Campana invadit Gracchus.

XXXVI. Gracchus, minus centum militum jactura caſtris hoſtium potitus, Cumas ſe propere recepit, ab Hannibale metuens, qui ſuper Capuam in Tifatis habebat caſtra. Nec eum provida futuri fefellit opinio. Nam ſimul Capuam ea clades eſt nunciata, ratus Hannibal, ab re bene geſta inſolenter lætum exercitum tironum, magna ex parte, ſervorumque, ſpoliantem victos, prædasque agentem, ad Hamas ſe inventurum, citatum agmen præter Capuam rapit, obviosque ex fuga Campanorum, dato præſidio, Capuam duci, ſaucios vehiculis portari jubet. Ipſe Hamis vacua ab hoſtibus caſtra, nec quidquam præter recentis veſtigia cædis, ſtrataque paſſim corpora ſociorum invenit. Auctores erant

U. c. 537. a. C. 215.

quidam ut protinus inde Cumas duceret; urbemque obpugnaret. Id quamquam haud modice Hannibal cupiebat, ut, quia Neapolim non potuerat, Cumas ſaltem, maritimam urbem, haberet; tamen, quia præter arma nihil ſecum miles, raptim acto agmine, extulerat, retro in caſtra ſupra Tifata ſe recepit. Inde, fatigatus Campanorum precibus, ſequenti die cum omni adparatu obpugnandæ urbis Cumas redit: perpopulatoque agro Cumano, mille paſſus ab urbe caſtra locat, quum (s) Gracchus magis verecundia in tali neceſſitate deſerendi ſocios, inplorantes fidem ſuam populique Romani, ſubſtitiſſet, (t) quam ſatis fidens exercitui. Nec alter conſul Fabius, qui ad Cales caſtra habebat, Vulturnum flumen traducere audebat exercitum; occupatus primo auſpiciis repetendis, dein prodigiis, quæ alia ſuper alia nunciabantur, expiantique ea haud facile litari aruſpices reſpondebant.

Defendit Cumas Gracchus.

XXXVII. Hæ cauſſæ quum Fabium tenerent, Sempronius in obſidione erat; & jam operibus obpugnabatur. Adverſus ligneam

(s) *quum* l. *tum* Gron.

(t) *ſubſtitit* Gron.

U. c. 537. a. C. 215.

ingentem admotam urbi, aliam turrem ex ipſo muro excitavit conſul Romanus, aliquanto altiorem: quia muro ſatis per ſe alto ſubjectis validis ſublicis pro ſolo uſus erat. Inde primum ſaxis, ſudibusque, & ceteris miſſilibus propugnatores mœnia atque urbem tuebantur: poſtremo, ubi promovendo adjunctam muro viderunt turrem, facibus ardentibus plurimum ſimul ignem conjecerunt. Quo incendio trepida armatorum multitudo quum de turre (*u*) ſeſe præcipitaret, eruptio ex oppido ſimul duabus portis (*x*) ſtationes hoſtium fudit, fugavitque in caſtra; ut eo die obſeſſo, quam obſidenti, ſimilior eſſet Pœnus. Ad mille trecenti (*y*) Carthaginienſium cæſi, & undeſexaginta vivi capti; qui, circa muros & in ſtationibus ſolute ac neglegenter agentes, quum nihil minus, quam eruptionem, timuiſſent, ex inproviſo oppreſſi fuerant. Gracchus, priuſquam ſe hoſtes ab repentino pavore conligerent, receptui ſignum dedit, ac ſuos intra muros recepit.

Eruptio Gracchi.

(u) *turri* Gron. Crev.

(x) add. *facta* Gron. Crev.

(y) *trecentos* Gron. Crev.

U. c. 537. a. C. 215. Postero die Hannibal, lætum (z) secunda re consulem justo prœlio ratus certaturum, aciem inter castra atque urbem instruxit. Ceterum postquam neminem moveri ab solita custodia urbis vidit, nec committi quidquam temerariæ spei, ad Tifata redit infecta re. *Cumas deserit Hannibal.* Quibus diebus Cumæ liberatæ sunt obsidione, iisdem diebus & in Lucanis ad Grumentum Ti. Sempronius, cui Longo cognomen erat, cum Hannone Pœno prospere pugnat. Supra duo millia hostium occidit, & ducentos octoginta milites amisit: signa militaria ad quadraginta unum cepit. Pulsus finibus Lucanis Hanno retro in Bruttios sese recepit. Et ex Hirpinis oppida tria, quæ a populo Romano defecerant, vi recepta per M. Valerium prætorem. Vercellius Siciliusque, auctores defectionis, securi percussi. Supra mille captivorum sub hasta venierunt: præda alia militi concessa, exercitus Luceriam reductus.

XXXVIII. Dum hæc in Lucanis atque in Hirpinis geruntur, quinque naves, quæ Macedonum atque Pœnorum captos legatos Romam portabant, ab supero mari ad inferum

(z) *elatum* Gron. Crev.

U. c. 537.
a. C. 215.

circumvectæ prope omnem Italiæ oram, quum præter Cumas velis ferrentur; neque, hostium an sociorum essent, satis sciretur, Gracchus obviam ex classe sua naves misit. Quum percunctando in vicem cognitum esset, consulem Cumis esse; naves Cumas adpulsæ, captivique ad consulem deducti, & literæ datæ. Consul, literis Philippi atque Hannibalis perlectis, consignata omnia ad senatum itinere terrestri misit: navibus devehi legatos jussit. Quum eodem fere die literæ legatique Romam venissent, &, percunctatione facta, dicta cum scriptis congruerent, primo gravis cura Patres incessit, cernentes, quanta vix tolerantibus Punicum bellum Macedonici belli moles instaret. Cui tamen adeo non subcubuerunt, ut extemplo agitaretur, quemadmodum ultro inferendo bello averterent ab Italia hostem. Captivis in vincula condi jussis, comitibusque eorum sub hasta venditis, ad naves viginti quinque, quibus P. Valerius Flaccus præfectus præerat, viginti paratas alias decernunt. His comparatis deductisque, & additis quinque navibus, quæ advexerant captivos legatos, triginta (*a*) naves ab Ostia

Legati Philippi & Hannibalis Romam ducuntur.

(a) *quinquaginta* Gron.

U. c. 537. a. C. 215.

Tarentum profectæ : juſſusque P. Valerius, militibus Varronianis , quibus L. Apuſtius legatus Tarenti præerat, in naves inpoſitis, quinquaginta navium claſſe non tueri modo Italiæ oram , ſed explorare de Macedonico bello. Si congruentia literis legatorumque indiciis Philippi conſilia eſſent, ut M. Valerium prætorem literis certiorem faceret : iſque, L. Apuſtio legato exercitui præpoſito, Tarentum ad claſſem profectus, primo quoque tempore in Macedoniam tranſmitteret: daretque operam , ut Philippum in regno contineret. Pecunia ad claſſem tuendam bellumque Macedonicum ea decreta eſt, quæ Ap. Claudio in Siciliam miſſa erat, ut redderetur Hieroni regi : ea per L. Apuſtium legatum Tarentum eſt devecta. Simul ab Hierone miſſa ducenta millia modium tritici, & hordei centum.

Legationem aliam mittit Philippus ad Hannibalem.

XXXIX. Dum hæc Romani parant aguntque, ad Philippum captiva navis , una ex iis, quæ Romam miſſæ erant , ex curſu refugit : inde ſcitum , legatos cum literis captos. Itaque ignarus de iis, quæ cum Hannibale legatis ſuis conveniſſent , quæque legati ejus ad ſe adlaturi fuiſſent, legationem

aliam cum eiſdem mandatis mittit. Legati ad Hannibalem miſſi, Heraclitus, cui Scotino cognomen erat, & Crito Berœæus (*b*), & Soſitheus Magnes. Hi proſpere tulerunt ac retulerunt mandata. Sed prius ſe æſtas circumegit, quam movere ac moliri quidquam rex poſſet: tantum navis una capta cum legatis momenti fecit, ad dilationem inminentis Romanis belli. Et circa Capuam, tranſgreſſo Vulturnum Fabio póſt expiata tandem prodigia, ambo conſules rem gerebant. Compulteriam, & Trebulam, & Saticulam, urbes, quæ ad Pœnum defecerant, Fabius vi cepit; præſidiaque in iis Hannibalis, Campanique permulti capti. Et Nolæ, ſicut priore anno, ſenatus Romanorum, plebs Hannibalis erat: conſiliaque occulta de cæde principum & proditione urbis inibantur. Quibus ne incepta procederent, inter Capuam caſtraque Hannibalis, quæ in Tifatis erant, traducto exercitu, Fabius ſuper Veſuvium in caſtris Claudianis conſedit; inde M. Marcellum proconſulem cum iis copiis, quas habebat, Nolam in præſidium miſit.

U. c. 537. a. C. 215.

Nolanorum diſcordiæ.

(b) *Berræus* Gron. Crev.

U. c. 537. a. C. 215.

Res in Sardinia gestæ.

XL. Et in Sardinia res per T. Manlium prætorem administrari cœptæ, quæ omissa erant, postquam Q. Mucius prætor gravi morbo est inplicitus. Manlius, navibus longis ad Carales subductis, navalibusque sociis armatis, ut terra rem gereret, & a prætore exercitu accepto, duo & viginti millia peditum, mille & ducentos equites confecit. Cum his equitum peditumque copiis profectus in agrum hostium, haud procul ab Hampsicoræ castris castra posuit. Hampsicora tum forte profectus erat in Pellitos (*c*) Sardos, ad juventutem armandam, qua copias augeret. Filius ejus, nomine Hiostus, castris præerat: is, adolescentia ferox, temere prœlio inito fusus fugatusque. Ad tria millia Sardorum eo prœlio cæsa, octingenti ferme vivi capti. Alius exercitus primo per agros silvasque fuga palatus; dein, quo ducem fugisse fama erat, ad urbem nomine Cornum, caput ejus regionis, confugit. Debellatumque eo prœlio in Sardinia esset, ni classis Punica cum duce Hasdrubale, quæ tempestate dejecta ad Baliares erat, in tempore ad spem rebellandi advenisset. Manlius

(c) *Pellidos* Gron.

U. c. 537. a. C. 215.

post famam adpulsæ Punicæ classis, Carales se recepit. Ea occasio Hampsicoræ data Pœno se jungendi. Hasdrubal, copiis in terram expositis, & classe remissa Carthaginem, duce Hampsicora ad sociorum populi Romani agrum populandum profectus, Carales perventurus erat, ni Manlius obvio exercitu ab effusa eum populatione continuisset. Primo castra castris modico intervallo sunt objecta: deinde procursationes leviaque certamina vario eventu inita: postremo descensum in aciem, signisque conlatis, justo prœlio per quatuor horas pugnatum. Diu pugnam ancipitem Pœni, Sardis facile vinci adsuetis, fecerunt: postremo & ipsi, quum omnia circa strage ac fuga Sardorum repleta essent, fusi. Ceterum terga dantes, circumducto cornu, quo pepulerat Sardos, inclusit Romanus. Cædes inde magis, quam pugna, fuit. Duodecim millia hostium cæsa Sardorum simul Pœnorumque, ferme tria millia & septingenti (*d*) capti, & signa militaria septem & viginti.

Prœlium, quo superiores Romani.

XLI. Ante omnia claram & memorabilem pugnam fecit Hasdrubal imperator captus, & Hanno, & Mago, nobiles Carthaginienses:

(d) *sexcenti* Gron. Crev.

U. c. 537. a. C. 215.

Mago ex gente Barcina, propinqua cognatione Hannibali junctus; Hanno auctor rebellionis Sardis, bellique ejus haud dubie concitor. Nec Sardorum duces minus nobilem eam pugnam cladibus suis fecerunt. Nam & filius Hampsicoræ Hiostus in acie cecidit: & Hampsicora, cum paucis equitibus fugiens, ut super adflictas res necem quoque filii audivit, nocte, ne cujus interventus cœpta inpediret, mortem sibi conscivit. Ceteris urbs Cornus eadem, quæ ante, fugæ receptaculum fuit. Quam Manlius, victore exercitu adgressus, intra paucos dies recepit. Deinde aliæ quoque civitates, quæ ad Hampsicoram Pœnosque defecerant, obsidibus datis, dediderunt sese. Quibus stipendio frumentoque imperato, pro cujusque aut viribus aut delicto, Carales exercitum reduxit. Ibi navibus longis deductis, inpositoque, quem secum advexerat, milite, Romam navigat, Sardiniamque perdomitam nunciat Patribus: & stipendium quæstoribus, frumentum ædilibus, captivosque Fulvio prætori tradidit. Per idem tempus T. Otacilius prætor, quinquaginta navium ab Lilybæo classe in Africam transvectus, depopulatusque agrum Carthaginien-

Sardinia perdomita.

ſem, quum Sardiniam inde peteret, quo fama erat Haſdrubalem a Baliaribus nuper trajeciſſe, claſſi Africam repetenti obcurrit, levique certamine in alto commiſſo, ſeptem inde naves cum ſociis navalibus cepit: ceteras metus haud ſecus, quam tempeſtas, paſſim disjecit. Per eoſdem forte dies & Bomilcar cum militibus, ad ſupplementum Carthagine miſſis, elephantisque, (*e*) & commeatu, Locros acceſſit. Quem ut incautum obprimeret Ap. Claudius, per ſimulationem provinciæ circumeundæ Meſſanam raptim exercitu ducto, æſtu ſecundo Locros trajecit. Jam inde Bomilcar ad Hannonem in Bruttios profectus erat; & Locrenſes portas Romanis clauſerunt. Appius magno conatu nulla re geſta, Meſſanam repetit. Eadem æſtate Marcellus ab Nola, quam præſidio obtinebat, crebras excurſiones in agrum Hirpinum & Samnites Caudinos fecit: adeoque omnia ferro atque igni vaſtavit, ut antiquarum cladium Samnio memoriam renovaret.

U. c. 537. a. C. 215.

XLII. ITAQUE extemplo legati, ad Hannibalem miſſi ſimul ex utraque gente, ita Pœnum adlocuti ſunt: « Hoſtes populi Romani, » Hannibal, fuimus primum per nos ipſi,

Oratio Samnitium ad Hannibalem.

(e) *quadragintaque elephantis* Gron. Crev.

U. c. 537. a. C. 215.

» quoad nostra arma, nostræ vires nos tutari poterant. Postquam iis parum fidebamus, Pyrrho regi nos adjunximus; a quo relicti pacem necessariam accepimus, fuimusque in ea per annos prope quinquaginta, ad id tempus, quo in Italiam venisti. Tua nos non magis virtus fortunaque, quam unica comitas ac benignitas erga cives nostros, quos captos nobis remisisti, ita conciliavit tibi, ut, te salvo atque incolumi amico, non modo populum Romanum, sed ne Deós quidem iratos (si dici fas est) timeremus. Át, Hercule, non solum incolumi & victore, sed præsente te, (comploratum prope conjugum ac liberorum nostrorum exaudire, & flagrantia tecta posses conspicere) ita sumus aliquoties hac æstate devastati, ut M. Marcellus, non Hannibal, vicisse ad Cannas videatur; glorienturque Romani, te, ad unum modo ictum vigentem, velut aculeo emisso, torpere. Per centum prope annos cum populo Romano bellum gessimus, nullo externo adjuti nec duce, nec exercitu: nisi quod per biennium Pyrrhus nostro magis milite suas auxit vires, quam suis viribus nos de-

» fendit. Non ego fecundis rebus noftris glo- U. c. 537. a. C. 315.
» riabor, duos confules, ac duos confulares
» exercitus a nobis fub jugum miffos, & fi
» qua alia aut læta aut gloriofa nobis eve-
» nerunt. Quæ afpera adverfaque tunc acci-
» derunt, minore indignatione referre poffu-
» mus, quam quæ hodie eveniunt. Magni
» dictatores cum magiftris equitum, bini con-
» fules cum binis confularibus exercitibus
» ingrediebantur fines noftros; ante explora-
» to, & fubfidiis pofitis, & fub fignis ad
» populandum ducebant. Nunc proprii (f)
» unius & parvi ad tuendam Nolam præfidii
» præda fumus. Jam ne manipulatim quidem,
» fed latronum modo, percurfant totis fi-
» nibus noftris neglegentius, quam fi in Ro-
» mano vagarentur agro. Cauffa autem hæc
» eft, quod neque tu defendis, & noftra
» juventus, quæ, fi domi effet, tutaretur,
» omnis fub fignis militat tuis. Nec te, nec
» exercitum tuum norim, nifi, a quo tot Ro-
» manas acies fufas ftratasque effe fciam, ei
» facile effe ducam obprimere populatores
» noftros vagos, fine fignis, palatos, quo
» quemque trahit, quamvis vana, prædæ fpes.

(f) *prope* Gron. Crev.

U. c. 537. a. C. 215.

» Numidarum paucorum illi quidem præda » erunt, præſidiumque miſſum nobis & Nolæ » ademerit (*g*) : ſi modo, quos, ut ſocios » haberes, dignos duxiſti, haud indignos ju» dicas, quos in fidem receptos tuearis. »

Reſponſum Hannibalis.

XLIII. Ad ea Hannibal reſpondit : « Om» nia ſimul facere Hirpinos Samnitesque : & » indicare clades ſuas, & petere præſidium, » & queri indefenſos ſe neglectosque. Indi» candum autem fuiſſe primum : dein (*h*) » petendum præſidium : poſtremo, ni impe» traretur, tum denique querendum, fruſtra » opem inploratam. Exercitum ſeſe (*i*) non » in agrum Hirpinum Samnitemve, ne & » ipſe oneri eſſet, ſed in proxima loca ſocio» rum populi Romani adducturum : iis popu» landis & militem ſuum repleturum ſe, & » metu procul ab iis ſubmoturum hoſtes. » Quod ad bellum Romanum adtineret, ſi » Traſimeni quam Trebiæ, ſi Cannarum quam » Traſimeni pugna nobilior eſſet ; Cannarum » ſe quoque memoriam obſcuram majore &

(g) *præſidiumque miſſum nobis erit, & Nolæ ademeris.* Gron. Crev.

(h) *deinde* Gron. Crev.

(i) *ſe* Gron. Crev.

» clariore victoria facturum. » Cum hoc responso muneribusque amplis legatos dimisit. Ipse, præsidio modico relicto in Tifatis, profectus cetero exercitu ire Nolam pergit. Eodem Hanno ex Bruttiis, cum supplemento Carthagine advecto atque elephantis, venit. Castris haud procul positis, longe alia omnia inquirenti completa sunt, quam quæ a legatis sociorum audierat. Nihil enim Marcellus ita gerebat, ut aut fortunæ, aut temere hosti commissum dici posset. Explorato, cum firmisque præsidiis, tuto receptu prædatum ierat: omniaque, velut adversus præsentem Hannibalem, cauta provisaque fuerunt. Tum, ubi sensit hostem adventare, copias intra mœnia tenuit: per muros inambulare senatores Nolanos jussit, & omnia circa explorare, quæ apud hostes fierent. Ex iis Hanno, quum ad murum subcessisset, Herennium Bassum & Herium Petrium (*l*), ad conloquium evocatos, permissuque Marcelli egressos, per interpretem adloquitur. Hannibalis virtutem fortunamque extollit: populi Romani obterit senescentem cum viribus majestatem. « Quæ » si paria essent, ut quondam fuissent, tamen

U. c. 537.
a. C. 215.

Hanno tentat animos Nolanorum.

(l) *Pettium* Crev.

U. c. 537.
a. C. 215.

» expertis, quam grave Romanum imperium » ſociis, quanta indulgentia Hannibalis etiam » in captivos omnes Italici nominis fuiſſet, » Punicam Romanæ ſocietatem atque amici- » tiam præoptandam eſſe. Si ambo conſules » cum ſuis exercitibus ad Nolam eſſent; tamen » non magis pares Hannibali futuros, quam » ad Cannas fuiſſent : nedum prætor unus, » cum paucis & novis militibus, Nolam tu- » tari poſſit. Ipſorum, quam Hannibalis, in- » tereſſe, capta an tradita Nola potiretur: » potiturum enim, ut Capua Nuceriaque poti- » tus eſſet: ſed, quid inter Capuæ Nuceriæque » fortunam intereſſet, ipſos prope in medio » ſitos Nolanos ſcire. Nolle ominari, quæ » captæ urbi ceſſura forent: ſed potius ſpon- » dere, ſi Marcellum cum præſidio ac No- » lam tradidiſſent, neminem alium, quam » ipſos, legem, qua in ſocietatem amicitiam- » que Hannibalis venirent, dicturum. »

XLIV. Ad ea Herennius Baſſus reſpondit: « Multos annos jam inter Romanum Nolanum- » que populum amicitiam eſſe, cujus neutros » ad eam diem pœnitere; & ſibi ſi cum for- » tuna mutanda fides fuerat, ſero jam eſſe » mutare eam : dedituris ſe Hannibali non » fuiſſe

» fuisse arcessendum Romanum præsidium : » cum iis ; qui ad se tuendos venissent, om- » nia sibi & esse consociata, & ad ultimum » fore. » Hoc conloquium abstulit spem Hannibali per proditionem recipiendæ Nolæ. Itaque oppidum corona circumdedit, ut simul ab omni parte mœnia adgrederetur. Quem ut subcessisse muris Marcellus vidit, instructa intra portam acie, cum magno tumultu erupit. Aliquot primo inpetu perculsi cæsique sunt; dein, concursu ad pugnantes facto ; æquatisque viribus, atrox cœpit esse pugna : memorabilisque inter paucas fuisset, ni ingentibus procellis effusus imber diremisset pugnantes. Eo die commisso modico certamine, atque inritatis animis ; in urbem Romani, Pœni in castra sese receperunt. Tamen Pœnorum prima eruptione perculsi ciciderunt haud plus quam triginta, Romanorum nullus. Imber continens per noctem totam usque ad horam tertiam diei insequentis tenuit : itaque, quamquam utraque pars avidi certaminis erant, eo die tenuerunt sese tamen munimentis. Tertio die Hannibal partem copiarum prædatum in agrum Nolanum misit. Quod ubi animadvertit Marcellus, extemplo in

U. c. 537. a. C. 215.

Obpugnat Nolam Hannibal.

U. c. 537. a. C. 215.

Prœlium ad Nolam.

aciem copias educit (*m*) : neque Hannibal detrectavit. Mille fere passuum inter urbem erant castraque. Eo spatio (& sunt omnia campi circa Nolam) concurrerunt. Clamor, ex parte utraque sublatus, proximos ex cohortibus iis, quæ in agros prædatum exierant, ad prœlium jam commissum revocavit. Et Nolani aciem Romanam auxerunt : quos conlaudatos Marcellus in subsidiis stare, & saucios ex acie efferre jussit; pugna abstinere, ni ab se signum accepissent.

XLV. Prœlium erat anceps : summa vi & duces hortabantur, & milites pugnabant. Marcellus victis ante diem tertium, fugatis ante paucos dies a Cumis, pulsis priore anno ab Nola ab eodem se duce, milite alio, instare jubet. « Non omnes esse in acie : prædantes vagari in agro : sed, qui pugnent, » marcere Campana luxuria, vino & scortis, » omnibusque lustris per totam hiemem con» fectos. Abisse illam vim vigoremque, di» lapsa esse robora corporum animorumque, » quibus Pyrenæi Alpiumque superata sint » juga : reliquias illorum virorum, vix arma » membraque sustinentes, pugnare. Capuam

(m) *eduxit* Gron. Crev.

» Hannibali Cannas fuisse. Ibi virtutem belli- *U. c. 537. a. C. 215.*
» cam, ibi militarem disciplinam, ibi præte-
» riti temporis famam, ibi spem futuri ex-
» stinctam. » Quum hæc exprobrando hosti Marcellus suorum militum animos erigeret, Hannibal multo gravioribus probris increpabat: « Arma signaque eadem se noscere,
» quæ ad Trebiam Trasimenumque, postre-
» mo ad Cannas viderit habueritque. Mili-
» tem alium profecto se in hiberna Capuam
» duxisse, alium inde eduxisse. Legatumne
» Romanum & legionis unius atque alæ magno
» certamine vix toleratis pugnam, quos binæ
» acies consulares numquam sustinuerunt?
» Marcellus, tirone milite ac Nolanis subsi-
» diis, inultus nos jam iterum lacessit? Ubi
» ille meus miles est, qui erepto ex equo
» C. Flaminio consuli caput abstulit? ubi, qui
» L. Paullum ad Cannas occidit? Ferrum nunc
» hebet? an dextræ torpent? an quid pro-
» digii est aliud? Qui pauci plures vincere
» soliti estis, nunc paucis plures vix restatis.
» Romam vos expugnaturos, si quis duceret,
» fortes lingua jactabatis. En nunc (*n*) minor
» est res. Hic experiri vim virtutemque volo.

(n) *En nunc* l. *Enim* Crev.

U. c. 537.
a. C. 215.

» Expugnate Nolam, campeſtrem urbem, » non flumine, non mari ſeptam. Hinc vos » ex tam opulenta urbe præda ſpoliiſque onu- » ſtos vel ducam, quo voletis, vel ſequar.»

XLVI. Nec bene, nec male dicta profuerunt ad confirmandos animos. Quum omni parte pellerentur, Romaniſque creſcerent animi, non duce ſolum adhortante, ſed Nolanis etiam per clamorem, favoris indicem, accendentibus ardorem pugnæ, terga Pœni dederunt, atque in caſtra compulſi ſunt. Quæ obpugnare cupientes milites Romanos Marcellus Nolam reduxit (*o*), cum magno gaudio & gratulatione etiam plebis, quæ ante inclinatior ad Pœnos fuerat. Hoſtium plus quinque millia cæſa eo die, vivi capti ſexcenti, & ſigna militaria undeviginti, & duo elephanti: quatuor in acie occiſi. Romanorum minus mille interfecti. Poſterum diem induciis tacitis, ſepeliendo utrimque cæſos in acie, conſumſerunt. Spolia hoſtium Marcellus, Vulcano votum, cremavit. Tertio poſt die (ob iram credo aliquam, aut ſpem liberalioris militiæ) mille ducenti ſeptuaginta duo equites, mixti Numidæ Hiſpanique, ad

Pœni in caſtra compelluntur.

(o) *reducit* Gron. Crev.

Marcellum transfugerunt. Eorum forti fideli- *U. c. 537. a. C. 215.* que opera in eo bello usi sunt sæpe Romani. Ager Hispanis in Hispania, Numidis in Africa post bellum, virtutis caussa, latus datus est. Hannibal, ab Nola remisso in Bruttios Hannone cum quibus venerat copiis, ipse Apuliæ hiberna petit, circaque Arpos consedit. Q. Fabius, ut profectum in Apuliam Hannibalem *Q. Fabii res gestæ.* audivit, frumento ab Nola Neapolique in ea castra convecto, quæ super Suessulam erant, munimentisque firmatis, & præsidio, quod per hiberna ad tutandum locum satis esset, relicto, ipse Capuam propius movit castra, agrumque Campanum ferro ignique est depopulatus: donec coacti sunt Campani, nihil admodum viribus suis fidentes, egredi portis, & castra ante urbem in aperto communire. Sex millia armatorum habebant, peditem inbellem: equitatu plus poterant: itaque equestribus prœliis lacessebant hostem. Inter multos nobiles equites Campanos Cerrinus Jubellius erat, cognomine Taurea. Civis indidem erat, longe omnium Campanorum fortissimus eques: adeo ut, quum apud Romanos militaret, unus eum Romamanus Claudius Asellus gloria equestri æqua-

U. c. 537. a. C. 215.

ret. Hunc Taurea quum diu perlustrans oculis obequitasset hostium turmis, tandem facto silentio, « ubi esset Claudius Asellus? » quæsivit: « &, quoniam verbis secum de virtute » ambigere solitus esset, cur non ferro de» cerneret; daretque opima spolia victus, » aut victor caperet? »

Pugna inter Cl. Asellum Rom. & Jub. Tauream Camp.

XLVII. Hæc ubi Asello nunciata sunt in castra, id modo moratus, ut consulem percunctaretur, liceretne extra ordinem in provocantem hostem pugnare? permissu ejus arma extemplo cepit: provectusque ante stationes equo, Tauream nomine compellavit, congredique, ubi vellet, jussit. Jam Romani ad spectaculum pugnæ ejus frequentes exierant: & Campani, non vallum modo castrorum, sed mœnia etiam urbis prospectantes repleverant. Quum jam ante ferocibus dictis rem nobilitassent, infestis hastis concitarunt equos. Dein libero spatio inter se ludificantes, sine vulnere pugnam extrahebant. Tum Campanus Romano, « Equorum, [inquit] hoc, non equitum, erit certamen, » nisi e campo in cavam hanc viam demitti» mus equos: ibi nullo ad evagandum spa» tio cominus conferentur manus. » Dicto

prope citius equum in viam Claudius dejecit. *U. c. 537. a. C. 215.* Taurea, verbis ferocior, quam re, « Minime sis, [inquit] cantherium in fossa. » Quæ vox in rusticum inde proverbium prodita. Claudius, quum ex via longe perequitasset, nullo obvio hoste in campum rursum evectus, increpans ignaviam hostis, cum magno gaudio & gratulatione victor in castra redit. Huic pugnæ equestri rem (quam satis certam, communis existimatio est) mirabilem certe, adjiciunt quidam annales: quum refugientem ad urbem Tauream Claudius sequeretur, patenti hostium portæ invectum, per alteram, stupentibus miraculo hostibus, intactum evasisse.

XLVIII. Quieta inde stativa fuere, ac retro etiam consul movit castra, ut sementem Campani facerent: nec ante violavit agrum Campanum, quam jam altæ in segetibus herbæ pabulum præbere poterant. Id convexit in Claudiana castra super Suessulam; ibique hiberna ædificavit. M. Claudio proconsuli imperavit, ut, retento Nolæ necessario ad tuendam urbem præsidio, ceteros milites dimitteret Romam, ne oneri sociis, & sumtui reipublicæ essent. Et Ti,

U. c. 537. q. C. 215. Gracchus a Cumis Luceriam in Apuliam legiones quum (*p*) duxiſſet, M. Valerium inde prætorem Brundiſium, cum eo, quem Luceriæ habuerat, exercitu miſit, tuerique oram agri Sallentini (*q*), & providere, quod ad Philippum bellumque Macedonicum adtineret, juſſit. Exitu æſtatis ejus, qua hæc geſta perſcripſimus, literæ a P. & Cn. Scipionibus venerunt, quantas, quamque proſperas in Hiſpania res geſſiſſent: ſed pecuniam in ſtipendium, veſtimentaque, & frumentum exercitui, & ſociis navalibus omnia deeſſe. Quod ad ſtipendium adtineat, ſi ærarium inops eſſet, ſe aliquam rationem inituros, quo modo ab Hiſpanis ſumant: cetera utique ab Roma mittenda eſſe: nec aliter aut exercitum aut provinciam retineri poſſe. Literis recitatis, nemo omnium erat, quin, & vera ſcribi, & poſtulari æqua, fateretur: ſed obcurrebat animis, quantos exercitus terreſtres navalesque tuerentur, quantaque nova claſſis mox paranda eſſet, ſi bellum Macedonicum moveretur.

Romanorum inopia. « Siciliam ac (*r*) Sardiniam, quæ » ante bellum vectigales fuiſſent, vix præſides

(p) *dum* Gron. (r) *&* Gron. Crev.

(q) *Salentini* Gron.

» provinciarum exercitus alere : tributo ſumtus » ſubpeditari : quum (*s*) ipſum tributum » conferentium numerum tantis exercituum » ſtragibus, & ad Traſimenum lacum, & ad » Cannas, inminutum; tum (*t*), qui ſuper- » eſſent pauci, ſi multiplici gravarentur ſti- » pendio, alia perituros peſte. Itaque, niſi » fide ſtaret reſpublica, opibus non ſtaturam. » Prodeundum in concionem Fulvio prætori » eſſe, indicandas populo publicas neceſſita- » tes, cohortandosque, qui redemturis auxiſ- » ſent patrimonia, ut reipublicæ, ex qua » creviſſent, ad tempus commodarent; con- » ducerentque ea lege præbenda, quæ ad » exercitum Hiſpanienſem opus eſſent, ut, » quum pecunia in ærario eſſet, iis primis » ſolveretur. » Hæc prætor in concione edixit, qua die veſtimenta, frumentum, Hiſpanienſi exercitui præbenda, quæque alia opus eſſent navalibus ſociis, eſſet locaturus.

U. c. 537. a. C. 215.

XLIX. Ubi ea dies venit, ad conducendum tres ſocietates aderant hominum undeviginti, quorum duo poſtulata fuere : unum, ut mi-

Privata pecunia reſpublica adminiſtratur.

(s) *quum* l. *verum eum ipſum* Gron. *verum quum* Crev.

(t) *tum* del. *Gron.*

U. c. 537 a. C. 215

litia vacarent, dum in eo publico essent: alterum, ut, quæ in naves inposuissent, ab hostium tempestatisque vi publico periculo essent. Utroque impetrato, conduxerunt, privataque pecunia respublica administrata est. Hi mores, eaque caritas patriæ per omnes ordines velut tenore uno pertinebat. Quemadmodum conducta omnia magno animo sunt, sic summa fide præbita, nec secus quam si ex opulento ærario, ut quondam, alerentur.

Illiturgis obsessa a tribus Pœnorum ducibus.

Quum hi commeatus venerunt, Illiturgi oppidum ab Hasdrubale, ac Magone, & Hamilcare Bomilcaris filio, ob defectionem ad Romanos obpugnabatur. Inter hæc trina castra hostium Scipiones, quum in urbem sociorum magno certamine ac strage obsistentium pervenissent, frumentum, cujus inopia erat, advexerunt: cohortatique oppidanos, ut eodem animo mœnia tutarentur, quo pro se pugnantem Romanum exercitum vidissent, ad castra maxima obpugnanda, quibus Hasdrubal præerat, ducunt. Eodem & duo duces, & duo exercitus Carthaginiensium, ibi rem summam agi cernentes, convenerunt. Itaque eruptione e castris pugnatum est. Sexaginta hostium millia eo die in pugna fuerunt, sex-

decim circiter Romanis. Tamen adeo haud dubia victoria fuit, ut plures numero, quam ipsi erant, Romani hostium occiderint: ceperint amplius tria millia hominum, paullo minus mille equorum, undesexaginta militaria signa, elephantis quinque in prœlio occisis: trinisque castris eo die potiti sunt. Illiturgi obsidione liberato, ad Intibili obpugnandum Punici exercitus traducti, suppletis copiis ex provincia, ut quæ maxime omnium belli avida, modo præda aut merces esset, & tum juventute abundante. Iterum signis conlatis, eadem fortuna utriusque partis pugnatum. Supra tredecim millia hostium cæsa, supra duo capta, cum signis duobus & quadraginta, & novem elephantis. Tum vero omnes prope Hispaniæ populi ad Romanos defecerunt: multoque majores ea æstate in Hispania, quam in Italia, res gestæ.

U. c. 537. a. C. 215.

Victoria Romanorum.

EPITOME

LIBRI XXIV LIVIANI

Hieronymus, Syracusanorum rex, cujus avus Hiero amicus populi Romani fuerat, ad Carthaginienses defecit; & propter crudelitatem superbiamque a suis interfectus est. Ti. Sempronius Gracchus proconsul prospere adversus Pœnos & Hannonem ducem ad Beneventum pugnavit, servorum maxime opera, quos liberos esse jussit. Claudius Marcellus consul, in Sicilia, quæ prope tota ad Pœnos defecerat, Syracusas obsedit. Philippo Macedonum regi bellum indictum est; qui, ad Apolloniam nocturno prœlio obpressus fugatusque, Macedoniam cum prope inermi exercitu perfugit. Ad id bellum gerendum Valerius prætor missus est. Res præterea in Hispania a P. & Cn. Scipionibus adversus Carthaginienses gestas continet. Syphax, rex Numidarum, in amicitiam

adſcitus, & a Maſiniſſa, rege Maſſylorum, pro Carthaginienſibus pugnante, victus, in Mauruſios cum magna manu tranſiit contra Gades; ubi anguſto freto Africa & Hiſpania dirimuntur. Celtiberi quoque in amicitiam recepti ſunt: quorum auxiliis adſcitis, tunc primum mercenarium militem Romana caſtra habuerunt.

LIBER XXIV

I.

U. c. 537. a. C. 215.

Res a Pœnis apud Bruttios gestæ.

Rhegium frustra tentatum.

Ut ex Campania in Bruttios reditum est, Hanno, adjutoribus & ducibus Bruttiis, Græcas urbes tentavit, eo facilius in societate manentes Romana, quod Bruttios, quos & oderant, & metuebant, Carthaginiensium partis factos cernebant. Rhegium primum tentatum est, diesque aliquot ibi nequidquam absumti. Interim Locrenses frumentum, lignaque, & cetera necessaria usibus ex agris in urbem rapere, etiam ne quid relictum prædæ hostibus esset: & in dies major omnibus portis multitudo effundi. Postremo ii modo relicti in urbe erant, qui reficere muros ac portas, telaque in propugnacula congerere cogebantur. In permixtam omnium ætatium ordinumque multitudinem, & vagantem in agris magna ex parte inermem, Hamilcar Pœnus equites emisit; qui, violare quemquam vetiti, tantum, ut excluderent ab urbe fuga dissipatos, turmas objecere. Dux ipse, loco superiore capto, unde agros urbemque posset conspicere, Bruttiorum cohor-

tem adire muros, atque evocare principes Locrensium ad conloquium jussit, &, pollicentes amicitiam Hannibalis, adhortari ad urbem tradendam. Bruttiis in conloquio nullius rei primo fides est: (a) deinde ut Pœnus adparuit in collibus, & refugientes pauci aliam omnem multitudinem in potestate hostium esse adferebant; tum, metu victi, consulturos se populum responderunt: advocatâque extemplo concione, quum & levissimus quisque novas res novamque societatem mallent, &, quorum propinqui extra urbem interclusi ab hostibus erant, velut obsidibus datis, pigneratos haberent animos, pauci magis taciti probarent constantem fidem, quam probatam tueri auderent; haud dubio in speciem consensu fit ad Pœnos deditio. L. Atilio præfecto præsidii, quique cum eo milites Romani erant, clam in portum deductis, atque inpositis in naves, ut Rhegium deveherentur, Hamilcarem Pœnosque ea conditione, ut fœdus extemplo æquis legibus fieret, in urbem acceperunt. Cujus rei prope non servata fides deditis est, quum Pœnus dolo dimissum Romanum incu-

U. c. 537. a. C. 215.

Locrenses se dedunt Pœnis.

(a) *est* del. *Gron. Crev.*

U. c. 537. a. C. 215. ſaret; Locrenſes profugiſſe ipſum cauſſarentur. Inſecuti etiam equites ſunt, ſi quo caſu in freto æſtus morari, aut deferre naves in terram poſſet. Et eos quidem, quos ſequebantur, non ſunt adepti: alias a Meſſana trajicientes freto Rhegium naves conſpexerunt. Milites erant Romani, a Claudio prætore miſſi ad obtinendam urbem præſidio. Itaque Rhegio extemplo abſceſſum eſt. Locrenſibus juſſu Hannibalis data pax, « ut liberi ſuis legibus viverent: urbs pateret Pœnis, portus in poteſtatem (*b*) Locrenſium eſſet: ſocietas eo jure ſtaret, ut Pœnus Locrenſem, Locrenſisque Pœnum pace ac bello juvaret. »

II. Sic a freto Pœni reducti, frementibus Bruttiis, quod Rhegium ac Locros, quas urbes direpturos ſe deſtinaverant, intactas reliquiſſent. Itaque per ſe ipſi, conſcriptis armatisque juventutis ſuæ quindecim millibus, ad Crotonem obpugnandum pergunt ire, Græcam & ipſam urbem, & maritimam: plurimum acceſſurum opibus, ſi in ora maris urbem portu ac mœnibus validam (*c*) tenuiſ-

Bruttii Crotonem obpugnant

(b) *poteſtate* Gron.

(c) *ſi in ora maris portum ac urbem mœnibus validam* Gron. Crev.

tenuissent, credentes. Ea cura angebat, quod neque non arcessere ad auxilium Pœnos satis audebant, ne quid non pro sociis egisse viderentur: &, si Pœnus rursus magis arbiter pacis, quam adjutor belli, fuisset, ne in libertatem Crotonis, sicut ante Locrorum, frustra pugnaretur. Itaque optimum visum est, ad Hannibalem mitti legatos, caverique ab eo, ut receptus Croto Bruttiorum esset. Hannibal quum præsentium eam consultationem esse respondisset, & ad Hannonem eos rejecisset, ab Hannone nihil certi ablatum. (d) Nec enim diripi volebant nobilem atque opulentam urbem: & sperabant, quum Bruttius obpugnaret, Pœnos nec probare, nec juvare eam obpugnationem adpareret, eo maturius ad se defecturos. Crotone nec consilium unum inter populares, nec voluntas erat. Unus velut morbus invaserat omnes Italiæ civitates, ut plebes ab optimatibus dissentirent: (e) senatus Romanis faveret, plebs ad Pœnos rem traheret. Eam dissensionem in urbe perfuga nunciat Bruttiis; Aristomachum esse principem plebis, tradendæ U. c. 537. a. C. 215.

(d) *allatum* Gron.

(e) *dissentiret* Gron.

U. c. 537. a. C. 215.

que auctorem urbis: & in vasta urbe lateque omnibus disjectis mœnibus, raras & stationes custodiasque senatorum esse: (*f*) quacumque custodiant plebis homines, ea patere aditum. Auctore ac duce perfuga, Bruttii corona cinxerunt urbem: acceptique a plebe primo inpetu locos omnes, præter arcem, cepere. Arcem optimates tenebant, præparato jam ante ad talem casum perfugio. Eodem Aristomachus perfugit; tamquam Pœnis, non Bruttiis, auctor urbis tradendæ fuisset.

Urbs capitur a Bruttiis præter arcem.

III. Urbs Croto murum in circuitu patentem duodecim millia passuum habuit, ante Pyrrhi in Italiam adventum. Post vastitatem eo bello factam vix pars dimidia habitabatur: flumen, quod medio oppido fluxerat, extra frequentia tectis loca præterfluebat: & arx procul iis, quæ habitabantur. Sex millia aberat ab urbe nobili templum (ipsa urbe erat nobilius), Laciniæ Junonis, sanctum omnibus circa populis. (*g*) Lucus ibi, fre-

Laciniæ Junonis templum.

(f) *& in vasta urbe lateque omnibus disjectis mœnibus partitas stationes custodiasque senatorum ac plebis esse.* Gron. Crev.

(g) *sex millia aberat ab urbe nobile templum, ipsa urbe nobilius, Laciniæ* &c. Gron. Crev.

quenti ſilva & proceris abietis arboribus ſeptus, læta in medio paſcua habuit, ubi omnis generis ſacrum Deæ paſcebatur pecus ſine ullo paſtore: ſeparatimque egreſſi cujuſque generis greges nocte remeabant ad ſtabula, numquam inſidiis ferarum, non fraude violati hominum. Magni igitur fructus ex eo pecore capti, columnaque inde aurea ſolida facta, & ſacrata eſt: inclitumque templum, divitiis etiam, non tantum ſanctitate, fuit. Ac miracula aliqua adfinguntur plerumque tam inſignibus locis. Fama eſt, aram eſſe in veſtibulo templi, cujus cinerem nullo umquam moveri vento. Sed arx Crotonis, una parte inminens mari, (*h*) altera vergente in agrum, ſitu tantum naturali quondam munita, poſtea & muro cincta eſt, qua per averſas rupes ab Dionyſio Siciliæ tyranno per dolum fuerat capta. Eam tum arcem, ſatis, ut videbatur, tutam, Crotoniatum optimates tenebant, circumſedente cum Bruttiis eos etiam plebe ſua. Poſtremo Bruttii, quum ſuis viribus inexpugnabilem viderent arcem, coacti neceſſitate, Hannonis auxilium inplorant. Is, conditionibus ad deditionem compellere Crotoniatas conatus, ut coloniam

U. c. 537.
a. C. 215.

Arx Crotonis.

(h) *inminet* Gron.

U. c. 537. a. C. 215.

Bruttiorum eo deduci, antiquamque frequentiam eorum recipere vastam ac desertam bellis urbem paterentur, omnium neminem, præter Aristomachum, movit: morituros se adfirmabant citius, quam, inmixti Bruttiis, in alienos ritus, mores, legesque, ac mox linguam etiam verterentur. Aristomachus unus, quando nec suadendo ad deditionem satis valebat, nec, sicut urbem prodiderat, locum prodendæ arcis inveniebat, transfugit ad Hannonem. Locrenses brevi post legati, quum permissu Hannonis arcem intrassent, persuadent, ut traduci se in Locros paterentur, nec ultima experiri vellent. Jam hoc ut sibi liceret, impetraverant & ab Hannibale, missis ad ipsum legatis. Ita Crotone excessum est, deductique Crotoniatæ ad mare naves conscendunt. Locros omnis multitudo abeunt. In Apulia ne hiems quidem quieta inter Romanos atque Hannibalem erat. Luceriæ Sempronius consul, Hannibal haud procul Arpis hibernabat. Inter eos levia prœlia ex occasione, aut obportunitate hujus aut illius partis, oriebantur: meliorque eis Romanus, & in dies cautior tutiorque ab insidiis fiebat.

Crotoniatæ Locros abeunt.

IV. In Sicilia Romanis omnia mutaverat mors Hieronis, regnumque ad Hieronymum nepotem ejus translatum: puerum, vixdum libertatem, nedum dominationem, modice laturum. Læte id ingenium tutores atque amici ad præcipitandum in omnia vitia acceperunt: quæ ita futura cernens Hiero, ultima senecta voluisse dicitur liberas Syracusas relinquere, ne sub dominatu puerili, per ludibrium, bonis artibus partum firmatumque interiret regnum. Huic consilio ejus summa ope obstitere filiæ, nomen regium penes puerum futurum ratæ, regimen rerum omnium penes se virosque suos, Andranodorum & Zoïppum: nam ii tutorum primi relinquebantur. Non facile erat nonagesimum jam agenti annum, circumsesso dies noctesque muliebribus blanditiis, liberare animum, & convertere ad publicam privata curam. Itaque tutores modo (*i*) quindecim puero reliquit: quos precatus est moriens, ut fidem erga populum Romanum, quinquaginta annos ab se cultam, inviolatam servarent, juvenemque suis potissimum vestigiis insistere vellent disciplinæque, in qua edoctus esset. Hæc man-

U. c. 537. a. C. 215.

Hieroni succedit Hieronymus Syracusis.

(i) *modo* l. *numero* Gron.

U. c. 537. a. C. 215. data. Quum exſpiraſſet, per tutores teſtamento prolato, (*k*) pueroque in concionem producto, (erat autem quindecim tunc ferme annorum) paucis, qui per concionem ad excitandos clamores diſpoſiti erant, adprobantibus teſtamentum, ceteris velut patre amiſſo in orba civitate omnia timentibus, funus fit regium, magis amore civium & caritate, quam cura ſuorum, celebre. Deinde ceteros tutores ſubmovet Andranodorus, juvenem jam eſſe dictitans Hieronymum, ac regni potentem: deponendoque tutelam ipſe, quæ cum pluribus communis erat, in ſe unum omnium vires convertit.

V. Vix quidem ulli bono moderatoque regi facilis erat favor apud Syracuſanos, ſuccedenti tantæ caritati Hieronis. Verum enim vero Hieronymus, velut ſuis vitiis deſiderabilem efficere vellet avum, primo ſtatim conſpectu, omnia quam diſparia eſſent, oſtendit. Nam qui per tot annos Hieronem filiumque ejus Gelonem, nec veſtis habitu, nec alio ullo inſigni differentes a ceteris civi-

Hieronymi vitia.

(k) *in qua edoctus eſſet. Poſt hæc mandata quum exſpiraſſet, tutores prodeunt. Teſtamento prolato* &c. Gron. Crev.

bus vidiſſent, conſpexere purpuram, ac diadema, ac ſatellites armatos, quadrigisque etiam albórum equorum interdum ex regia procedentem, more Dionyſii tyranni. Hunc tam ſuperbum adparatum habitumque convenientes ſequebantur contemtus omnium hominum, ſuperbæ aures, contumelioſa dicta, rari aditus, non alienis modo, ſed tutoribus etiam, libidines novæ, inhumana crudelitas. Itaque tantus omnes terror invaſerat, ut quidam ex tutoribus aut morte voluntaria, aut fuga præverterent metum ſuppliciorum. Tres ex iis, quibus ſolis aditus in domum familiarior erat, Andranodorus & Zoippus, generi Hieronis, & Thraſo quidam, de aliis quidem rebus haud magnopere audiebantur: tendendo autem duo ad Carthaginienſes, Thraſo ad ſocietatem Romanam, certamine ac ſtudiis interdum in ſe convertebant animum adoleſcentis: quum conjuratio, in tyranni caput facta, indicatur per calonem quemdam, æqualem Hieronymi, & jam inde a puero in omnia familiaria jura adſuetum. Index unum ex conjuratis Theodotum, a quo ipſe adpellatus erat, nominare potuit. Qui comprehenſus extemplo, traditusque Andra-

U. c. 537. a. C. 215.

Conjuratio in ejus caput.

U. c. 537. a. C. 215.

nodoro torquendus, de ſe ipſe haud cunctanter faſſus, conſcios celabat. Poſtremo, quum omnibus intolerandis patientiæ humanæ cruciatibus laceraretur, victum malis ſe ſimulans, avertit ab conſciis in inſontes indicium (Thraſonem eſſe auctorem conſilii mentitus, nec, niſi tam potenti duce confiſos, rem tantam auſuros) ab latere tyranni, quorum capita viliſſima fingenti inter dolores gemitusque obcurrere. Maxime animo tyranni credibile indicium Thraſo nominatus fecit. Ita (*l*) extemplo traditur ad ſupplicium: adjectique pœnæ ceteri juxta inſontes. Conſciorum nemo, quum diu ſocius conſilii torqueretur, aut latuit, aut fugit. Tantum illis in virtute ac fide Theodoti fiduciæ fuit: tantumque ipſi Theodoto virium ad arcana occultanda.

Ad Hannibalem inclinat.

VI. Ita, quod unum vinculum (*m*) cum Romanis ſocietatis erat, Thraſone ſublato e medio, extemplo haud dubie ad defectionem res ſpectabat; legatique ad Hannibalem miſſi, ac remiſſi ab eo cum Hannibale nobili adoleſcente Hippocrates & Epicydes, nati Car-

(l) *Itaque* Gron. Crev.

(m) *Itaque quod omne vinculum* Gron.

thagine, ſed oriundi ab Syracuſis exſule avo, Pœni ipſi materno genere. Per hos juncta ſocietas Hannibali ac Syracuſano tyranno: nec invito Hannibale apud tyrannum manſerunt. Ap. Claudius prætor, cujus Sicilia provincia erat, ubi ea accepit, extemplo legatos ad Hieronymum miſit: qui, quum ſeſe ad renovandam ſocietatem, quæ cum avo fuiſſet, veniſſe dicerent, per ludibrium auditi dimiſſique ſunt ab quærente per jocum Hieronymo, « quæ fortuna eis pugnæ ad Cannas » fuiſſet? vix credibilia enim legatos Hanni» balis narrare. Velle, quid veri ſit, ſcire, » ut ex eo, utram ſpem ſequatur, conſilium » capiat. » Romani, « quum ſerio legationes » audire cœpiſſet, redituros ſe ad eum dicen» tes eſſe, » monito magis eo, quam rogato, ne fidem temere mutaret, proficiſcuntur. Hieronymus legatos Carthaginem miſit ad fœdus ex ſocietate cum Hannibale faciendum. Pacto convenit, ut, quum Romanos Sicilia expuliſſent, (id autem brevi fore, ſi naves atque exercitum miſiſſent) Himera amnis, qui ferme inſulam dividit, finis regni Syracuſani ac Punici imperii eſſet. Aliam deinde, inflatus adſentationibus eorum, qui eum non

U. c. 537, a. C. 215.

Legati Romanorum per ludibrium ab eo auditi.

Fœdus ejus cum Pœnis.

U. c. 537. a. C. 215. Hieronis tantum, ſed Pyrrhi etiam regis, materni avi, jubebant meminiſſe, legationem miſit, qua (*n*) æquum cenſebat, Sicilia ſibi omni cedi: Italiæ imperium proprium quæri Carthagini enſi populo. Hanc levitatem ac jactationem animi neque mirabantur in juvene furioſo, neque arguebant, dummodo averterent eum ab Romanis.

VII. Sed omnia in eo præcipitia ad exitium fuerunt. Nam quum, præmiſſis Hippocrate atque Epicyde cum binis millibus armatorum ad tentandas urbes, quæ præſidiis tenebantur Romanis, & ipſe in Leontinos cum cetero omni exercitu (erant autem ad quindecim millia peditum equitumque) profectus eſſet; liberas ædes conjurati (& omnes forte militabant) inminentes viæ anguſtæ, qua deſcendere ad forum rex ſolebat, ſumſerunt. Ibi, quum inſtructi armatique ceteri tranſitum exſpectantes ſtarent, uni ex eis, (Dinomeni fuit nomen) quia cuſtos corporis erat, partes datæ ſunt, ut, quum adpropinquaret januæ rex, per cauſſam aliquam in anguſtiis ſuſtineret ab tergo agmen. Ita, ut convenerat, factum eſt. Tamquam laxaret elatum

(n) *quia* Gron.

pedem ab ſtricto nodo, moratus turbam Dinomenes, tantum intervalli fecit, ut, quum in prætereuntem ſine armatis regem inpetus fieret, confoderetur aliquot prius vulneribus, quam ſubcurri poſſet. Clamore & tumultu audito, in Dinomenem, jam haud dubie obſtantem, tela conjiciuntur: inter (o) quæ tamen, duobus acceptis vulneribus, evaſit. Fuga ſatellitum, ut jacentem videre regem, facta eſt. Interfectores pars in forum ad multitudinem lætam libertate, pars Syracuſas pergunt, ad præoccupanda Andranodori regiorumque aliorum conſilia. Incerto rerum ſtatu, Ap. Claudius, bellum oriens ex propinquo quum cerneret, ſenatum literis certiorem fecit, Siciliam Carthaginienſi populo & Hannibali conciliari. Ipſe adverſus Syracuſana conſilia, provinciam, regnique fines omnia convertit præſidia. Exitu anni ejus, Q. Fabius ex auctoritate ſenatus Puteolos, per bellum cœptum frequentari emporium, communiit, præſidiumque inpoſuit. Inde Romam comitiorum cauſſa veniens, in eum, quem primum diem comitialem habuit, comitia edixit; atque ex itinere præter urbem in cam-

U. c. 537. a. C. 215.

A conjuratis occiditur.

Comitia conſularia

(o) *per* Gron. Crev.

U. c. 537. a. C. 215.

pum descendit. Eo die quum sors prærogativæ Aniensi juniorum exisset, eaque T. Otacilium, M. Æmilium Regillum consules diceret, tum Q. Fabius, silentio facto, tali oratione est usus.

Fabii Cos. oratio de deligendis magna cura Coss.

VIII. « Si aut pacem in Italia, aut bellum » cum eo hoste haberemus, in quo negle- » gentiæ laxior locus esset; qui vestris studiis, » quæ in campum ad mandandos, quibus ve- » litis, honores adfertis, moram ullam ob- » ferret, is mihi parum meminisse videretur » vestræ libertatis. Sed quum in hoc bello, » in hoc hoste, numquam ab ullo duce sine » ingenti nostra clade erratum sit, eadem vos » cura, qua in aciem armati descenditis, inire » suffragium ad creandos consules decet, & » sibi sic quemque dicere; Hannibali impe- » ratori parem consulem nomino. Hoc anno » ad Capuam Jubellio Taureæ Campano sum- » mo equiti provocanti summus Romanus » eques Asellus Claudius est obpositus. Ad- » versus Gallum, quondam provocantem in » ponte Anienis, T. Manlium, fidentem & » animo & viribus, misere majores nostri. Ob » eamdem caussam haud multis annis post » fuisse non negaverim, cur M. Valerio non

» diffideretur, adverſus ſimiliter provocantem arma capienti Gallum ad certamen. Quemadmodum pedites equitesque optamus, ut validiores, ſi minus, ut pares hoſti habeamus; ita duci hoſtium parem imperatorem quæramus. Quum, qui eſt ſummus in civitate dux, eum legerimus; tamen repente lectus, in annum creatus, adverſus veterem ac perpetuum imperatorem comparabitur, nullis neque temporis, neque juris incluſum anguſtiis, quominus ita omnia gerat adminiſtretque, ut tempora poſtulabunt belli. Nobis autem in adparatu ipſo, ac tantum inchoantibus res, annus circumagitur. Quoniam, quales viros creare vos conſules deceat, ſatis eſt dictum; reſtat, ut pauca de eis, in quos prærogativæ favor inclinavit, dicam. M. Æmilius Regillus flamen eſt Quirinalis, quem neque mittere ab (*p*) ſacris, neque retinere poſſumus, ut non Deum aut belli deſeramus curam. Otacilius ſororis meæ filiam uxorem, atque ex ea liberos, habet. Ceterum non ea veſtra in me majoreſque meos merita ſunt, ut non potiorem privatis neceſ- U. c. 537. a. C. 215.

(p) *a* Gron. Grev.

U. c. 537. a. C. 215.

» situdinibus rempublicam habeam. Quilibet » nautarum vectorumque tranquillo mari gu» bernare potest : ubi sæva orta tempestas » est, ac turbato mari rapitur vento navis, » tum viro & gubernatore opus est. Non » tranquillo navigamus, sed jam aliquot pro» cellis submersi pene sumus. Itaque, quis ad » gubernacula sedeat, summa cura providen» dum ac præcavendum vobis est. In minore » te experti, T. Otacili, re sumus. Haud » sane, cur ad majora tibi fidamus, docu» menti quidquam dedisti. Classem hoc anno, » cui tu præfuisti, trium rerum caussa para» vimus : ut Africæ oram popularetur; ut » tuta nobis Italiæ litora essent; ante omnia » ne supplementum cum stipendio commea» tuque ab Carthagine Hannibali transporta» retur. Create consulem T. Otacilium, non » dico, si omnia hæc, sed si aliquid eorum » reipublicæ præstitit. Sin autem, te clas» sem obtinente, etiam, velut pacato mari, » quælibet Hannibali tuta atque integra ab » domo venerunt : si ora Italiæ infestior hoc » anno, quam Africæ, fuit; quid dicere po» tes, cur te potissimum ducem Hannibali » hosti obponant? (q) Si consul esses, dicta-

(q) *opponamus* Gron.

» torem dicendum exemplo majorum noſtro- *U. c. 537. a. C. 215.*
» rum cenſeremus. Nec tu id indignari poſſes,
» aliquem in civitate Romana meliorem bello
» haberi, quam te. Magis nullius intereſt,
» quam tua, T. Otacili, non inponi cervici-
» bus tuis onus, ſub quo concidas. Ego
» magnopere ſuadeo, eodem animo, quo, ſi
» ſtantibus vobis in aciem armatis repente
» deligendi duo imperatores eſſent, quorum
» ductu atque auſpicio dimicaretis, hodie
» quoque conſules creetis: quibus ſacramento
» liberi veſtri dicant, ad quorum edictum
» conveniant, ſub quorum tutela atque cura
» militent. Lacus Traſimenus & Cannæ triſtia
» ad recordationem exempla, ſed ad præcaven-
» dum ſimile utili (*r*) documento ſunt. Præco,
» Anienſem juniorum in ſuffragium revoca. »

IX. Quum T. Otacilius ferociter, eum continuare conſulatum velle, vociferaretur atque obſtreperet, lictores ad eum accedere conſul juſſit: &, quia in urbem non inierat, protinus in campum ex itinere profectus, admonuit, cum ſecuribus ſibi faſces præferri. Iterum prærogativa ſuffragium init; (*s*) crea-

(r) *utiles* Gron. *utilia documenta* Crev.

(s) *iniit* Crev.

tique in ea consules Q. Fabius Maximus quartum, M. Marcellus tertium. Eosdem consules ceteræ centuriæ sine variatione ulla dixerunt. Et prætor unus refectus Q. Fulvius Flaccus: novi (f) alii creati, T. Otacilius Crassus iterum, Q. Fabius consulis filius, qui tum ædilis curulis erat, P. Cornelius Lentulus. Comitiis prætorum perfectis, senatusconsultum factum est, « ut Q. Fulvio » extra ordinem urbana provincia esset: isque » potissimum, consulibus ad bellum profectis, » urbi præesset. » Aquæ magnæ bis eo anno fuerunt: Tiberisque agros inundavit cum magna strage tectorum, pecorumque & hominum pernicie. Quinto anno secundi Punici belli, Q. Fabius Maximus quartum, M. Claudius Marcellus tertium, consulatum ineuntes, plus solito converterant in se civitatis animos. Multis enim annis tale consulum par non fuerat. Referebant senes, sic Maximum Rullum cum P. Decio ad bellum Gallicum, sic postea Papirium Carviliumque adversus Samnites, Bruttiosque, & Lucanum cum Tarentino populum, consules declaratos. Absens Marcellus consul creatus, quum ad exerci-

U. c. 538. a. C. 214.

Q. Fabio IV. M. Marcello III. Coss.

(f) inf. *tres* Gron. Crev.

exercitum esset; præsenti Fabio, atque ipso comitia habente, consulatus continuatus. Tempus ac necessitas belli, ac discrimen summæ rerum faciebant, ne quis aut in exemplum exquireret, aut suspectum cupiditatis imperii consulem haberet. Quin laudabant potius magnitudinem animi, quod, quum summo imperatore esse opus reipublicæ sciret, seque eum haud dubie esse, minoris invidiam suam, si qua ex re oriretur, quam utilitatem reipublicæ, fecisset. U. c. 538. a. C. 214.

X. Quo die magistratum inierunt consules, senatus in Capitolio est habitus: decretumque omnium primum, ut consules sortirentur, compararentve inter se, uter censoribus creandis comitia haberet, priusquam ad exercitum proficisceretur. Prorogatum deinde imperium omnibus, qui ad exercitus erant: jussique in provinciis manere, Ti. Gracchus Luceriæ, ubi cum volonum exercitu erat; C. Terentius Varro in agro Piceno, Manius Pomponius in Gallico: ex prætoribus prioris anni pro prætore Q. Mucius obtineret Sardiniam, M. Valerius ad Brundisium oræ maritimæ, intentus adversus omnes motus Philippi Macedonum regis, præesset. P. Cor-

U. c. 538. a. C. 214. nelio Lentulo prætori Sicilia decreta provincia; T. Otacilio claſſis eadem, quam adverſus Carthaginienſes priore anno habuiſſet.

Prodigia. Prodigia eo anno multa nunciata ſunt: quæ quo magis credebant ſimplices ac religioſi homines, eo plura nunciabantur. Lanuvii in æde intus Soſpitæ Junonis corvos nidum feciſſe: in Apulia palmam viridem arſiſſe: Mantuæ ſtagnum effuſum Mincio amni cruentum viſum: & Calibus creta, & Romæ in foro boario ſanguine pluiſſe: & in vico Iſtrico fontem ſub terra tanta vi aquarum fluxiſſe, ut ſerias doliaque, quæ in eo loco erant, provoluta velut inpetus torrentis tulerit: tacta de cœlo atrium publicum in Capitolio, ædem in campo Vulcani, nucem in Sabinis publicamque viam, murum ac portam Gabiis. Jam alia vulgata miracula erant: haſtam Martis præneſte ſua ſponte promotam: bovem in Sicilia locutum: infantem in utero matris in Marrucinis, « Io triumphe! » clamaſſe: ex muliere Spoleti virum factum: Hadriæ aram in cœlo, ſpeciesque hominum circum eam, cum candida veſte, viſas eſſe. Quin Romæ quoque in ipſa urbe, ſecundum apum examen in foro viſum, ad-

firmantes quidam, legiones se armatas in Janiculo videre, concitaverunt civitatem ad arma: qui tum in Janiculo essent, negarunt, quemquam ibi, præter adsuetos collis ejus cultores, adparuisse. Hæc prodigia hostiis majoribus procurata sunt ex aruspicum responso: & supplicatio omnibus Deis, quorum pulvinaria Romæ essent, indicta est. U. c. 538. a. C. 214.

XI. PERPETRATIS, quæ ad pacem Deum pertinebant, de republica belloque gerendo, & quantum copiarum, & ubi quæque essent, consules ad senatum retulerunt. Duodeviginti legionibus bellum geri placuit: binas consules sibi sumere: binis Galliam, Siciliamque, ac Sardiniam obtineri: duabusque Q. Fabium prætorem Apuliæ, duabus volonum Ti. Gracchum circa Luceriam præesse: singulas C. Terentio proconsuli ad Picenum, & M. Valerio ad classem circa Brundisium relinqui, & duas urbi præsidio esse. Hic ut numerus legionum expleretur, sex novæ legiones erant scribendæ. Eas primo quoque tempore consules scribere jussi, & classem parare: ut cum eis navibus, quæ pro Calabriæ litoribus in statione essent, centum (t) quinquaginta

(t) *centum* del. *Gron.*

U. c. 538. a. C. 214.

longarum navium classis eo anno expleretur. Delectu habito, & centum navibus novis deductis, Q. Fabius comitia censoribus creandis habuit. Creati M. Atilius Regulus & P. Furius Philus. Quum increbresceret (*u*) rumor, bellum in Sicilia esse, T. Otacilius eo cum classe proficisci jussus est. Quum deessent nautæ, consules ex senatusconsulto edixerunt, « ut, qui, L. Æmilio, C. Flaminio » censoribus, millibus æris quinquaginta ipse » aut pater ejus census fuisset, usque ad » centum millia, aut cui postea res tanta esset » facta, nautam unum cum sex mensium sti» pendio daret: qui supra centum millia, » usque ad trecenta millia, tres nautas cum » stipendio annuo: qui supra trecenta millia, » usque ad decies æris, quinque nautas: qui » supra decies, septem: senatores octo nautas » cum annuo stipendio darent. » Ex hoc edicto dati nautæ, armati instructique ab dominis, cum triginta dierum coctis cibariis naves conscenderunt. Tum primum est factum, ut classis Romana sociis navalibus privata inpensa paratis compleretur.

Nautæ privata inpensa parati.

(u) *increbesceret* Gron.

XII. Hic major ſolito adparatus præcipue conterruit Campanos, ne ab obſidione Capuæ bellum ejus anni Romani inciperent. Itaque legatos Hannibalem oratum miſerunt, ut Capuam exercitum admoveret. « Ad eam » obpugnandam novos exercitus ſcribi Romæ; » nec ullius urbis defectioni magis infenſos » eorum animos eſſe. » Id quia tam trepidi nunciabant, maturandum Hannibal ratus, ne prævenirent Romani, profectus Arpis, ad Tifata in veteribus caſtris ſuper Capuam conſedit. Inde, Numidis Hiſpanisque ad præſidium ſimul caſtrorum ſimul Capuæ relictis, cum cetero exercitu ad lacum Averni per ſpeciem ſacrificandi, re ipſa ut tentaret Puteolos, quodque ibi præſidii erat, deſcendit. Maximus, poſtquam Hannibalem Arpis profectum, & regredi in Campaniam, adlatum eſt, nec die nec nocte intermiſſo itinere, ad exercitum redit : & Ti. Gracchum ab Luceria Beneventum copias admovere, Q. Fabium prætorem (is filius conſulis erat) Luceriam Graccho ſuccedere jubet. In Siciliam eodem tempore duo prætores profecti, P. Cornelius ad exercitum, Otacilius, qui maritimæ oræ reique navali præeſſet; & ceteri in ſuas

U. c. 538. a. C. 214.

Terrentur Campani.

U. c. 538. a. C. 214.

quisque provincias profecti: &, quibus prorogatum imperium erat, easdem, quas priore anno, regiones obtinuerunt.

Legati Tarentini ad Hannibalem.

XIII. Ad Hannibalem, quum ad lacum Averni esset, quinque nobiles juvenes ab Tarento venerunt, partim ad Trasimenum lacum, partim ad Cannas capti, dimissique domos cum eadem comitate, qua usus adversus omnes Romanorum socios Pœnus fuerat. Ii, « memores beneficiorum ejus perpulisse » magnam partem se juventutis Tarentinæ, » referunt, « ut Hannibalis amicitiam ac societatem, quam populi Romani, mallent; » legatosque ab suis missos rogare Hannibalem, ut exercitum propius Tarentum admoveat. Si signa ejus, si castra conspecta » Tarento sint, haud ullam intercessuram » moram, quin urbs dedatur. In potestate » juniorum plebem, in manu plebis rem Tarentinam esse, » Hannibal conlaudatos eos, oneratosque ingentibus promissis, domum ad cœpta maturanda redire jubet: se in tempore adfuturum esse. Hac cum spe dimissi Tarentini. Ipsum ingens cupido incesserat Tarenti potiundi. Urbem esse videbat, quum opulentam nobilemque, tum maritimam, &

in Macedoniam obportune versam : regemque Philippum hunc portum, si transiret in Italiam, quum Brundisium Romani haberent petiturum. Sacro inde perpetrato, ad quod venerat, &, dum ibi moratur, pervastato agro Cumano usque ad Miseni promontorium, Puteolos repente agmen convertit, ad obprimendum præsidium Romanum. Sex millia hominum erant, & locus munimento quoque, non natura modo, tutus. Triduum ibi moratus Pœnus, ab omni parte tentato præsidio, deinde, ut nihil procedebat, ad populandum agrum Neapolitanum, magis ira quam potiundæ urbis spe, processit. Adventu ejus in propinquum agrum Nolana mota est plebs, jam diu aversa ab Romanis & infesta senatui suo. Itaque legati ad arcessendum Hannibalem, cum haud dubio promisso tradendæ urbis, venerunt. Prævenit inceptum eorum Marcellus consul, a primoribus adcitus. Die uno Suessulam a Calibus, quum Vulturnus amnis trajicientem moratus esset, contenderat. Inde proxima nocte sex millia peditum, equitesque trecentos, qui præsidio senatu essent, Nolam intromisit : &, uti a consule omnia inpigre facta sunt ad præoccupandam

U. c. 538. a. C. 214.

Puteolos frustra tentat.

A Nolanis vocatur.

Prævenit eum Marcellus.

U. c. 538.
a. C. 214.

Nolam, ita Hannibal tempus terebat; bis jam ante nequidquam tentata re, segnior ad credendum Nolanis factus.

Hannonis & Gracchi exercitus ad Beneventum.

XIV. Iisdem diebus & Q. Fabius consul ad Casilinum tentandum, quod præsidio Punico tenebatur, venit; & ad Beneventum, velut ex composito, parte altera Hanno ex Bruttiis cum magna peditum equitumque manu, altera Ti. Gracchus ab Luceria accessit: qui primo oppidum intravit. Deinde, ut Hannonem tria millia ferme ab urbe ad Calorem fluvium castra posuisse, & inde agrum populari audivit, & ipse, egressus mœnibus, mille ferme passus ab hoste castra locat, ibique concionem militum habuit. Legiones magna ex parte volonum habebat; qui jam alterum annum libertatem tacite mereri, quam postulare palam, maluerant. Senserat tamen hibernis egrediens murmur in agmine esse quærentium, « en umquam liberi militaturi » essent? » scripseratque senatui, non tam quid desiderarent, quam quid meruissent: « bona fortique opera eorum se ad eam diem » usum: neque ad exemplum justi militis » quidquam eis, præter libertatem, deesse. » De eo permissum ipsi erat, faceret, quod e

republica duceret esse. Itaque prius, quam cum hoste manum consereret, pronunciat; « tempus venisse eis (*u*) libertatis, quam diu » sperassent, potiundæ. Postero die signis » conlatis dimicaturum puro ac patenti cam» po, ubi sine ullo insidiarum metu vera » virtute geri res posset. Qui caput hostis retu» lisset, eum se extemplo liberum jussurum » esse: qui loco cessisset, in eum servili sup» plicio animadversurum. Suam cuique for» tunam in manu esse: libertatis auctorem » eis non se fore solum, sed consulem M. » Marcellum, sed universos Patres; quos, » consultos ab se de libertate eorum, sibi » permisisse. » Literas inde consulis ac senatusconsultum recitavit. Ad quæ clamor cum ingenti adsensu est sublatus. Pugnam poscebant, signumque ut daret extemplo, ferociter instabant. Gracchus, prœlio in posterum diem pronunciato, concionem dimisit. Milites læti, præcipue quibus merces navatæ in unum diem operæ libertas futura erat, armis expediendis quod (*v*) reliquum consumunt.

U. c. 538. a. C. 214.

Gracchus libertatem promittit volonibus qui acriter pugnaverint.

XV. Postero die, ubi signa cœperunt canere, primi omnium parati instructique ad

(u) *ejus* Gron. Crev.

(v) *quod* l. *diei* Gron. Crev.

U. c. 538. a. C. 214.

Acris pugna.

prætorium conveniunt. Sole orto, Gracchus in aciem copias educit: nec hoſtes moram dimicandi fecerunt. Decem & ſeptem millia peditum erant, maxima ex parte Bruttii ac Lucani: equites mille ducenti; inter quos pauci admodum Italici, ceteri Numidæ fere omnes Maurique. Pugnatum eſt & acriter, & diu. Quatuor horis neutro inclinata eſt pugna: nec alia magis Romanum inpediebat res, quam capita hoſtium pretia libertati facta. Nam ut quiſque hoſtem inpigre occiderat, primum capite ægre inter turbam tumultumque abſcidendo (*x*) tempus terebat: deinde, occupata dextra tenendo caput, fortiſſimus quiſque pugnator eſſe deſierat: ſegnibus ac timidis tradita pugna erat. Quod ubi tribuni militum Graccho nunciaverunt, « neminem » ſtantem jam vulnerari hoſtem, carnificari » jacentes, & in dextris militum pro gladiis » humana capita eſſe: » ſignum dari propere juſſit, « projicerent capita, invaderentque » hoſtem. Claram ſatis & inſignem virtutem » eſſe: nec dubiam libertatem futuram ſtre» nuis viris. » Tum redintegrata pugna eſt, & eques etiam in hoſtem emiſſus. Quibus

(x) *abſcindendo* Gron. Crev.

quum inpigre Numidæ concurrissent, nec segnior equitum, quam peditum, pugna esset, iterum in dubium adducta res. Quum utrimque duces, Romanus Bruttium Lucanumque, toties a majoribus suis victos subactosque; Pœnus mancipia Romana & ex ergastulo militem, verbis obtereret; postremo pronunciat Gracchus, « esse nihil, quod de libertate sperarent, nisi eo die fusi fugatique hostes essent. *U. c. 538. a. C. 214.*

XVI. Ea demum vox ita animos accendit, atque, renovato clamore, velut alii repente facti, tanta vi se in hostem intulerunt, ut sustineri ultra non possent. Primo antesignani Pœnorum, deinde signa perturbata, postremo tota inpulsa acies: inde haud dubie terga data, ruuntque fugientes in castra, adeo pavidi trepidique, ut ne in portis quidem aut vallo quisquam restiterit, ac prope continenti agmine Romani insecuti, novum de integro prœlium inclusi hostium vallo ediderint. Ibi sicut pugna inpeditior in angustiis, ita cædes atrocior fuit: & adjuvere captivi, qui, rapto inter tumultum ferro, conglobati & ab tergo ceciderunt Pœnos, & fugam inpedierunt. Itaque minus duo millia hominum *Romani vincunt.*

U. c. 538. a. C. 214.

ex tanto exercitu, & ea major pars equitum, cum ipſo duce effugerunt: alii omnes cæſi aut capti: capta & ſigna duodequadraginta. Ex victoribus duo millia ferme cecidere. Præda omnis (præterquam hominum captorum) militi conceſſa eſt: & pecus exceptum eſt, quod intra dies triginta domini cognoviſſent. Quum præda onuſti in caſtra rediſſent, quatuor millia ferme volonum militum, qui pugnaverant ſegnius, nec in caſtra inruperant ſimul, metu pœnæ collem haud procul caſtris ceperunt. Poſtero die per tribunos (*y*) militum inde deducti, concione militum advocata a Graccho, ſuperveniunt. Ubi quum proconſul veteres milites primum, prout cujuſque virtus atque opera in ea pugna fuerat, militaribus donis donaſſet, tunc quod ad volones adtineret, « omnes, [ait] malle, » laudatos a ſe, dignos indignoſque, quam » quemquam eo die caſtigatum eſſe. Quod » bonum, fauſtum, felixque reipublicæ ipſiſ» que eſſet, omnes eos liberos eſſe jubere. » Ad quam vocem quum clamor ingenti alacritate ſublatus eſſet, ac nunc complexi inter ſe gratulanteſque, nunc manus ad cœlum

Volonibus libertas datur.

(*y*) *tribunum* Gron. Crev.

tollentes, bona omnia populo Romano Gracchoque ipsi precarentur; tum Gracchus: « Priusquam omnes jure libertatis æquassem, » [inquit] neminem nota strenui aut ignavi » militis notasse volui. Nunc, exsoluta jam » fide publica, ne discrimen omne virtutis » ignaviæque pereat, nomina eorum, qui, » detrectatæ pugnæ memores, secessionem » paullo ante fecerunt, referri ad me jubebo; » citatosque singulos jurejurando adigam, nisi » queis morbus caussa erit, non aliter, quam » stantes, cibum potionemque, quoad stipen» dia facient, capturos esse. Hanc multam ita » æquo animo feretis, si reputabitis, nulla » ignaviæ nota leviore vos designari potuisse.» Signum deinde conligendi vasa dedit: militesque prædam portantes agentesque, per lasciviam ac jocum, ita ludibundi Beneventum rediere, ut ab epulis per celebrem festumque diem actis, non ex acie, reverti viderentur. Beneventani omnes turba effusa quum obviam ad portas exissent, complecti milites, gratulari, vocare in hospitium. Adparata convivia omnibus in propatulo ædium fuerant: ad ea invitabant, Gracchumque orabant, ut epulari permitteret militibus. Et

U. c. 538. a. C. 214.

U. c. 538. a. C. 214. Gracchus ita permisit, in publico epularentur omnes. Ante suas quibusque fores prolata omnia. Pileati, aut lana alba velatis capitibus volones epulati sunt; alii adcubantes, alii stantes, qui simul ministrabant vescebanturque. Digna res visa, ut simulacrum celebrati ejus diei Gracchus, postquam Romam rediit, pingi juberet in æde Libertatis, quam pater ejus in Aventino ex multaticia pecunia faciendam curavit dedicavitque.

Marcellus obviam it, Hannibali.

XVII. Dum hæc ad Beneventum geruntur, Hannibal, depopulatus agrum Neapolitanum, ad Nolam castra movet. Quem ubi adventare consul sensit, Pomponio proprætore cum eo exercitu, qui super Suessulam in castris erat, adcito, ire obviam hosti parat, nec moram dimicandi facere. C. (1) Claudium Neronem cum robore equitum silentio noctis per aversam maxime ab hoste portam emittit: circumvectumque occulte subsequi sensim agmen hostium jubet, &, quum coortum prœlium videret, ab tergo se objicere. Id errore viarum, an exiguitate temporis, Nero exsequi non potuerit, incertum est. Absente eo quum prœlium commissum esset, superior

(1) C. del. Gron.

quidem haud dubie Romanus erat; ſed, quia equites non adfuere in tempore, ratio compoſitæ rei turbata eſt. Non auſus inſequi cedentes Marcellus, vincentibus ſuis ſignum receptui dedit. Plus tamen duo millia hoſtium eo die cæſa traduntur: Romani minus quadringentis. Solis fere obcaſu Nero, diem noctemque nequidquam fatigatis equis hominibusque, ne viſo quidem hoſte rediens, adeo graviter eſt ab conſule increpitus, ut per eum ſtetiſſe diceret, quo minus accepta ad Cannas redderetur hoſti clades. Poſtero die Romanus in aciem deſcendit: Pœnus, tacita etiam confeſſione victus, caſtris ſe tenuit. Tertio die ſilentio noctis, omiſſa ſpe Nolæ potiundæ, rei numquam proſpere tentatæ, Tarentum ad certiorem ſpem proditionis proficiſcitur.

U. c. 538. a. C. 214.

Romani vincunt.

XVIII. NEC minore animo res Romana domi, quam militiæ, gerebatur. Cenſores, vacui ab operum locandorum cura, propter inopiam ærarii, ad mores hominum regendos animum adverterunt, caſtigandaque vitia; quæ, velut diutinis morbis ægra corpora ex ſe gignunt, nata bello erant. Primum eos citaverunt, qui poſt Cannenſem pugnam

Cenſura Romæ ſevere exercita.

U. c. 538. a. C. 214.

rempublicam deseruisse, Italiaque excessisse velle dicebantur. Princeps eorum L. Cæcilius Metellus (a) quæstor tum forte erat. Jusso deinde eo ceterisque ejusdem noxæ reis caussam dicere, quum purgari nequissent, pronunciarunt, verba orationemque eos adversus rempublicam habuisse, quo conjuratio deserendæ Italiæ caussa fieret. Secundum eos citati nimis callidi exsolvendi jurisjurandi interpretes: qui captivorum, ex itinere regressi clam in castra Hannibalis, solutum, quod juraverant redituros, rebantur. His superioribusque illis equi ademti, qui publicum equum habebant: tribuque moti, ærarii omnes facti. Neque senatu modo aut equestri ordine regendo cura se censorum tenuit. Nomina omnium ex juniorum tabulis excerpserunt, qui quadriennio non militassent, quibus neque vacatio justa militiæ, neque morbus caussa fuisset. Et ea supra duo millia nominum in ærarios relata, tribuque omnes moti. Additumque inerti censoriæ notæ triste senatusconsultum: ut ii omnes, quos censores notassent, pedibus mererent, mitterenturque in Siciliam ad Cannensis exercitus reliquias,

(a) add. *qui* Gron. Crev.

U. c. 538. a. C. 214.

Liberalitas privatorum erga rempubl.

reliquias, cui militum generi non prius, quam pulsus Italia hostis esset, finitum stipendiorum tempus erat. Quum censores, ob inopiam ærarii, se jam locationibus abstinerent ædium sacrarum tuendarum, curuliumque equorum præbendorum, ac similium his rerum; convenere ad eos frequentes, qui hastæ hujus generis adsueverant: hortatique censores, « ut omnia perinde agerent, locarent, ac si pecunia in ærario esset. Neminem, nisi bello confecto, pecuniam ab ærario petiturum esse. » Convenere deinde domini eorum, quos Ti. Sempronius ad Beneventum manu emiserat: arcessitosque se ab triumviris mensariis esse dixerunt, ut pretia servorum acciperent: ceterum non ante, quam bello confecto, accepturos esse. Quum hæc inclinatio animorum plebis ad sustinendam inopiam ærarii fieret; pecuniæ quoque pupillares primo, deinde viduarum, cœptæ conferri: nusquam eas tutius sanctiusque deponere credentibus, qui deferebant, quam in publica fide. Inde, si quid emptum paratumque pupillis ac viduis foret, a quæstore perscribebatur. Manavit ea privatorum benignitas ex urbe etiam in castra, ut non

U. c. 538. a. C. 214.

eques, non centurio ſtipendium acciperent, mercenariumque increpantes vocarent, qui accepiſſet.

Fabius Caſilinum obſidet.

XIX. Q. FABIUS conſul ad Caſilinum caſtra habebat, quod duum millium Campanorum, & ſeptingentorum militum Hannibalis tenebatur præſidio. Præerat Statius Metius, miſſus ab Cn. Magio Atellano: qui eo anno Medixtuticus erat, ſervitiaque & plebem promiſcue armabat, ut caſtra Romana invaderet, intento conſule ad Caſilinum obpugnandum. Nihil eorum Fabium fefellit. Itaque Nolam ad collegam mittit, « altero exercitu, » dum Caſilinum obpugnatur, opus eſſe, qui » Campanis obponatur. Vel ipſe, relicto Nolæ præſidio modico, veniret: vel, ſi eum » Nola teneret, & necdum ſecuræ res ab » Hannibale eſſent, ſe Ti. Gracchum proconſulem a Benevento adciturum. » Hoc nuncio

Marcellus eodem cum exercitu venit.

Marcellus, duobus militum millibus Nolæ in præſidio relictis, cum cetero exercitu Caſilinum venit, adventuque ejus Campani, jam moventes ſeſe, quieverunt. Ita a duobus conſulibus Caſilinum obpugnari cœptum. Ubi quum multa, ſuccedentes temere mœnibus, Romani milites acciperent vulnera, neque

ſatis inceptis ſuccederet; Fabius, omittendam rem parvam ac juxta magnis difficilem, abſcedendumque inde cenſebat, quum res majores inſtarent. Marcellus multa magnis ducibus ſicut non adgredienda, ita ſemel adgreſſis non dimittenda eſſe, dicendo, quia magna famæ momenta in utramque partem fierent, tenuit, ne inrito incepto abiretur. Vineæ inde omniaque alia operum machinationumque genera quum admoverentur, Campanique Fabium orarent, ut abire Capuam tuto liceret; paucis egreſſis, Marcellus portam, qua egrediebantur, occupavit, cædesque promiſcue omnium circa portam primo, deinde, inruptione facta, etiam in urbe fieri cœpta eſt. Quinquaginta fere primo egreſſi Campanorum, quum ad Fabium confugiſſent, præſidio ejus Capuam pervenerunt. Caſilinum, inter conloquia cunctationemque petentium fidem, per occaſionem captum eſt. Captivi, quique Campanorum, quique Hannibalis militum erant, Romam miſſi, atque ibi in carcere incluſi ſunt: oppidanorum turba per finitimos populos in cuſtodiam diviſa.

V. c. 538. a. C. 214.

Caſilinum captum.

XX. Quibus diebus a Caſilino, re bene geſta, receſſum eſt, eis Gracchus in Lucanis

U. c. 538. a. C. 214.

In Lucanis accepta clades.

Fabius Samnium vastat.

aliquot cohortes, in ea regione conscriptas, cum præfecto sociorum in agros hostium prædatum misit. Eos effuse palatos Hanno adortus, haud multo minorem, quam ad Beneventum acceperat, reddidit hosti cladem, atque in Bruttios raptim, ne Gracchus adsequeretur, concessit. Consules, Marcellus retro, unde venerat, Nolam redit; Fabius in Samnium ad populandos agros recipiendasque armis, quæ defecerant, urbes processit. Caudinus Samnis gravius devastatus: perusti late agri, prædæ pecudum hominumque actæ: oppida vi capta, Compulteria, Telesia, Compsa, Melæ, Fulfulæ & Orbitanium: ex Lucanis Blandæ: Apulorum Æcæ obpugnatæ. Millia hostium in his urbibus viginti quinque capta, aut occisa: & recepti perfugæ trecenti septuaginta; quos quum Romam misisset consul, virgis in comitio cæsi omnes, ac de saxo dejecti. Hæc a Q. Fabio intra paucos dies gesta. Marcellum ab gerundis rebus valetudo adversa Nolæ tenuit. Et a prætore Q. Fabio, cui circa Luceriam provincia erat, Accua oppidum per eos dies vi captum: stativaque ad Ardoneas communita. Dum hæc aliis locis ab Romanis geruntur;

jam Tarentum pervenerat Hannibal, cum maxima omnium, quacumque ierat, clade. In Tarentino demum agro pacatum incedere agmen cœpit. Nihil ibi violatum, neque usquam via excessum est: adparebatque, non id modestia militum aut ducis, nisi ad conciliandos Tarentinorum animos, fieri. Ceterum quum propemodo muris accessisset, nullo ad conspectum primi agminis, ut rebatur, motu facto, castra ab urbe ferme passus mille locat. Tarenti, triduo ante, quam Hannibal ad mœnia accederet, a M. Valerio proprætore, qui classi ad Brundisium præerat, missus M. Livius, primore juventute conscripta, dispositisque ad omnes portas, circaque muros, qua res postulabat, stationibus, die ac nocte plurimum intentus, neque hostibus, neque dubiis sociis loci quidquam præbuit ad tentandum. Quare diebus aliquot frustra ibi absumtis, Hannibal, quum eorum nemo, qui ad lacum Averni adissent, aut ipsi venirent, aut nuncium literasve mitterent, vana promissa se temere secutum cernens, castra inde movit. Tum quoque, intacto agro Tarentino, (quamquam simulata lenitas nihildum profuerat, tamen spe labefactandæ fidei haud

U. c. 538. a. C. 214.

Ad Tarentum castra locat Hannibal.

M. Livius Tarentum tuetur.

U. c. 538. a. C. 214.

Hannibal Salapiam se confert.

absistens) Salapiam ut venit, frumentum ex agris Metapontino atque Heraclienſi (jam media æſtas exacta erat, & hibernis placebat locus) comportat. Prædatum inde Numidæ Maurique per Sallentinum agrum proximosque Apuliæ ſaltus dimiſſi : unde ceteræ prædæ haud multum, equorum greges maxime abacti; e quibus ad quatuor millia domanda equitibus diviſa.

Rerum ſtatus in Sicilia.

XXI. Romani, quum bellum nequaquam contemnendum in Sicilia oriretur, morsque tyranni duces magis inpigros dediſſet Syracuſanis, quam cauſſam aut animos mutaſſet, M. Marcello alteri conſulum eam provinciam decernunt. Secundum Hieronymi cædem primo tumultuatum in Leontinis apud milites fuerat, vociferatumque ferociter, parentandum regi ſanguine conjuratorum eſſe. Deinde libertatis reſtitutæ dulce auditu nomen crebro uſurpatum, ſpes facta ex pecunia regia largitionis, militiæque fungendæ potioribus ducibus, & relata tyranni fœda ſcelera fœdioresque libidines, adeo mutavere animos, ut inſepultum jacere corpus paullo ante deſiderati regis paterentur. Quum ceteri ex conjuratis ad exercitum obtinendum remanſiſſent,

Theodotus & Sosis regiis equis, quanto maximo cursu poterant, ut ignaros omnium regios obprimerent, Syracusas contendunt. Ceterum prævenerat non fama solum, (qua nihil in talibus rebus est celerius) sed nuncius etiam ex regiis servis. Itaque Andranodorus & Insulam, & arcem, & alia, quæ poterat, quæque obportuna erant, præsidiis firmarat. Hexapylo Theodotus ac Sosis post solis obcasum jam obscura luce invecti, quum cruentam regiam vestem atque insigne capitis ostentarent, travecti per Tycham, simul ad libertatem, simul ad arma vocantes, in Achradinam convenire jubent. Multitudo pars procurrit in vias, pars in (*b*) vestibulis stat, pars ex tectis fenestrisque prospectant, &, quid rei sit, rogitant. Omnia luminibus conlucent, strepituque vario complentur. Armati locis patentibus congregantur. Inermes ex Olympii Jovis templo spolia Gallorum Illyriorumque, dono data Hieroni a populo Romano, fixaque ab eo, detrahunt, precantes Jovem, ut volens propitius præbeat sacra arma, pro patria, pro Deum delubris, pro libertate sese armantibus. Hæc quoque mul-

U. c. 538. a. C. 214.

Andranodorus arcem Syracusis occupat.

(b) add. *ædium* Gron. Crev.

U. c. 538.
a. C. 214.

titudo, ſtationibus per principes regionum urbis diſpoſitis, adjungitur. In Inſula inter cetera Andranodorus præſidiis firmat horrea publica. Locus, ſaxo quadrato ſeptus, atque arcis in modum emunitus, capitur ab juventute, quæ præſidio ejus loci adtributa erat, mittuntque nuncios in Achradinam, horrea frumentumque in ſenatus poteſtate eſſe.

Polyæni libera & moderata oratio.

XXII. Luce prima populus omnis armatus inermisque in Achradinam ad curiam convenit. Ibi pro concordiæ ara, quæ in eo ſita loco erat, ex principibus unus nomine Polyænus concionem & liberam & moderatam habuit : « Servitudinis indignitatisque homi-
» nes expertos, adverſus notum malum inri-
» tatos eſſe. Diſcordia civilis quas inportet
» clades, audiſſe magis a patribus Syracuſa-
» nos, quam ipſos vidiſſe. Arma quod inpi-
» gre ceperint, laudare : magis laudaturum,
» ſi non utantur, niſi ultima neceſſitate coacti.
» In præſentia legatos ad Andranodorum mitti
» placere, qui denuncient, ut in poteſtate ſe-
» natus ac populi ſit : portæ Inſulæ pateant :
» recedat præſidium. Si tutelam alieni regni
» ſuum regnum velit facere, eumdem ſe cen-
» ſere, multo acrius ab Andranodoro, quam

» ab Hieronymo, repeti libertatem. » Ab hac concione legati missi sunt. Senatus inde haberi cœptus est: quod sicut, regnante Hierone, manserat publicum consilium, ita post mortem ejus, ante eam diem, nulla de re neque convocati, neque consulti fuerant. Ut ventum ad Andranodorum est, ipsum quidem movebat & civium consensus, & quum aliæ occupatæ urbis partes, tum pars Insulæ, velut munitissima, prodita atque alienata. Sed evocatum eum ab legatis Damarata (*c*) uxor, filia Hieronis, inflata adhuc regiis animis ac muliebri spiritu, admonet sæpe usurpatæ Dionysii tyranni vocis: qua, « pedibus » tractum, non insidentem equo, relinquere » tyrannidem, dixerit, debere. Facile esse » momento, quo quis velit, cedere posses- » sione magnæ fortunæ: facere & parare » eam, difficile atque arduum esse. Paullum » (*d*) sumeret spatii ad consultandum ab le- » gatis. Eo uteretur ad arcessendos ex Leon- » tinis milites: quibus si pecuniam regiam » pollicitus esset, omnia in potestate ejus » futura. » Hæc muliebria consilia Andrano-

U. c. 538. a. C. 214.

Legati mittuntur ad Andranodorum.

(c) *Demarata* Gron. Crev.

(d) *Paullulum* Gron. Crev.

U. c. 538. a. C. 214. dorus neque tota adſpernatus eſt, neque extemplo accepit: tutiorem ad opes adfectandas ratus eſſe viam, ſi in præſentia tempori ceſſiſſet. Itaque legatos renunciare juſſit; futurum ſe in ſenatus ac populi poteſtate. Poſtero die luce prima, patefactis Inſulæ portis, in forum Achradinæ venit. Ibi in aram Concordiæ, ex qua pridie Polyænus concionatus erat, eſcendit: orationemque eam orſus eſt, qua primum cunctationis ſuæ veniam petivit. « Se enim clauſas habuiſſe portas, » non ſeparantem ſuas res a publicis, ſed » ſtrictis ſemel gladiis timentem, qui finis » cædibus eſſet futurus: utrum, quod ſatis » libertati foret, contenti nece tyranni eſſent; » an, quicumque aut propinquitate, aut ad» finitate, aut aliquibus miniſteriis regiam » contigiſſent, alienæ culpæ rei trucidaren» tur. Poſtquam animadvertit, eos, qui libe» raſſent patriam, ſervare etiam liberatam » velle, atque undique conſuli in medium; » non dubitaſſe, quin & corpus ſuum, & » cetera omnia, quæ ſuæ fidei tutelæque » eſſent, quoniam eum, qui mandaſſet, ſuus » furor abſumſiſſet, patriæ reſtitueret. » Converſus deinde ad interfectores tyranni, ac

nomine adpellans Theodotum ac Sosim : « Facinus, [inquit] memorabile fecistis. Sed, » mihi credite, inchoata vestra gloria, nondum perfecta, est ; periculumque ingens » manet, nisi paci & concordiæ consulitis, » ne libera efferatur respublica. *U. c. 538. a. C. 214.*

XXIII. Post hanc orationem claves portarum pecuniæque regiæ ante pedes eorum posuit. Atque illo quidem die dimissi ex concione læti, circa omnia fana Deum supplicaverunt cum conjugibus ac liberis : postero die comitia prætoribus creandis habita. Creatus in primis Andranodorus ; ceteri magna ex parte interfectores tyranni : duos etiam absentes, Sopatrum ac Dinomenem, fecerunt. Qui, auditis, quæ Syracusis acta erant, pecuniam regiam, quæ in Leontinis erat, Syracusas devectam, quæstoribus ad id ipsum creatis tradiderunt : & ea, quæ in Insula erat & Achradina, tradita est : murique ea pars, quæ ab cetera urbe nimis firmo munimento intersepiebat Insulam, consensu omnium dejecta est. Secutæ & ceteræ res hanc inclinationem animorum ad libertatem. Hippocrates atque Epicydes, audita morte tyranni, quam Hippocrates, etiam nuncio inter-

Prætores Syracusis creantur.

Hippocrates & Epicydes redire velle se ad Hannibalem simulant.

U. c. 538. a. C. 214.

fecto, celare voluerat, deserti a militibus; quia id tutissimum ex præsentibus videbatur, Syracusas rediere. Ubi ne suspecti obversarentur (*e*), tamquam novandi res aliquam occasionem quærentes, prætores primum, dein (*f*) per eos senatum adeunt. « Ab Hannibale se missos prædicant ad Hieronymum, » tamquam amicum ac socium. Paruisse imperio ejus, cujus imperator suus voluerit. » Velle ad Hannibalem redire. Ceterum, » quum iter tutum non sit, vagantibus passim » per totam Siciliam Romanis armis, petere, » ut præsidii dent aliquid, quo Locros in » Italiam perducantur. Gratiam magnam eos » parva opera apud Hannibalem endituros. » Facile res impetrata: abire enim duces regios, quum peritos militiæ, tum egentes eosdem atque audaces, cupiebant: sed, quod volebant, non, quam maturato opus erat, naviter expediebant. Interim juvenes militares & adsueti militibus, nunc apud eos ipsos, nunc apud transfugas, quorum maxima pars ex navalibus sociis Romanorum erat, nunc etiam apud infimæ plebis homines, crimina ferebant

(e) *observarentur* Gron.

(f) *deinde* Gron. Crev.

in ſenatum optimatesque : « id moliri clam » eos atque ſtruere, ut Syracuſæ per ſpeciem » reconciliatæ ſocietatis in ditione Romano- » rum ſint; dein factio & pauci auctores fœ- » deris renovati dominentur. »

U. c. 538. a. C. 214.

XXIV. His audiendis credendisque obportuna multitudo, major in dies, Syracuſas confluebat : nec (g) Epicydi ſolum ſpem novandarum rerum, ſed Andranodoro etiam, præbebat. Qui, feſſus tandem uxoris vocibus, monentis, « Nunc illud eſſe tempus » occupandi res, dum turbata omnia nova » atque incondita libertate eſſent, dum regiis » ſtipendiis paſtus obverſaretur miles, dum » ab Hannibale miſſi duces adſueti militibus » juvare poſſent incepta, » cum Themiſto, cui Gelonis filia nupta, rem conſociatam paucos poſt dies Ariſtoni cuidam tragico actori, cui & alia arcana committere adſuerat, incaute aperit. Huic & genus & fortuna honeſta erant; nec ars, quia nihil tale apud Græcos pudori eſt, ea deformabat. Itaque, fidem potiorem ratus, quam patriæ debebat, indicium ad prætores defert. Qui, ubi rem haud vanam eſſe certis indiciis compererunt,

Andronodorus tyrannidem adfectat.

(g) add. *Hippocrati & Gron.*

U. c. 538.
a. C. 214.

Occiditur cum Themisto.

consultis senioribus, & auctoritate eorum præsidio ad fores posito, ingressos curiam Themistum atque Andranodorum interfecerunt: &, quum tumultus ab re in speciem atrociore, caussam aliis ignorantibus, ortus esset, silentio tandem facto, indicem in curiam introduxerunt. Qui quum ordine omnia edocuisset, & principium conjurationis factum ab Harmoniæ Gelonis filiæ nuptiis, quibus Themisto juncta esset; Afrorum Hispanorumque auxiliares instructos ad cædem prætorum principumque aliorum; bonaque eorum prædæ futura interfectoribus pronunciatum; jam mercenariorum manum adsuetam imperiis Andranodori paratam fuisse ad Insulam rursus occupandam; singula deinde, quæ per quosque agerentur, totamque viris armisque instructam conjurationem ante oculos posuisset; senatui quidem tam jure cæsi, quam Hieronymus, videbantur. Ante curiam variæ atque incertæ rerum multitudinis clamor erat: quam, ferociter minitantem in vestibulo curiæ, corpora conjuratorum eo metu compresserunt, ut silentes integram plebem in concionem sequerentur. Sopatro mandatum ab senatu & ab collegis, ut verba faceret.

XXV. Is, tamquam reos ageret (*h*), ab anteacta vita orsus, quæcumque post Hieronis mortem scelefte atque inpie facta essent, Andranodorum ac Themistum arguit fecisse. « Quid enim sua sponte fecisse Hieronymum » puerum, ac vixdum pubescentem facere » potuisse ? Tutores ac magistros ejus sub » aliena invidia regnasse. Itaque aut ante » Hieronymum, aut certe cum Hieronymo » perire eos debuisse. At illos, debitos jam » morti destinatosque, alia nova scelera post » mortem tyranni molitos; palam primo, quum » clausis Andranodorus Insulæ portis hære- » ditatem regni creverit, quæque procurator » tenuerat, pro domino possederit; proditus » deinde ab eis, qui in Insula erant, circum- » sessus ab universa civitate, quæ Achradinam » tenuerit, nequidquam palam atque aperte » petitum regnum, clam & dolo adfectare » conatus sit, & ne beneficio quidem atque » honore potuerit vinci, quum inter libera- » tores patriæ insidiator ipse libertatis crea- » tus esset prætor. Sed animos eis regios con- » juges regias (*i*) fecisse, alteri Hieronis,

U. c. 538. a. C. 214.

Sopatri prætoris oratio in tyrannos,

(h) *agebat* Gron. Crev.

(i) *regias conjuges* Gron. Crev.

U. c. 538. a. C. 214.

» alteri Gelonis, filias nuptas. » Sub hanc vocem ex omnibus partibus concionis clamor oritur, nullam earum vivere debere, nec quemquam superesse tyrannorum stirpis. Hæc natura multitudinis est; aut servit humiliter, aut superbe dominatur: libertatem, quæ media est, nec spernere modice, nec habere sciunt: & non ferme desunt irarum indulgentes ministri, qui avidos atque intemperantes plebeiorum animos ad sanguinem & cædes inritent. Sicut tum extemplo prætores rogationem promulgarunt: acceptaque pene prius, quam promulgata est, ut omnis regia stirps interficeretur: missique a prætoribus Damaratam (*k*) Hieronis, & Harmoniam Gelonis filias, conjuges Andranodori & Themisti, interfecerunt.

Stirps regia interficitur.

XXVI. Heraclea erat filia Hieronis, uxor Zoippi; qui, legatus ab Hieronymo ad regem Ptolomæum missus, voluntarium consciverat exsilium. Ea quum ad se quoque venire præscisset, in sacrarium ad penates confugit, cum duabus filiabus virginibus, resolutis crinibus, miserabilique alio habitu: & ad ea addidit preces, « nunc per memoriam Hiero-

» nis

(k) *Demaratam* Gron. Crev.

» nis patris, Gelonisque fratris, ne se inno- » xiam invidia Hieronymi conflagrare sine- » rent. Nihil se ex regno illius, præter ex- » silium viri, habere : neque fortunam suam » eamdem vivo Hieronymo fuisse, quam so- » roris; neque interfecto eo caussam eamdem » esse. Quid? quod, si Andranodoro consilia » processissent, illa cum viro fuerit regna- » tura; sibi cum ceteris serviendum. Si quis » Zoippo nunciet, interfectum Hieronymum, » ac liberatas Syracusas, cui dubium esse, » quin extemplo conscensurus sit navim, at- » que in patriam rediturus? Quantum spes » hominum fallit! In liberata patria conju- » gem ejus ac liberos de vita dimicare; quid » obstantes libertati, aut legibus? Quod ab » se cuiquam periculum, a sola ac prope vi- » dua, & puellis in orbitate degentibus, esse? » At enim periculi quidem nihil ab se timeri: » invisam tamen regiam stirpem esse. Able- » garent ergo procul ab Syracusis Siciliaque, » & asportari Alexandriam juberent, ad vi- » rum uxorem, ad patrem filias. » Aversis auribus animisque, casse ne tempus tereretur, ferrum quosdam expedientes cernebat (*l*):

U. c. 538. a. C. 214.

Preces Heracleæ, Hieronis filiæ.

(l) (*ferrum enim quosdam exped. cern.*) Gron. Crev.

U. c. 538. a. C. 214.

tum, omiſſis pro ſe precibus, « puellis ut » ſaltem parcerent, » orare inſtitit : « a qua » ætate etiam hoſtes iratos abſtinere, ne, » tyrannos ulciſcendo, quæ odiſſent, ſcelera » imitarentur. » Inter hæc abſtractam a penetralibus jugulant : in virgines deinde, reſperſas matris cruore, inpetum faciunt. Quæ, alienata mente ſimul luctu metuque, velut captæ furore, eo curſu ſe ex ſacrario proripuerunt, ut, ſi effugium patuiſſet in publicum, impleturæ urbem tumultu fuerint. Tum quoque haud magno ædium ſpatio, inter medios tot armatos, aliquoties integro corpore evaſerunt : tenentibusque, quum tot ac tam validæ eluctandæ manus eſſent, ſeſe eripuerunt : tandem, vulneribus confectæ, quum omnia repleſſent ſanguine, exanimes corruerunt; cædemque per ſe miſerabilem miſerabiliorem caſus fecit, quod paullo poſt nuncius venit, mutatis repente ad miſericordiam animis, ne interficerentur. Ira deinde ex miſericordia orta, quod adeo feſtinatum ad ſupplicium, neque locus pœnitendi, aut regreſſus ab ira relictus eſſet. Itaque fremere multitudo, & in locum Andranodori ac Themiſti (nam ambo prætores fuerant) comitia poſ-

cere : quæ nequaquam ex ſententia præto- rum futura eſſent. *U. c. 538. a. C. 214.*

XXVII. Statutus eſt comitiis dies : quo, necopinantibus omnibus, unus ex ultima turba Epicydem nominavit, tum inde alius Hippocratem. Crebriores deinde eæ voces, & cum haud dubio adſenſu multitudinis eſſe. Et erat confuſa concio, non populari modo, ſed militari quoque turba, magna ex parte etiam perfugis, qui omnia novare cupiebant, permixtis. Prætores diſſimulare primo, & trahenda re eſſe : poſtremo victi conſenſu, & ſeditionem metuentes, pronunciant eos prætores. Nec illi primo ſtatim creati nudare, quid vellent : quamquam ægre ferebant, & de induciis dierum decem legatos iſſe ad Ap. Claudium, &, impetratis eis, alios, qui de fœdere antiquo renovando agerent, miſſos. Ad Murgantiam tum claſſem navium centum Romanus habebat, quonam evaderent motus ex cædibus tyrannorum orti Syracuſis, quove eos ageret nova atque inſolita libertas, operiens. Per eoſdem dies quum ad Marcellum, venientem in Siciliam, legati Syracuſani miſſi ab Appio eſſent, auditis conditionibus pacis, Marcellus poſſe rem convenire

Epicydes & Hippocrates prætores fiunt.

U. c. 538.
a. C. 214.

ratus, & ipſe legatos Syracuſas, qui coram cum prætoribus de renovando fœdere agerent, miſit. Et jam ibi nequaquam eadem quies & tranquillitas erat. Poſtquam Punicam claſſem acceſſiſſe Pachynum adlatum eſt, demto timore Hippocrates & Epicydes, nunc apud mercenarios milites, nunc apud transfugas, prodi Romano Syracuſas, criminabantur. Ut vero Appius naves ad oſtium portus, quo aliæ partis hominibus animus accederet, in ſtatione habere cœpit, ingens in ſpeciem criminibus vanis acceſſerat fides: ac primo etiam tumultuoſe decurrerat multitudo ad prohibendos, ſi in terram egrederentur.

Apollonidæ ſalutaris oratio.

XXVIII. In hac turbatione rerum in concionem vocari placuit; ubi quum alii alio tenderent, nec procul ſeditione res eſſet, Apollonides principum unus orationem ſalutarem, ut in tali tempore, habuit: « Nec » ſpem ſalutis, nec perniciem propiorem » umquam civitati ulli fuiſſe. Si enim uno » animo omnes vel ad Romanos, vel ad (*m*) » Carthaginienſes inclinent, nullius civitatis » ſtatum fortunatiorem beatioremve fore. Si » alii alio trahant res, non inter Pœnos Ro-

(m) *ad* del. *Gron.*

» manosque bellum atrocius fore, quam inter » ipſos Syracuſanos : quum intra eoſdem mu» ros pars utraque ſuos exercitus, ſua arma, » ſuos habitura ſit duces. Itaque, ut omnes » idem ſentiant, ſumma vi agendum eſſe : » utra ſocietas ſit utilior, eam longe mino» rem ac levioris momenti conſultationem » eſſe. Sed tamen Hieronis potius, quam Hie» ronymi, auctoritatem ſequendam in ſociis » legendis, vel quinquaginta annis feliciter » expertam amicitiam nunc incognitæ, quon» dam infideli, præferendam. Eſſe etiam mo» menti aliquid ad conſilium, quod Cartha» ginienſibus ita pax negari poſſit, ut non » utique in præſentia bellum cum eis geratur : » cum Romanis extemplo aut pacem, aut » bellum habendum. » Quo minus cupiditatis ac ſtudii viſa eſt oratio habere, eo plus auctoritatis habuit. Adjectum eſt prætoribus ac delectis ſenatorum militare etiam conſilium : juſſi & duces ordinum præfectique auxiliorum ſimul conſulere. Quum ſæpe acta res eſſet magnis certaminibus, poſtremo, quia belli cum Romanis gerendi ratio nulla adparebat, pacem fieri placuit, mittique cum eis legatos ad rem confirmandam.

U. c. 538. a. C. 214.

Syracuſani pacem cum Romanis decernunt.

U. c. 538.
a. C. 214.

XXIX. Dies haud ita multi intercesserunt, quum ex Leontinis legati, præsidium finibus suis orantes, venerunt; quæ legatio perobportuna visa ad multitudinem inconditam ac tumultuosam exonerandam, ducesque ejus ablegandos. Hippocrates prætor ducere eo transfugas jussus: secuti multi ex mercenariis auxiliis, (*n*) quatuor millia armatorum effecerunt. Et mittentibus & missis ea læta expeditio fuit. Nam & illis, quod jam diu cupiebant, novandi res occasio data est; & hi, sentinam quamdam urbis rati exhaustam, lætabantur. Ceterum levaverunt modo in præsentia velut corpus ægrum, quo mox in graviorem morbum recideret. Hippocrates enim finitima provinciæ Romanæ primo furtivis excursionibus vastare cœpit: deinde, quum ad tuendos sociorum agros missum ab Appio præsidium esset, omnibus copiis inpetum in obpositam stationem cum cæde multorum fecit. Quæ quum essent nunciata Marcello, legatos extemplo Syracusas misit, qui pacis fidem ruptam esse dicerent: nec belli defuturam umquam caussam, nisi Hippocrates atque Epicydes non ab Syracusis modo,

Hippocrates cum præsidio in Leontinos missus provinciam Rom. invadit.

(*n*) *ex auxiliis mercenariis* Gron. Crev.

ſed tota procul Sicilia, ablegarentur. Epicydes, ne aut reus criminis abſentis fratris præſens eſſet, aut deeſſet pro parte ſua concitando bello, profectus & ipſe in Leontinos, quia ſatis eos adverſus populum Romanum concitatos cernebat, avertere etiam ab Syracuſis cœpit. « Nam ita eos pacem pepigiſſe cum Romanis, ut, quicumque populi ſub regibus fuiſſent, & ſuæ ditionis eſſent; nec jam libertate contentos eſſe, niſi etiam regnent (o) ac dominentur. Renunciandum igitur eis eſſe, Leontinos quoque æquum cenſere liberos eſſe; vel quod in ſolo urbis ſuæ tyrannus ceciderit, vel quod ibi primum conclamatum ad libertatem, relictisque regiis ducibus Syracuſas ſit concurſum. Itaque aut eximendum id de fœdere eſſe, aut legem eam fœderis non accipiendam. » Facile multitudini perſuaſum: legatisque Syracuſanorum, & de cæde ſtationis Romanæ querentibus, & Hippocratem atque Epicydem abire ſeu Locros, ſeu quo alio mallent, dummodo Sicilia cederent, jubentibus, ferociter reſponſum eſt: « Neque mandaſſe ſeſe Syracuſanis, ut pacem pro ſe

U. c. 538. a. C. 214.

Leontini alienantur a Syracuſanis.

(o) *regant* Gron.

U. c. 538. a. C. 214.

» cum Romanis facerent : neque teneri alie» nis fœderibus. » Hæc ad Romanos Syracuſani detulerunt, abnuentes « Leontinos in » ſua poteſtate eſſe. Itaque integro ſecum » fœdere bellum Romanos cum iis geſturos. » Neque ſeſe defuturos ei bello; ita ut in » poteſtatem redacti ſuæ rurſus ditionis eſ» ſent, ſicut pax conveniſſet. »

Leontinorum urbs a Marcello expugnata.

XXX. MARCELLUS cum omni exercitu profectus in Leontinos, Appio quoque adcito, ut altera parte adgrederetur, tanto ardore militum eſt uſus ab ira inter conditiones pacis interfectæ ſtationis, ut primo impetu urbem expugnarent. Hippocrates atque Epicydes, poſtquam capi muros refringique portas videre, (*p*) in arcem ſeſe cum paucis recepere. Inde clam nocte Herbeſſum perfugiunt. Syracuſanis, octo millium armatorum agmine profectis domo, ad Mylam flumen nuncius obcurrit, « captam urbem » eſſe; » cetera falſa mixta veris ferens : » cædem promiſcuam militum atque oppida» norum factam, nec quemquam puberem » arbitrari ſupereſſe : direptam urbem : bona » locupletium donata. » Ad nuncium tam

(p) *viderunt* Gron. Crev.

atrocem conſtitit agmen; concitatisque omnibus, duces, (erant autem Soſis ac Dinomenes) quid agerent, conſultabant. Terroris ſpeciem haud vanam mendacio præbuerant verberati ac ſecuri percuſſi transfugæ ad duo millia hominum. Ceterum Leontinorum militumque aliorum nemo, poſt captam urbem, violatus fuerat: ſuaque omnia eis, niſi quæ primus tumultus captæ urbis abſumſerat, reſtituebantur. Nec ut Leontinos irent, proditos ad cædem commilitones querentes, perpelli potuere, nec ut eodem loco certiorem nuncium exſpectarent. Quum ad defectionem inclinatos animos cernerent prætores, ſed eum motum haud diuturnum fore, ſi duces amentiæ ſublati eſſent; exercitum ducunt Megaram. Ipſi cum paucis equitibus Herbeſſum proficiſcuntur, ſpe, territis omnibus, per proditionem urbis potiundæ. Quod ubi fruſtra eis fuit inceptum, vi agendum rati, poſtero die Megaris caſtra movent, ut Herbeſſum omnibus copiis obpugnarent. Hippocrates & Epicydes, non tam tutum prima ſpecie, quam unum, ſpe undique abſciſſa, conſilium, eſſe rati, ut ſe militibus permitterent, & adſuetis magna ex parte ſibi, &

U. c. 538.
a. C. 214.

U. c. 538. a. C. 214.

tum fama cædis commilitonum accensis, obviam agmini procedunt. Prima forte signa sexcentorum Cretensium erant, qui apud Hieronymum meruerant sub eis, & Hannibalis beneficium habebant, capti ad Trasimenum inter Romanorum auxilia, dimissique. Quos ubi ex signis armorumque habitu cognovere Hippocrates atque Epicydes, ramos oleæ ac velamenta alia supplicum porrigentes, orare, « ut reciperent sese, receptosque » tutarentur, neu proderent Syracusanis, a » quibus mox ipsi trucidandi populo Romano » dederentur. »

XXXI. « Enimvero, [conclamant,] bo» num ut animum haberent : omnem se cum » illis fortunam subituros. » Inter hoc conloquium signa constiterant, tenebaturque agmen : necdum, quæ moræ caussa foret, pervenerat ad duces. Postquam Hippocraten atque Epicyden adesse pervasit rumor, fremitusque toto agmine erat haud dubie adprobantium adventum eorum; extemplo prætores citatis equis ad prima signa perrexerunt, « Qui mos ille, quæ licentia Cretensium esset, » rogitantes, « conloquia serendi cum hoste, » injussuque prætorum miscendi eos agmini

» ſuo? » Comprehendi (*q*) injicique catenas juſſerunt Hippocrati. Ad quam vocem tantus extemplo primum a Cretibus clamor eſt ortus, deinde exceptus ab aliis, ut facile, ſi ultra tenderent, adpareret, eis timendum eſſe. Solliciti incertique rerum ſuarum Megaram, unde profecti erant, referri ſigna jubent, nunciosque de ſtatu præſenti Syracuſas mittunt. Fraudem quoque Hippocrates addit, inclinatis ad omnem ſuſpicionem animis: &, Cretenſium quibuſdam ad itinera inſidenda miſſis, velut interceptas literas, quas ipſe compoſuerat, recitat: « Prætores Syracuſani » conſuli Marcello. » Secundum ſalutem, ut adſolet, ſcriptum erat: « Recte eum atque » ordine feciſſe, quod in Leontinis nulli pe- » perciſſet. Sed omnium mercenariorum mi- » litum eamdem eſſe cauſſam, nec umquam » Syracuſas quieturas, donec quidquam ex- » ternorum auxiliorum, aut in urbe, aut in » exercitu ſuo, eſſet. Itaque daret operam, » ut eos, qui cum ſuis prætoribus caſtra ad » Megaram haberent, in ſuam poteſtatem re- » digeret, ac ſupplicio eorum liberaret tan- » dem Syracuſas. » Hæc quum recitata eſſent,

U. c. 538. a. C. 214.

(q) *comprendi* Gron. Crev.

U. c. 538. a. C. 214.

cum tanto clamore ad arma discursum est, ut prætores inter tumultum pavidi adequitaverint (r) Syracusas. Et ne fuga quidem eorum seditio compressa est, inpetusque in Syracusanos milites fiebant: nec ab ullo temperatum foret, ni Epicydes atque Hippocrates iræ multitudinis obviam issent: non a misericordia aut humano consilio, sed ne spem reditus præciderent sibi; &, quum ipsos simul milites fidos haberent, simul obsides, tum cognatos quoque eorum atque amicos tanto merito primum, dein pignore sibi conciliarent: expertique, quam vana aut levi aura mobile vulgus esset, militem nancti ex eo numero, qui in Leontinis circumsessi erant, subornant, ut Syracusas perferret nuncium convenientem eis, quæ ad Mylam falso nunciata erant; auctoremque se exhibendo, ac velut visa, quæ dubia erant, narrando, concitaret iras hominum.

Syracusani fraude Hippocratis & vano nuncio decepti accenduntur in Rom.

XXXII. Huic non apud vulgum modo fides fuit, sed senatum quoque in curiam introductus movit. Haud vani quidam homines palam ferre, « perbene detectam in Leontinis esse avaritiam & crudelitatem Romano-

(r) *abequitaverint* Crev.

» rum. Eadem, si intrassent Syracusas, aut » fœdiora etiam, quo majus ibi avaritiæ præ» mium esset, facturos fuisse. » Itaque claudendas cuncti portas, & custodiendam urbem censere. Sed non ab eisdem omnes timere, nec eosdem odisse. Ad militare genus omne partemque magnam plebis invisum esse nomen Romanum. Prætores optimatiumque pauci, quamquam inflammati (*s*) vano nuncio erant, tamen ad propius præsentiusque malum cautiores esse. Et jam ad Hexapylum erant Hippocrates atque Epicydes: ferebanturque conloquia per propinquos popularium, qui in exercitu erant, ut portas aperirent, sinerentque communem patriam defendi ab inpetu Romanorum. Jam, unis foribus Hexapyli apertis, cœpti erant recipi, quum prætores intervenerunt. Et primo imperio minisque, deinde auctoritate, deterrendo, postremo, ut omnia vana erant, obliti majestatis, precibus agebant, ne proderent patriam tyranni ante satellitibus, & tum conruptoribus exercitus. Sed surdæ ad hæc omnia aures concitatæ multitudinis erant, nec minore intus vi, quam foris, portæ effringebantur:

U. c. 538, a. C. 214.

(*s*) *inflati* Gron. Crev.

U. c. 538. a. C. 214.

effractisque omnibus, tuto in Hexapylo agmen receptum est. Prætores in Achradinam cum juventute popularium confugiunt. Mercenarii milites perfugæque, & quidquid regiorum militum Syracusis erat, agmen hostium augent. Ita Achradina quoque primo inpetu capitur, prætorumque, (*t*) nisi qui inter tumultum effugerunt, omnes interficiuntur. Nox cædibus finem fecit. Postero die servi ad pileum vocati, & carcere vincti emissi: confusaque hæc omnis multitudo Hippocratem atque Epicydem creant prætores: Syracusæque, quum breve tempus libertas adfulsisset, in antiquam servitutem reciderunt. (*u*)

Romani ad Syracusas castra movent.

XXXIII. Hæc nunciata quum essent Romanis, ex Leontinis mota sunt extemplo castra ad Syracusas. Et ab Appio legati per portum missi forte in quinqueremi erant. Præmissa quadriremis, quum intrasset fauces portus, capitur: legati ægre effugerunt. Et jam non modo pacis, sed ne belli quidem jura relicta erant: quum Romanus exercitus ad Olympium (Jovis id templum est) mille

(t) *prætoresque* Gron. Crev.

(u) *reciderant* Crev.

& quingentis paſſibus (*v*) ab urbe caſtra poſuit. Inde quoque legatos præmitti placuit: quibus, ne intrarent urbem, extra portam Hippocrates atque Epicydes obviam cum ſuis proceſſerunt. Romanus orator « non bellum » ſe Syracuſanis, ſed opem auxiliumque ad- » ferre, [ait], & eis, qui, ex media cæde » elapſi, perfugerint ad ſe, & eis, qui, metu » obpreſſi, fœdiorem, non exſilio ſolum, ſed » etiam morte, ſervitutem patiantur. Nec » cædem nefandam ſociorum inultam Roma- » nos paſſuros. Itaque ſi eis, qui ad ſe per- » fugerunt, tutus in patriam reditus pateret, » cædis (*w*) auctores dedantur, & libertas » legesque Syracuſanis reſtituantur, nihil ar- » mis opus eſſe. Si ea non fiant, quicumque » in mora ſit, bello perſecuturos. » Ad ea Epicydes, « Si qua (*x*) ad ſe mandata habe- » rent, reſponſum eis, [ait] ſe daturos » fuiſſe: quum in eorum, ad quos venerint, » manu res Syracuſana eſſet, tum reverte- » rentur. Si bello laceſſant, ipſa re intellectu- » ros, nequaquam idem eſſe Syracuſas ac

U. c. 538. a. C. 214.

Mittunt legatos Syracuſas.

Superbum Epicydis reſponſum.

(v) *quingentos paſſus* Crev.

(w) *ac cædis* Gron. Crev.

(x) *quæ* Gron. Crev.

U. c. 538. a. C. 214.

Obpugnantur Syracusæ.

» Leontinos obpugnare. » Ita legatis relictis, portas clausit. Inde terra marique simul cœptæ obpugnari Syracusæ : terra ab Hexapylo, mari ab Achradina, cujus murus fluctu adluitur. Et, quia, sicut Leontinos terrore ac primo inpetu ceperant, non diffidebant, vastam disjectamque spatio urbem parte aliqua se invasuros, omnem adparatum obpugnandarum urbium muris admoverunt.

Archimedes.

XXXIV. Et habuisset tanto inpetu cœpta res fortunam, nisi unus homo Syracusis ea tempestate fuisset. Archimedes is erat, unicus spectator cœli siderumque ; mirabilior tamen inventor ac machinator bellicorum tormentorum operumque, quibus ea, quæ hostes ingenti mole agerent, ipse perlevi momento ludificaretur. Murum per inæquales ductum colles, (pleraque alta & difficilia aditu, submissa quædam, & quæ planis vallibus adiri possent) ut cuique aptum visum est loco, ita omni genere tormentorum instruxit. Achradinæ murum, qui, ut ante dictum est, mari adluitur, ex quinqueremibus Marcellus obpugnabat. Ex ceteris navibus sagittarii funditoresque, & velites etiam, quorum telum inhabile ad remittendum in-

peritis

peritis eſt, vix quemquam ſine vulnere conſiſtere in muro patiebantur. Hi, quia ſpatio miſſilibus opus eſt, procul muro tenebant naves. Junctæ aliæ binæ ad quinqueremes, demtis interioribus remis, ut latus lateri adplicaretur, quum exteriore ordine remorum velut naves agerentur, turres contabulatas machinamentaque alia quatiendis muris portabant. Adverſus hunc navalem adparatum Archimedes variæ magnitudinis tormenta in muris diſpoſuit. In eas, quæ procul erant, naves ſaxa ingenti pondere emittebat: propiores levioribus, eoque magis crebris, petebat telis: poſtremo, ut ſui vulnere intacti tela in hoſtem ingererent, murum ab imo ad ſummum crebris cubitalibus fere cavis aperuit; per quæ cava pars ſagittis, pars ſcorpionibus modicis ex occulto petebant hoſtem. Quæ propius quædam ſubibant naves, quo interiores ictibus tormentorum eſſent, in eas tollenone ſuper murum eminente ferrea manus firmæ catenæ inligata quum injecta proræ eſſet, gravi libramento plumbi recellente ad ſolum, ſuſpenſa prora, navim in puppim ſtatuebat: dein, remiſſa ſubito, velut ex muro cadentem navim cum ingenti trepi-

U. c. 538.
a. C. 214.

U. c. 538. a. C. 214.

datione nautarum ita undæ adfligebat, ut, etiamsi recta reciderat, aliquantum aquæ acciperet. Ita maritima obpugnatio est elusa, omnisque vis est eo versa, ut totis viribus terra adgrederentur. Sed ea quoque pars eodem omni adparatu tormentorum instructa erat, Hieronis inpensis curaque per multos annos, Archimedis unica arte. Natura etiam juvabat loci, quod saxum, cui inposita muri fundamenta sunt, magna ex parte ita proclive est, ut non solum missa tormento, sed etiam quæ pondere suo provoluta essent, graviter in hostem inciderent. Eadem caussa ad subeundum arduum aditum instabilemque ingressum præbebat. Ita, consilio habito, quum omnis conatus ludibrio esset, absistere obpugnatione, atque obsidendo tantum arcere terra marique commeatibus hostem placuit.

Ab obpugnatione absistunt Romani.

Marcellus alias urbes capit.

XXXV. Interim Marcellus, cum tertia fere parte exercitus ad recipiendas urbes profectus, quæ in motu rerum ad Carthaginienses defecerant, Helorum atque Herbessum, dedentibus ipsis, recipit. Megara vi capta diruit ac diripuit ad reliquorum, ac maxime Syracusanorum, terrorem. Per idem fere tempus & Himilco, qui ad Pachyni promon-

Himilco in Siciliam venit, Agrigentum capit.

torium claſſem diu tenuerat, ad Heracleam, quam vocant Minoam, quinque & viginti millia peditum, tria equitum, duodecim elephantos expoſuit: nequaquam cum quantis copiis ante tenuerat ad Pachynum claſſem. Sed, poſtquam ab Hippocrate occupatæ Syracuſæ erant, profectus Carthaginem, adjutusque ibi & ab legatis Hippocratis, literisque Hannibalis, qui veniſſe tempus aiebat Siciliæ per ſummum decus repetendæ, & ipſe haud vanus præſens monitor facile perpulerat, ut, quantæ maximæ poſſent, peditum equitumque copiæ in Siciliam trajicerentur. Adveniens Heracleam, intra paucos dies inde Agrigentum recipit: aliarumque civitatium, quæ partis Carthaginienſium erant, adeo accenſæ ſunt ſpes ad pellendos Sicilia Romanos, ut poſtremo etiam, qui obſidebantur Syracuſis, animos ſuſtulerint; &, parte copiarum ſatis defendi urbem poſſe rati, ita inter ſe munera belli partiti ſint, ut Epicydes præeſſet cuſtodiæ urbis, Hippocrates, Himilconi conjunctus, bellum adverſus conſulem Romanum gereret. Cum decem millibus peditum, quingentis equitibus nocte per intermiſſa cuſtodiis loca profectus, caſtra circa

U. c. 538 a. C. 214.

Hippocrates Syracuſis egreſſus ei ſe conjungit.

U. c. 538. a. C. 214.

Acrillas urbem ponebat. Munientibus supervenit Marcellus, ab Agrigento jam occupato, quum frustra eo prævenire hostem festinans tetendisset, rediens; nihil minus ratus, quam illo tempore ac loco Syracusanum sibi exercitum obviam fore; sed tamen metu Himilconis Pœnorumque (ut quibus nequaquam eis copiis, quas habebat, par esset) quam poterat maxime intentus, atque agmine ad omnes casus composito ibat.

Vincitur a Marcello.

XXXVI. Forte ea cura, quæ erat adversus Pœnos præparata, adversus Siculos usui fuit. Castris ponendis incompositos ac dispersos nanctus eos & plerosque inermes, quod peditum fuit, circumvenit: eques, levi certamine inito, cum Hippocrate Acras perfugit. Ea pugna deficientes ab Romanis quum cohibuisset Siculos, Marcellus Syracusas rediit: & post paucos dies Himilco, adjuncto Hippocrate, ad flumen Anapum, octo ferme inde millia, castra posuit. Sub idem fere tempus & naves longæ quinque & quinquaginta Carthaginiensium cum Bomilcare classis præfecto in magnum portum Syracusas ex alto decurrere; & Romana item classis, triginta quinqueremes, legionem primam Pa-

Auxilia Roma & Carthagine missa.

normi expoſuere : verſumque ab Italia bellum (adeo uterque populus in Siciliam intentus) fuiſſe videri poterat. Legionem Romanam, quæ expoſita Panormi erat, venientem Syracuſas, prædæ haud dubie ſibi futuram Himilco ratus, via decipitur. Mediterraneo namque Pœnus itinere duxit; legio maritimis locis, claſſe proſequente, ad Ap. Claudium, Pachynum cum parte copiarum obviam progreſſum, pervenit. Nec diutius Pœni ad Syracuſas morati ſunt. Et Bomilcar, ſimul parum fidens navibus ſuis, duplici facile numero claſſem habentibus Romanis, ſimul inutili mora cernens nihil aliud ab ſuis quam inopia adgravari ſocios, (*y*) velis in altum datis, in Africam tranſmiſit. Et Himilco, ſecutus nequidquam Marcellum Syracuſas, ſi qua, priuſquam majoribus copiis jungeretur, occaſio pugnandi eſſet, poſtquam ea nulla contigerat, tutumque ad Syracuſas & munimento & viribus hoſtem cernebat, ne fruſtra adſidendo ſpectandoque obſidionem ſociorum tempus tereret, caſtra inde movit: ut, quocumque vocaſſet defectionis ab Romanis ſpes, admoveret exercitum, ac præſens

U. c. 538.
a. C. 214.

(y) *ſociorum* Crev.

U. c. 538. a. C. 214. suas res foventibus adderet animos. Murgantiam primum, prodito ab ipsis præsidio Romano, recepit: ubi frumenti magna vis commeatusque omnis generis convecti erant (z) Romanis.

Aliquot urbes ad Pœnos deficiunt.

XXXVII. Ad hanc defectionem erecti sunt & aliarum civitatium animi: præsidiaque Romana aut pellebantur arcibus, aut prodita per fraudem obprimebantur. Henna (a) excelso loco ac prærupto undique sita, quum loco inexpugnabilis erat, tum præsidium in arce validum, præfectumque præsidii haud sane obportunum insidiantibus habebat. L. Pinarius erat vir acer, & qui plus in eo, ne posset decipi, quam in fide Siculorum, reponeret: & tum intenderant eum ad cavendi omnia curam tot auditæ proditiones defectionesque urbium, & clades præsidiorum. Itaque nocte dieque juxta parata instructaque omnia custodiis ac vigiliis erant: nec ab armis aut loco suo miles abscedebat. Quod ubi Hennensium principes, jam pacti cum Himilcone de proditione præsidii, animadverterunt, nulli occasioni fraudis Romanum patere, palam rentur

Hennensium molitiones.

(z) add. *a* Gron.

(a) *Enna*; Sic semper *Gron. Crev.*

agendum. (*b*) « Urbem arcemque suæ pote- *U. c. 538. a. C. 214.*
» ſtatis [aiunt] debere eſſe, ſi liberi in ſo-
» cietatem, non ſervi in cuſtodiam, traditi
» eſſent Romanis. Itaque claves portarum red-
» di ſibi » æquum cenſent. « Bonis ſociis fi-
» dem ſuam maximum vinculum eſſe : & ita
» ſibi populum Romanum ſenatumque gratias
» habiturum, ſi volentes, ac non coacti,
» manſiſſent in amicitia. » Ad ea Romanus,
« Se in præſidio inpoſitum eſſe, » dicere,
« ab imperatore ſuo : clavesque portarum &
» cuſtodiam arcis ab eo accepiſſe, quæ nec
» ſuo nec Hennenſium arbitrio haberet,
» ſed ejus, qui commiſiſſet. Præſidio dece-
» dere apud Romanos capital eſſe : & nece
» liberorum etiam ſuorum eam legem paren-
» tes ſanxiſſe. Conſulem Marcellum haud
» procul eſſe : ad eum mitterent legatos,
» cujus juris atque arbitrii eſſet. » Se vero
negare illi miſſuros : teſtarique, ſi verbis
nihil agerent, vindictam aliquam libertatis
ſuæ quæſituros. Tum Pinarius : « at illi, ſi
» ad conſulem gravarentur mittere, ſibi ſal-
» tem darent populi concilium : ut ſciretur,
» utrum paucorum ea denunciata, an univer-

(b) *palam erat agendum* Gron. Crev.

U. c. 538. a. C. 214. » ſæ civitatis, eſſent. » Conſenſu in poſterum diem concio edicitur.

Pinarii Hennæ præfecti oratio ad milites.

XXXVIII. Postquam ab eo conloquio in arcem ſeſe recepit, convocatis militibus, « Credo ego vos audiſſe, milites, [inquit]; » quemadmodum præſidia Romana ab Siculis » circumventa & obpreſſa ſint per hos dies. » Eam vos fraudem, Deum primo benigni- » tate, dein veſtra ipſi virtute, dies noctes- » que perſtando ac pervigilando in armis vi- » taſtis. Utinam reliquum tempus nec patien- » do infanda, nec faciendo, traduci poſſit! » Hæc occulta in fraude cautio eſt, qua uſi » adhuc ſumus: cui quoniam parum ſuccedit, » aperte ac propalam claves portarum repoſ- » cunt; quas ſimul tradiderimus, Carthagi- nienſium extemplo Henna erit, fœdiusque » hic trucidabimur, quam Murgantiæ præſi- » dium interfectum eſt. Noctem unam ægre » ad conſultandum ſumſi, qua vos certiores » periculi inſtantis facerem. Orta luce concio- » nem habituri ſunt, ad criminandum me » concitandumque in vos populum. Itaque » craſtino die, aut veſtro, aut Hennenſium » ſanguine Henna inundabitur. Nec præoccu-

» pati ſpem ullam, (c) nec occupantes peri- U. c. 538.
» culi quidquam habebitis. Qui prior ſtrinxe- a. C. 214.
» rit ferrum, ejus victoria erit. Intenti ergo
» omnes armatique ſignum exſpectabitis. Ego
» in concione ero : & tempus, quoad om-
» nia inſtructa ſint, loquendo altercandoque
» traham. Quum toga ſignum dedero, tum
» mihi, undique clamore ſublato, turbam in-
» vadite, ac ſternite omnia ferro : & cavete,
» quiſquam ſuperſit, a quibus aut vis, aut
» fraus timeri poſſit. Vos, Ceres mater ac
» Proſerpina, precor, ceteri ſuperi inferni-
» que Dii, qui hanc urbem, hos ſacratos la-
» cus lucosque colitis, ut ita nobis volentes
» propitii adſitis, ſi vitandæ, non ferendæ,
» fraudis cauſſa hoc conſilii capimus. Pluri-
» bus vos, milites, hortarer, ſi cum armatis
» dimicatio futura eſſet. Inermes, incautos
» ad ſatietatem trucidabitis. Et conſulis caſtra
» in propinquo ſunt, ne quid ab Himilcone
» & Carthaginienſibus timeri poſſit. »

XXXIX. Ab hac adhortatione dimiſſi corpora curant. Poſtero die alii aliis locis, ad obſidenda itinera claudendosque oppidanis exitus, pars maxima ſuper theatrum circaque,

(c) *nec præoccupati peculii* Gron. Crev.

U. c. 538.
a. C. 214.

adſueti & ante ſpectaculis concionum, conſiſtunt. Productus ad populum a magiſtratibus præfectus Romanus, quum conſulis ea de re jus ac poteſtatem eſſe, non ſuam, & pleraque eadem, quæ pridie, dixiſſet; primo ſenſim, ac plures, reddere claves, dein jam una voce id omnes juberent, cunctantique ac differenti ferociter minitarentur, nec viderentur ultra vim ultimam dilaturi; tum præfectus toga ſignum, ut convenerat, dedit. Militesque intenti dudum ac parati, alii ſuperne in averſam concionem clamore ſublato decurrunt, alii ad exitus theatri conferti obſiſtunt. Cæduntur Hennenſes cavea incluſi, coacervanturque, non cæde ſolum, ſed etiam fuga; quum alii ſuper aliorum capita ruerent, atque integri ſauciis, vivi mortuis incidentes cumularentur. Inde paſſim diſcurritur, & urbis captæ modo fugaque & cædes omnia tenet: nihilo remiſſiore militum ira, quod turbam inermem cædebant, quam ſi periculum par & ardor certaminis eos inritaret. Ita Henna, aut malo, aut neceſſario facinore retenta. Marcellus nec factum inprobavit, & prædam Hennenſium militibus conceſſit, ratus, timore deterritos temperatu-

Cæduntur Hennenſes.

ros proditionibus præsidiorum Siculos. Atque ea clades, ut urbis in media Sicilia sitæ, claræque vel ob insignem munimento naturali locum, vel ob sacrata omnia vestigiis raptæ quondam Proserpinæ, prope uno die omnem Siciliam pervasit. Et quia cæde infanda rebantur, non hominum tantum, sed etiam Deorum sedem violatam esse, tum vero, qui etiam ante dubii fuerant, defecere ad Pœnos. Hippocrates inde Murgantiam, Himilco Agrigentum sese recepit: quum adciti a proditoribus nequidquam ad Hennam exercitum admovissent. Marcellus retro in Leontinos redit: frumentoque & commeatibus aliis in castra convectis, præsidio modico ibi relicto, ad Syracusas obsidendas venit, inde Ap. Claudio Romam ad consulatum petendum misso, T. Quinctium Crispinum in ejus locum classi castrisque præficit (*d*) veteribus. Ipse hibernacula quinque millia passuum (*e*) Hexapylo (Leonta vocant locum) communiit, ædificavitque. Hæc in Sicilia usque ad principium hiemis gesta. *U. c. 538. a. C. 214.*

XL. Eadem æstate & cum Philippo rege,

(d) *præfecit* Gron. Crev.

(e) add. *ab* Gron. Crev.

U. c. 538. a. C. 214.

Bellum cum Philippo.

quod jam ante ſuſpectum fuerat, motum bellum eſt. Legati ab Orico ad M. Valerium prætorem venerunt, præſidentem claſſi Brundiſio Calabriæque circa litoribus, nunciantes, Philippum primum Apolloniam tentaſſe, lembis biremibus centum viginti flumine adverſo ſubvectum: deinde, ut ea res tardior

Oricum a Philippo captum.

ſpe fuerit, ad Oricum clam nocte exercitum admoviſſe: eamque urbem, ſitam in plano, neque mœnibus, neque viris atque armis validam, primo inpetu obpreſſam eſſe. Hæc nunciantes orabant, ut opem ferret, hoſtemque haud dubium Romanis, terra aut maritimis viribus arceret; qui ob nullam aliam cauſſam, niſi quod inminerent Italiæ, peterentur. M. Valerius, præſidio loci ejus relicto P. (*f*) Valerio legato, cum claſſe inſtructa parataque, &, quod longæ naves militum capere non poterant, in onerarias inpoſitis, altero die Oricum pervenit: ur-

A M. Valerio prætore receptum.

bemque eam, levi tenente præſidio, quod recedens inde reliquerat Philippus, haud magno certamine recepit. Legati eo ab Apollonia venerunt, nunciantes, in obſidione ſeſe, quod deficere ab Romanis nollent, eſſe: ne-

(*f*) *P.* l. *T.* Gron. Crev.

que ſuſtinere ultra vim Macedonum poſſe, nisi præſidium mittatur Romanum. Facturum ſe, quæ vellent, pollicitus, duo millia delectorum militum navibus longis mittit ad oſtium fluminis, cum præfecto ſocium, Q. Nævio Criſta, viro inpigro & perito militiæ. Is, expoſitis in terram militibus, navibusque Oricum retro, unde venerat, ad ceteram claſſem remiſſis, milites procul a flumine per viam minime ab regiis obſeſſam duxit, & nocte, ita ut nemo hoſtium ſentiret, urbem eſt (g) ingreſſus. Die inſequenti quievere, dum præfectus juventutem Apolloniatium, armaque & urbis vires inſpiceret. Ubi ea viſa inſpectaque ſatis animorum fecere, ſimulque ab exploratoribus comperit, quanta ſocordia ac neglegentia apud hoſtes eſſet; ſilentio noctis ab urbe ſine ullo tumultu egreſſus, caſtra hoſtium adeo neglecta atque aperta intravit, ut ſatis conſtaret, prius mille hominum vallum intraſſe, quam quiſquam ſentiret: ac, ſi cæde abſtinuiſſent, pervenire ad tabernaculum regium potuiſſe. Cædes proximorum portæ excitavit hoſtes. Inde tantus terror pavorque omnes occupavit, ut non

U. c. 538. a. C. 214.

Nævius Criſta Apolloniam a Philippo obſeſſam liberat; Macedones fundit fugatque.

(g) *eſt* del. *Gron. Crev.*

U. c. 538. a. C. 214.

modo alius quisquam arma caperet, aut castris pellere hostem conaretur; sed etiam ipse rex, sicut somno excitus erat, prope seminudus fugiens, militi quoque, nedum regi, vix decoro habitu, ad flumen navesque perfugerit. Eodem & alia turba effusa est. Paullo minus tria millia militum in castris aut capta, aut occisa. Plus tamen hominum aliquanto captum, quam cæsum est. Castris direptis, Apolloniatæ catapultas, ballistas, tormentaque alia, quæ obpugnandæ urbi comparata erant, ad tuenda mœnia, si quando similis fortuna venisset, Apolloniam devexere: cetera omnis præda castrorum Romanis concessa est. Hæc quum Oricum essent nunciata, M. Valerius classem extemplo ad ostium fluminis duxit, ne navibus capessere fugam rex posset. Itaque Philippus, neque terrestri, neque navali certamine satis fore parem se fidens, subductis aut incensis navibus, terra Macedoniam petiit, magna ex parte inermi exercitu spoliatoque. Romana classis cum M. Valerio Orici hibernavit.

Res in Hispania gestæ.

XLI. Eodem anno in Hispania variæ res gestæ. Nam, priusquam Romani amnem Iberum transirent, ingentes copias Hispanorum

Mago & Hasdrubal fuderunt : defeciſſetque ab Romanis ulterior Hiſpania, ni P. Cornelius, raptim traducto exercitu Iberum, dubiis ſociorum animis in tempore adveniſſet. Primo ad caſtrum Altum (locus eſt inſignis cæde magni Hamilcaris) caſtra Romani habuere. Arx erat munita, & convexerant ante frumentum. Tamen, quia omnia circa hoſtium plena erant, agmenque Romanum inpune incurſatum ab equitibus hoſtium fuerat, & ad duo millia, aut moratorum aut palantium per agros, interfecta; ceſſere inde Romani propius pacata loca, & ad montem Victoriæ caſtra communivere. Eo Cn. Scipio cum omnibus copiis, & Hasdrubal Giſgonis filius, tertius Carthaginienſium dux, cum exercitu juſto advenit: contraque caſtra Romana trans fluvium omnes conſedere. P. Scipio, cum expeditis clam profectus ad loca circa viſenda, haud fefellit hoſtes : obpreſſiſſentque eum in patentibus campis, ni tumulum in propinquo cepiſſet. Ibi quoque circumſeſſus adventu fratris obſidione eximitur. Caſtulo urbs Hiſpaniæ valida ac nobilis, & adeo conjuncta ſocietate Pœnis, ut uxor inde Hannibali eſſet, ad Romanos defecit. Carthaginienſes Illitur-

U. c. 538. a. C. 214.

U. c. 538. a. C. 214.

Illiturgin obpugnant Pœni.

gin obpugnare adorti, quia præsidium ibi Romanum erat: videbanturque inopia eum locum maxime expugnaturi. Cn. Scipio, ut sociis præsidioque ferret opem, cum legione expedita profectus, inter (*h*) bina castra cum magna cæde hostium urbem est ingressus, & postero die eruptione æque felici pugnavit. Supra duodecim millia hominum cæsa duobus prœliis: plus mille (*i*) capti, cum sex & triginta militaribus signis. Ita ab Illiturgi recessum est. Bigerra inde urbs (socia & hæc Romanorum erat) a Carthaginiensibus obpugnari cœpta est. Eam obsidionem sine certamine adveniens Cn. Scipio solvit.

Prœlium ad Mundam.

XLII. Ad Mundam exinde castra Punica mota: & Romani eo confestim secuti sunt. Ibi signis conlatis pugnatum per quatuor ferme horas: egregieque vincentibus Romanis signum receptui est datum, quod Cn. Scipionis femur tragula confixum erat: pavorque circa eum ceperat milites, ne mortiferum esset vulnus. Ceterum haud dubium fuit, quin, nisi ea mora intervenisset, castra eo die Punica capi potuerint. Jam non milites solum, sed elephanti etiam usque ad vallum

(h) *intra* Gron.

(i) *plus decem millibus captum* Gron. Crev.

lum acti erant, superque ipso novem & triginta elephanti pilis confixi. Hoc quoque prœlio ad duodecim millia hominum dicuntur cæsa, prope tria capta, cum signis militaribus septem & quinquaginta. Ad Auringen inde urbem Pœni recessere; &, ut territis instaret, secutus Romanus. Ibi iterum Scipio lecticula in aciem inlatus conflixit: nec dubia victoria fuit: minus tamen dimidio hostium, quam antea, quia pauciores superfuerant, qui pugnarent, occisum. Sed gens nata instaurandis reparandisque bellis, Magone ad conquisitionem militum fratre misso, brevi replevit exercitum, animosque ad tentandum de integro certamen fecit. Alii plerique milites, sicut pro parte toties intra paucos dies victa, iisdem animis, quibus prius, eodemque eventu pugnavere. Plus octo millia hominum cæsa: haud multo minus quam mille captum (*k*), & signa militaria quinquaginta octo (*l*); & spolia plurima Gallica fuere, aurei torques (*m*), armillæque, magnus

U. c. 538. a. C. 214.

Altera Rom. victoria.

Tertia victoria.

(k) *capta* Gron.

(l) *& signa militaria quinquaginta octo*; del. *Gron.*

(m) *aurei torques* l. *annuli aurei, torques armillæque* Gron.

U. c. 538. a. C. 214.

numerus. Duo etiam insignes reguli Gallorum (Mœnicapto & Civismaro nomina erant) eo prœlio ceciderunt: octo elephanti capti, tres occisi. Quum jam res prosperæ in Hispania essent, verecundia Romanos tandem cepit, Saguntum oppidum, quæ (*n*) caussa belli esset, octavum jam annum sub hostium potestate esse. Itaque id oppidum, vi pulso præsidio Punico, receperunt, cultoribusque antiquis, quos vis reliquerat belli, restituerunt: & Turdetanos, qui contraxerant eis cum Carthaginiensibus bellum, in potestatem redactos sub corona vendiderunt, urbemque eorum delevere.

Saguntum receptum a Rom.

XLIII. Hæc in Hispania, Q. Fabio, M. Claudio consulibus, gesta. Romæ quum tribuni plebis novi magistratum inissent (*o*), extemplo censoribus, P. Furio & M. Atilio, a L. Metello tribuno plebis dies dicta ad populum est. Quæstorem eum proximo anno, ademto equo, tribu moverant, atque ærarium fecerant, propter conjurationem deserendæ Italiæ ad Cannas factam. Sed novem tribunorum auxilio vetiti caussam in magistratu dicere, dimissique fuerant. Ne lustrum perfi-

Censoribus dies dicta ad populum.

(n) *quod* Gron. (o) *iniissent* Crev.

cerent, mors prohibuit P. Furii. M. Atilius magiſtratu ſe abdicavit. Conſularia comitia habita a Q. Fabio Maximo conſule. Creati conſules ambo abſentes, Q. Fabius Maximus conſulis filius, & Ti. Sempronius Gracchus iterum. Prætores fiunt M. Atilius, &, qui tum ædiles curules erant, P. Sempronius Tuditanus, & Cn. Fulvius Centumalus, & M. Æmilius Lepidus. Ludos ſcenicos per quatriduum eo anno primum factos ab curulibus ædilibus, memoriæ proditur. Ædilis Tuditanus hic erat, qui ad Cannas, pavore aliis in tanta clade torpentibus, per medios hoſtes evaſit. Comitiis perfectis, auctore Q. Fabio conſule, deſignati conſules Romam arceſſiti magiſtratum inierunt: ſenatumque de bello ac provinciis ſuis prætorumque, & de exercitibus, quibus quique præeſſent, conſuluerunt.

U. c. 538. a. C. 214.

U. c. 539. a. C. 213.

Q. Fabio, Ti. Sempronio II. Coſ.

XLIV. Itaque provinciæ atque exercitus diviſi. Bellum cum Hannibale conſulibus mandatum, & exercituum unus, quem ipſe Sempronius habuerat; alter, quem Fabius conſul. Eæ binæ erant legiones. M. Æmilius prætor, cujus peregrina ſors erat, juriſdictione M. Atilio collegæ prætori urbano man-

U. c. 539. a. C. 213. data, Luceriam provinciam haberet, legionesque duas, quibus Q. Fabius, qui tum consul erat, prætor præfuerat. P. (p) Sempronio provincia Ariminum, Cn. Fulvio Suessula, cum binis item legionibus, evenerunt: ut Fulvius urbanas legiones duceret, Tuditanus a Manio (q) Pomponio acciperet. Prorogata imperia provinciæque, M. Claudio Sicilia finibus eis, quibus regnum Hieronis fuisset: Lentulo proprætori provincia vetus: T. Otacilio classis. Exercitus nulli additi novi. M. Valerio Græcia Macedoniaque cum legione & classe, quam haberet: Q. Mucio cum vetere exercitu (duæ autem legiones erant) Sardinia: C. Terentio legio una, cui jam præerat, & Picenum. Scribi præterea duæ legiones urbanæ jussæ, & viginti millia sociorum. His ducibus, his copiis, adversus multa simul, aut mota aut suspecta bella, munierunt Romanum imperium. Consules, duabus urbanis legionibus scriptis, supplementoque in alias lecto, priusquam ab urbe moverent, prodigia procurarunt, quæ nunciata erant. Murus ac portæ tactæ, &

Prodigia.

(p) *P.* l. *Prætori* Gron.

(q) *M'.* l. *M.* Gron. Crev.

Ariciæ etiam Jovis ædes de cœlo tacta fuerat. Et alia ludibria oculorum auriumque credita pro veris. Navium longarum ſpecies in flumine Taracinæ, quæ nullæ erant, viſæ, & in Jovis Vicilini templo, quod in Compſano agro eſt, arma concrepuiſſe: & flumen Amiterni cruentum fluxiſſe. His procuratis ex decreto pontificum, profecti conſules, Sempronius in Lucanos, in Apuliam Fabius. Pater filio legatus ad Sueſſulam in caſtra venit. Quum obviam filius progrederetur, lictoresque verecundia majeſtatis ejus taciti anteirent; præter undecim faſces equo prævectus ſenex, ut conſul animadvertere proximum lictorem juſſit, & is, ut deſcenderet ex equo, inclamavit; tum demum deſiliens, « Experiri, [inquit] volui, fili, ſatin' » ſcires, conſulem te eſſe. »

U. c. 539. a. C. 213.

Fabius pater a filio deſcendere equo juſſus.

XLV. In ea caſtra Daſius Altinius Arpinus clam nocte cum tribus ſervis venit, promittens, ſi ſibi prœmio foret, ſe Arpos proditurum eſſe. Quum eam (r) rem ad conſilium retuliſſet Fabius, aliis « pro transfuga verberandus necandusque » videri, « ancipitis » animi communis hoſtis: qui poſt Cannen-

Altinius vir ambiguæ fidei promittit ſe Arpos Romanis proditurum.

(r) add. *tunc* Gron. Crev.

U. c. 539. a. C. 213.

» ſem cladem, tamquam cum fortuna fidem » ſtare oporteret, ad Hannibalem diſceſſiſſet, » traxiſſetque ad defectionem Arpos: quum» que (*s*) res Romana contra ſpem votaque » ejus velut reſurgeret, turpius videatur no» vam referre proditionem proditis olim: qui » aliunde ſtet ſemper, aliunde ſentiat, infidus » ſocius, vanus hoſtis; ad Faleriorum Pyrrhive » proditorem tertium transfugis documentum » eſſet. » Contra ea conſulis pater Fabius, « temporum oblitos homines, in medio ar» dore belli, tamquam in pace, libera de » quoque arbitria agere, [aiebat]: Qui (*t*), » quum illud potius agendum atque eis cogi» tandum ſit, ſi quo modo fieri poſſit, ne qui » ſocii a populo Romano deſciſcant, id non » cogitent (*u*); documentum autem dicant (*v*) » ſtatui oportere, ſi quis reſipiſcat, & anti» quam ſocietatem reſpiciat. Quod ſi abire ab » Romanis liceat, redire ad eos non liceat; » cui dubium eſſe, quin brevi deſerta ab ſo» ciis Romana res, fœderibus Punicis omnia

(s) *quumque* l. *tum poſteaquam* Gron. Crev.

(t) *qui* del. *Gron. Crev.*

(u) *id non cogitent* l. *& non vocitent* Gron. Crev.

(v) *ducant* Gron. Crev.

» in Italia juncta visura sit ? Se tamen non » eum esse, qui Altinio fidei quidquam censeat habendum, sed mediam consecuturum » consilii viam. Neque eum pro hoste, neque » pro socio in præsentia habitum, libera custo» dia haud procul a castris placere in aliqua » fida civitate servari per belli tempus : per» petrato bello, tum consultandum, utrum » defectio prior plus merita sit pœnæ, an hic » reditus veniæ. » Fabio adsensum est : catenisque ligatus, traditur & ipse & comites : & auri satis magnum pondus, quod secum tum adtulerat, ei servari jussum. Calibus eum interdiu solutum custodes sequebantur : nocte clausum adservabant. Arpis domi primum desiderari quærique est cœptus : dein fama, per totam urbem vulgata, tumultum, ut principe amisso, fecit : metuque rerum novarum extemplo nuncii ad Hannibalem missi. Quibus nequaquam obfensus Pœnus, quia & ipsum, ut ambiguæ fidei virum, suspectum jam pridem habebat, & caussam nactus erat tam ditis hominis bona possidendi vendendique, ceterum ut iræ magis, quam avaritiæ, datum crederent homines, crudelitati quoque gravitatem addidit : conjugemque ejus ac

U. c. 539. a. C. 213.

U. c. 539. a. C. 213.

Conjux ejus & liberi combusti ab Hannibale.

liberos in castra adcitos, quæstione prius habita, primum de fuga Altinii, dein quantum auri argentique domi relictum esset, satis cognitis omnibus, vivos combussit.

Arpos adgreditur Fabius.

XLVI. Fabius, ab Suessula profectus, Arpos primum institit obpugnare. Ubi quum a quingentis fere passibus castra posuisset, contemplatus ex propinquo situm urbis mœniaque, quæ pars tutissima mœnibus erat, qua maxime neglectam custodiam vidit, ea potissimum adgredi statuit. Comparatis omnibus, quæ ad urbes obpugnandas usui sunt, centurionum robora ex toto exercitu delegit, tribunosque viros fortes eis præfecit, & milites sexcentos, quantum satis visum est, attribuit: eosque, ubi quartæ vigiliæ signum cecinisset, ad eum locum scalas jussit ferre. Porta ibi humilis & angusta erat, via infrequenti per desertam partem urbis: eam portam scalis prius transgressos ad murum pergere, & ex interiore parte vi claustra refringere jubet, & tenentes partem urbis cornu signum dare, ut ceteræ copiæ admoverentur: parata omnia atque instructa sese habiturum. Ea inpigre facta: &, quod impedimentum agentibus fore videbatur, id maxime ad fallendum

adjuvit. Imber, ab nocte media coortus, custodes vigilesque, dilapsos e stationibus, subfugere in tecta coëgit: sonituque primo largioris procellæ strepitum molientium portam exaudiri prohibuit: lentior deinde æqualiorque accidens auribus magnam partem hominum sopivit. Postquam portam tenuerunt, cornicines in via paribus intervallis dispositos canere jubent, ut consulem excirent. Id ubi factum ex composito est, signa efferri consul jubet, ac paullo ante lucem per effractam portam urbem ingreditur.

U. c. 539.
a. C. 213.

Et capit.

XLVII. Tum demum hostes excitati sunt, jam & imbre conquiescente, & propinqua luce. Præsidium in urbe erat Hannibalis, quinque millia ferme armatorum: & ipsi Arpini tria millia hominum armabant. Eos primos Pœni, ne quid ab tergo fraudis esset, hosti obposuerunt. Pugnatum primo in tenebris angustisque viis est: quum Romani non vias tantum, sed tecta etiam proxima portæ, occupassent, ne peti superne ac vulnerari possent. Cogniti inter se quidam Arpinique & Romani; atque inde conloquia cœpta fieri, percunctantibus Romanis, quid sibi vellent Arpini? quam ob noxam Romanorum, quod

U. c. 539. a. C. 213.

aut meritum Pœnorum, pro alienigenis ac barbaris, Italici adverſus veteres ſocios Romanos bellum gererent, & vectigalem ac ſtipendiariam Italiam Africæ facerent? Arpinis purgantibus, ignaros omnium ſe venum a principibus datos Pœno, captos obpreſſosque a paucis eſſe. Initio orto, plures cum pluribus conloqui. Poſtremo prætor Arpinus ab ſuis ad conſulem deductus; fideque data inter ſigna aciesque, Arpini repente pro Romanis adverſus Carthaginienſem (*x*) arma verterunt. Hiſpani quoque, paullo minus mille homines, nihil præterea cum conſule pacti, quam ut ſine fraude Punicum emitteretur præſidium, ad conſulem tranſtulerunt ſigna, Carthaginienſibus portæ patefactæ, emiſſique cum fide incolumes ad Hannibalem Salapiam venerunt. Arpi ſine clade ullius, præterquam unius veteris proditoris, novi perfugæ reſtituti ad Romanos. Hiſpanis duplicia cibaria dari juſſa: operaque eorum forti ac fideli perſæpe reſpublica uſa eſt. Quum conſul alter in Apulia, alter in Lucanis eſſet; equites centum duodecim nobiles Campani, per ſpeciem prædandi ex hoſtium agro, per-

Arpinis ipſis adjuvantibus.

(x) *Carthaginienſes* Gron. Crev.

missu magistratuum ab Capua profecti, ad castra Romana, quæ super Suessulam erant, venerunt. Stationi militum, qui essent, dixerunt; conloqui sese (*y*) cum prætore velle. Cn. Fulvius castris præerat: cui ubi nunciatum est, decem ex eo numero jussis inermibus deduci ad se, ubi, quæ postularent, audivit, (nihil autem aliud petebant, quam ut, Capua recepta, bona sibi restituerentur) in fidem omnes accepti. Et ab altero prætore Sempronio Tuditano oppidum Aternum expugnatum. Amplius septem millia hominum capta, & æris argentique signati aliquantum. Romæ fœdum incendium per duas noctes ac diem unum tenuit: solo æquata omnia inter Salinas ac portam Carmentalem, cum Æquimælio Jugarioque vico. In templis Fortunæ ac matris Matutæ & Spei extra portam, late vagatus ignis sacra profanaque multa absumsit.

U. c. 539. a. C. 213.

Aternum captum.

Romæ incendium.

XLVIII. Eodem anno P. & Cn. Cornelii, quum in Hispania res prosperæ essent, multosque & veteres reciperent socios, & novos adjicerent, in Africam quoque spem extenderunt. Syphax erat rex Numidarum, subi-

Res in Hispania gestæ.

(y) *se* Gron. Crev.

U. c. 539. a. C. 213.

Romani cum Syphace rege amicitiam faciunt.

to Carthaginienſibus hoſtis factus : ad eum centuriones tres legatos miſerunt, qui cum eo amicitiam ſocietatemque facerent; & pollicerentur, ſi perſeveraret urguere bello Carthaginienſes, gratam eam rem fore ſenatui populoque Romano, & adniſuros, ut in tempore, & bene cumulatam gratiam referant. Grata ea legatio barbaro fuit : conlocutusque cum legatis de ratione belli gerundi, ut veterum militum verba audivit, quam multarum rerum ipſe ignarus eſſet, ex comparatione tam ordinatæ diſciplinæ, animum advertit. Tum, primum ut pro bonis ac fidelibus ſociis facerent, oravit, « ut duo legationem referrent ad imperatores ſuos : unus apud ſeſe magiſter rei militaris remaneret. « Rudem ad pedeſtria bella Numidarum gentem eſſe, equis tantum habilem. Ita jam inde a principiis gentis majores ſuos bella geſſiſſe, ita ſe a pueris inſuetos. Sed habere hoſtem pedeſtri fidentem Marte : cui ſi æquari robore virium velit, & ſibi pedites comparandos eſſe ; & ad id multitudine hominum regnum abundare : ſed armandi, ornandique & inſtruendi eos artem ignorare. Omnia, velut forte congregata turba,

» vaſta ac temeraria eſſe. » Facturos ſe in præſentia, quod vellet, legati reſponderunt: fide accepta, ut remitteret extemplo eum, ſi imperatores ſui non comprobaſſent factum. Q. Statorio nomen fuit, qui ad regem remanſit. Cum duobus Romanis reliquis Numida legatos (z) in Hiſpaniam miſit ad accipiendam fidem ab imperatoribus Romanis. Iiſdem mandavit, ut protinus Numidas, qui intra præſidia Carthaginienſium auxiliares eſſent, ad tranſitionem perlicerent. Et Statorius ex multa juventute regi pedites conſcripſit: ordinatosque proxime morem Romanum, inſtruendo & decurrendo ſigna ſequi, & ſervare ordines docuit: & operi aliisque juſtis militaribus ita adſuefecit, ut brevi rex non equiti magis fideret, quam pediti; conlatisque æquo campo ſignis, juſto prœlio Carthaginienſem hoſtem ſuperaret. Romanis quoque in Hiſpania legatorum regis adventus magno emolumento fuit. Namque ad famam eorum tranſitiones crebræ ab Numidis cœptæ fieri. Ita cum Syphace Romanis juncta amicitia eſt. Quod ubi Carthaginienſes acceperunt, extem-

U. c. 539. a. C. 213.

(z) *Cum duobus Romanis relata; Numidasque legatos* Gron. Crev.

U. c. 539. a. C. 213.

plo ad Galam, in parte altera Numidiæ (Maſſyli (*a*) ea gens vocatur) regnantem, legatos mittunt.

Pœni cum Gala fœdus faciunt.

XLIX. Filium Gala Maſiniſſam habebat; ſeptem & decem annos natum, ceterum juvenem ea indole, ut jam tum adpareret, latius regnum opulentiusque, quam accepiſſet, facturum. Legati, « quoniam Syphax ſe Romanis » junxiſſet, ut potentior ſocietate eorum ad» verſus reges populosque Africæ eſſet, » docent; « melius fore Galæ quoque, Car» thaginienſibus jungi quam primum, ante» quam Syphax in Hiſpaniam, aut Romani in » Africam tranſeant; obprimi Syphacem, ni» hildum præter nomen ex fœdere Romano » habentem, poſſe. » Facile perſuaſum Galæ, filio depoſcente id bellum, ut exercitum mitteret: qui, Carthaginienſium legionibus conjunctis, magno prœlio Syphacem devicit. Triginta millia eo prœlio hominum cæſa dicuntur. Syphax cum paucis equitibus in Mauruſios ex acie Numidas (extremi prope oceanum adverſus Gades colunt) refugit: adfluentibusque ad famam ejus undique barbaris, ingentes brevi copias armavit. Cum

Maſiniſſa Galæ filius Syphacem vincit.

(a) *Maſſyla* Gron.

quibus antequam in Hiſpaniam anguſto diremtam freto trajiceret, Maſiniſſa cum victore exercitu advenit: iſque ibi cum Syphace ingenti gloria per ſe, ſine ullis Carthaginienſium opibus, geſſit bellum. In Hiſpania nihil memorabile geſtum, præterquam quod Celtiberum juventutem eadem mercede, quæ pacta cum Carthaginienſibus erat, imperatores Romani ad ſe perduxerunt: & nobiliſſimos Hiſpanos ſupra trecentos in Italiam ad ſollicitandos populares[1], qui inter auxilia Hannibalis erant, miſerunt. Id modo ejus anni in Hiſpania ad memoriam inſigne eſt, quod mercenarium militem in caſtris neminem ante, quam tum Celtiberos, Romani habuerunt.

U. c. 539. a. C. 213.

Celtiberi primi mercede militant apud Rom.

EPITOME
LIBRI XXV LIVIANI

P. CORNELIUS *Scipio, postea Africanus, ante annos ædilis factus est. Hannibal urbem Tarentum, præter arcem, in quam præsidium Romanorum fugerat, per Tarentinos juvenes, qui se noctu venatum ire simulaverant, cepit. Ludi Apollinares ex Marcii carminibus, quibus Cannensis clades prædicta fuerat, instituti sunt. A Q. Fulvio & Ap. Claudio consulibus adversus Hannonem Pœnorum ducem prospere pugnatum est. Ti. Sempronius Gracchus proconsul, ab hospite suo Lucano in insidias deductus, a Magone interfectus est. Centenius Penula, qui centurio militaverat, quum petisset a senatu, ut sibi exercitus daretur, pollicitusque esset, si hoc impetrasset, de Hannibale victoriam, octo millibus acceptis, militum dux factus, conflixit acie cum Hannibale, & cum exercitu cæsus est.*

Cn.

Cn. Fulvius prætor male adverſus Hannibalem pugnavit : in quo prœlio hominum ſexdecim millia ceciderunt : ipſe cum equitibus ducentis effugit. Capua obſeſſa eſt a Q. Fulvio & Ap. Claudio conſulibus. Claudius Marcellus Syracuſas expugnavit anno tertio, & ingentem ſe virum geſſit. In eo tumultu urbis captæ Archimedes, intentus formis, quas in pulvere deſcripſerat, interfectus eſt. P. & Cn. Scipiones in Hiſpania tot tantarumque rerum feliciter geſtarum triſtem exitum tulerunt : prope cum totis exercitibus cæſi anno octavo, quam in Hiſpaniam iverant : amiſſaque ejus provinciæ poſſeſſio foret, niſi L. Marcii equitis Romani virtute & induſtria, contractis exercituum reliquiis, ejuſdem hortatu, bina caſtra hoſtium expugnata eſſent. Ad triginta ſeptem millia cæſa, ad mille octingentos triginta capti, præda ingens parta. Dux Marcius adpellatus eſt.

LIBER XXV

I.

U. c. 539.
a. C. 213.

Hannibal ad Tarentum.

DUM hæc in Africa atque in Hiſpania geruntur, Hannibal in agro Tarentino æſtatem conſumſit, ſpe per proditionem urbis Tarentinorum potiundæ. Ipſorum interim Sallentinorum ignobiles urbes ad eum defecerunt. Eodem tempore in Bruttiis ex duodecim populis, qui anno priore ad Pœnos deſciverant, Conſentini & Thurini in fidem populi Romani redierunt. Et plures rediiſſent, ni T. (*a*) Pomponius Veientanus præfectus ſocium, proſperis aliquot populationibus in agro Bruttio juſti ducis ſpeciem nactus, tumultuario exercitu coacto, cum Hannone conflixiſſet. Magna ibi vis hominum, ſed inconditæ turbæ agreſtium ſervorumque, cæſa aut capta eſt: minimumque jacturæ fuit, quod præfectus inter ceteros eſt captus, & tum temerariæ pugnæ auctor, & ante publicanus, omnibus malis artibus & reipublicæ & ſocietatibus infidus damnoſusque. Sempronius conſul in Lucanis multa prœlia parva,

(a) *T.* l. *L.* Gron. Crev.

haud ullum dignum memoratu, fecit : & ignobilia oppida Lucanorum aliquot expugnavit. Quo diutius trahebatur bellum, & variabant ſecundæ adverſæque res non fortunam magis, quam animos, hominum; tanta religio, & ea magna ex parte externa, civitatem inceſſit, ut aut homines, aut Dii repente alii viderentur facti. Nec jam in ſecreto modo atque intra parietes abolebantur Romani ritus; ſed in publico etiam ac foro Capitolioque mulierum turba erat, nec ſacrificantium, nec precantium Deos patrio more. Sacrificuli ac vates ceperant hominum mentes : quorum numerum auxit ruſtica plebs, ex incultis diutino bello infeſtisque agris egeſtate & metu in urbem compulſa ; & quæſtus ex alieno errore facilis, quem velut ex conceſſæ artis uſu exercebant. Primo ſecretæ bonorum indignationes exaudiebantur, deinde ad Patres etiam & ad publicam querimoniam exceſſit res. Incuſati graviter ab ſenatu ædiles triumvirique capitales, quod non prohiberent, quum emovere eam multitudinem e foro, ac disjicere adparatus ſacrorum conati eſſent, haud procul afuit, quin violarentur. Ubi potentius jam eſſe id malum adparuit, quam

U. c. 539. a. C. 213.

Superſtitiones Romæ exortæ.

U. c. 539. a. C. 213.

ut minores per magistratus sedaretur; M. Atilio prætori urbis negotium ab senatu datum est, ut his religionibus populum liberaret. Is & in concione senatusconsultum recitavit, & edixit, « Ut, quicumque libros » vaticinos precationesve, aut artem sacrificandi conscriptam haberet, eos libros omnes literasque ad se ante Kalendas Apriles » deferret: neu quis, in publico sacrove loco, » novo aut externo ritu sacrificaret. »

Coërcitæ a senatu.

Sacerdotes mortui & subfecti.

II. Et aliquot publici sacerdotes mortui eo anno sunt: L. Cornelius Lentulus pontifex maximus, & C. Papirius C. F. Maso pontifex, & P. Furius Philus augur, & C. Papirius L. F. Maso decemvir sacrorum. In Lentuli locum M. Cornelius Cethegus, in Papirii Cn. Servilius Cæpio, pontifices subfecti sunt. Augur creatus L. Quinctius Flamininus, decemvir sacrorum L. Cornelius Lentulus. Comitiorum consularium jam adpetebat tempus; sed, quia consules a bello intentos avocare non placebat, Ti. Sempronius consul comitiorum caussa dictatorem dixit C. Claudium Centhonem. Ab eo magister equitum est dictus Q. Fulvius Flaccus. Dictator primo comitiali die creavit consules Q.

Dictator comitiorum caussa.

Fulvium Flaccum, magistrum equitum, & Ap. Claudium Pulchrum, cui Sicilia provincia in prætura fuerat. Tum prætores creati Cn. Fulvius Flaccus, C. Claudius Nero, M. Junius Silanus, P. Cornelius Sulla. Comitiis perfectis, dictator magistratu abiit. Ædilis curulis fuit eo anno cum M. Cornelio Cethego P. Cornelius Scipio, cui post Africano fuit cognomen. Huic petenti ædilitatem quum obsisterent tribuni plebis, negantes rationem ejus habendam esse, quod nondum ad petendum legitima ætas esset: « Si me, [inquit] » omnes Quirites ædilem facere volunt, sa» tis annorum habeo. » Tanto inde favore ad suffragium ferendum in tribus discursum est, ut tribuni repente incepto destiterint. Ædilitia largitio hæc fuit. Ludi Romani pro temporis illius copiis magnifice facti, & diem unum instaurati, & congii olei in vicos singulos dati. L. Villius Tappulus & M. Fundanius Fundulus, ædiles plebeii, aliquot matronas apud populum probri accusarunt: quasdam ex eis damnatas in exsilium egerunt. Ludi plebeii per biduum instaurati: & Jovis epulum fuit ludorum caussa.

U. c. 539. a. C. 213.

P. Cornelius Scipio ædilis ante legitimam ætatem.

U. c. 540. a. C. 212.

Q. Fulvio III. Ap. Claudio Coss. Provinciæ & exercitus divisi.

III. Q. Fulvius Flaccus tertium, Ap. Claudius consulatum ineunt. Et prætores provincias sortiti sunt; P. Cornelius Sulla urbanam & peregrinam, quæ duorum ante sors fuerat, Cn. Fulvius Flaccus Apuliam, C. Claudius Nero Suessulam, M. Junius Silanus Tuscos. Consulibus bellum cum Hannibale & binæ legiones decretæ: alter a Q. Fabio superioris anni consule, alter a Fulvio Centumalo acciperet. Prætorum, Fulvii Flacci, quæ Luceriæ sub Æmilio prætore; Neronis Claudii, quæ in Piceno sub C. Terentio fuissent, legiones essent. Supplementum in eas quisque scriberet sibi (*b*) M. Junio in Tuscos legiones urbanæ prioris anni datæ. Ti. Sempronio Graccho & P. Sempronio Tuditano imperium provinciæque Lucani & Galliæ cum suis exercitibus prorogatæ: item P. Lentulo, qua vetus provincia in Sicilia esset; M. Marcello Syracusæ, & qua Hieronis regnum fuisset: T. Otacilio classis: Græcia M. Valerio: Sardinia Q. Mucio Scævolæ: Hispaniæ P. & Cn. Corneliis. Ad veteres exercitus duæ urbanæ legiones a

(b) *quisque scriberet sibi* leg. *ipsi scriberent sibi* Crev.

consulibus scriptæ, summaque trium & viginti legionum eo anno effecta est. Delectum consulum M. Postumii Pyrgensis cum magno prope motu rerum factum inpediit. Publicanus erat Postumius, qui multis annis parem fraude avaritiaque neminem in civitate habuerat, præter T. (c) Pomponium Veientanum, quem, populantem temere agros in Lucanis, ductu Hannonis priore anno ceperant Carthaginienses. Hi, quia publicum periculum erat a vi tempestatis in iis, quæ portarentur ad exercitus, & ementiti erant falsa naufragia, & ea ipsa, quæ vera renunciaverant, fraude ipsorum facta erant, non casu. In veteres quassasque naves paucis & parvi pretii rebus inpositis, quum mersissent eas in alto, exceptis in præparatas scaphas nautis, multiplices fuisse merces ementiebantur. Ea fraus indicata M. Atilio prætori priore anno fuerat, ac per eum ad senatum delata, nec tamen ullo senatusconsulto notata: quia Patres ordinem publicanorum in tali tempore obfensum nolebant. Populus severior vindex fraudis erat: excitatique tandem duo tribuni plebis Sp. & L. Carvilii, quum rem invisam infa-

U. c. 540. a. C. 212.

23 legionibus bellum gestum.

Fraus Publicanorum & inprimis Postumii.

(c) T. l. L. Gron. Crev.

U. c. 540. a. C. 212.

Multam ei dicunt duo tr. pl.

memque cernerent, ducentum millium æris multam M. Poſtumio dixerunt. Cui certandæ quum dies adveniſſet, conciliumque tam frequens plebis adeſſet, ut multitudinem area Capitolii vix caperet; perorata cauſſa, ſpes una videbatur eſſe, ſi C. Servilius Caſca tribunus plebis, qui propinquus cognatusque Poſtumio erat, prius, quam ad ſuffragium tribus vocarentur, interceſſiſſet. Teſtibus datis, tribuni populum ſubmoverunt; ſitellaque adlata eſt, ut ſortirentur, ubi Latini ſuffragium ferrent. Interim publicani Caſcæ inſtare, ut concilio diem eximeret. Populus reclamare: & forte in cornu primus ſedebat Caſca, cui ſimul metus pudorque animum verſabat. Quum in eo parum præſidii eſſet, turbandæ rei cauſſa publicani per vacuum in ſubmoto locum cuneo inruperunt, jurgantes ſimul cum populo tribunisque. Nec procul dimicatione res erat, quum Fulvius conſul tribunis, « Nonne videtis, [inquit] vos in » ordinem coactos eſſe, & rem ad ſeditio» nem ſpectare, ni propere dimittitis plebis » concilium? »

Concilium plebis turbatum audacia publicanorum.

IV. Plebe dimiſſa, ſenatus vocatur, & conſules referunt de concilio plebis turbato

vi atque audacia publicanorum. « M. Furium » Camillum, cujus exsilium ruina urbis secuta » fuerit, damnari se ab iratis civibus passum » esse. Decemviros ante eum, quorum legi- » bus ad eam diem viverent, multos postea » principes civitatis, judicium de se populi » passos. Postumium Pyrgensem suffragium » populo Romano (*d*) extorsisse, concilium » plebis sustulisse, tribunos in ordinem coë- » gisse, contra populum Romanum aciem » instruxisse (*e*), locum occupasse, ut tri- » bunos a plebe intercluderet, tribus in suf- » fragium vocari prohiberet. Nihil aliud a » cæde ac dimicatione continuisse homines, » nisi patientiam magistratuum, quod cesserint » in præsentia furori atque audaciæ paucorum, » vincique se ac populum Romanum passi » sint: & comitia, quæ reus vi atque armis » prohibiturus erat, ne caussa quærentibus » dimicationem daretur, voluntate ipsius su- » stulerint. » Hæc quum ab optimo quoque pro atrocitate rei acta (*f*) essent, vimque eam contra rempublicam & pernicioso exem-

U. c. 540. a. C. 212.

(d) *Romano* l. *per vim* Gron. Crev.

(e) *instruxisse* l. *introduxisse* Gron.

(f) *jacta* Gron.

U. c. 540. a. C. 212.

plo factam, senatus decresset; confestim Carvilii tribuni plebis, omissa multæ certatione, rei capitalis diem Postumio dixerunt: ac, ni vades daret, prehendi a viatore, atque in carcerem duci jusserunt. Postumius, vadibus datis, non adfuit. Tribuni plebem rogaverunt, plebesque ita scivit: « Si M. Postumius » ante Kalendas Maias non prodisset, cita» tusque eo die non respondisset, neque ex» cusatus esset, videri eum in exsilio esse: » bonaque ejus venire, ipsi aqua & igni pla» cere interdici. » Singulis deinde eorum, qui turbæ ac tumultus concitatores fuerant, rei capitalis diem dicere, ac vades poscere cœperunt. Primo non dantes, deinde etiam eos, qui dare possent, in carcerem conjiciebant: cujus rei periculum vitantes plerique in exsilium abierunt.

Postumius publicanus & alii aliquot in exsilium abeunt.

V. Hunc fraus publicanorum, deinde fraudem audacia protegens, exitum habuit. Comitia inde pontifici maximo creando sunt habita. Ea comitia novus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. Tres ingenti certamine petierunt: Q. Fulvius Flaccus consul, qui & ante bis consul & censor fuerat: & T. Manlius Torquatus, & ipse duobus consulatibus &

censura insignis : & P. Licinius Crassus, qui & ædilitatem curulem petiturus erat. Hic senes honoratosque juvenis in eo certamine vicit. (*g*) Ante hunc, intra centum annos & (*h*) viginti, nemo præter P. Cornelium Calussam, pontifex maximus creatus fuerat, qui sella curuli non sedisset. Consules quum ægre delectum conficerent, quod inopia juniorum non facile in utrumque, ut & novæ urbanæ legiones, & supplementum veteribus scriberetur, sufficiebat; senatus « absistere eos » incepto » vetuit, « & triumviros binos creari» jussit : « alteros, qui citra, alteros, qui ultra » quinquagesimum lapidem in pagis, forisque, » & conciliabulis omnem copiam ingenuo» rum inspicerent : &, si qui roboris satis ad » ferenda arma habere viderentur, etiamsi » nondum militari ætate essent, milites fa» cerent. Tribuni plebis, si iis videretur, » ad populum ferrent, ut, qui minores sep» tem & decem annis sacramento dixissent, » iis perinde stipendia procederent, ac si sep» tem & decem annorum, aut majores, mi» lites facti essent. » Ex hoc senatusconsulto

U. c. 540. a. C. 212.

Delectuum difficultas.

(g) *devicit* Gron. Crev.

(h) *&* del. *Gron*

U. c. 540. a. C. 212.

Legati Cannensis exercitus ad Marcellum.

creati triumviri bini conquisitionem ingenuorum per agros habuerunt. Eodem tempore ex Sicilia literæ M. Marcelli de postulatis militum, qui cum P. Lentulo militabant, in senatu recitatæ sunt. Cannensis reliquiæ cladis hic exercitus erat, relegatus in Siciliam, sicut ante dictum est, ne ante Punici belli finem in Italiam reportaretur.

Postulant ut dimicare cum hoste liceat.

VI. Hi permissu Lentuli primores equitum centurionumque, & robora ex legionibus peditum, legatos in hiberna ad M. Marcellum miserunt, e quibus unus, potestate dicendi facta, « Consulem [inquit] te, M. Marcelle, in Italiam adissemus, quum primum de nobis, etsi non iniquum, certe triste senatusconsultum factum est; nisi hoc speraſsemus, in provinciam nos morte regum turbatam ad grave bellum adversus Siculos simul Pœnosque mitti: & sanguine nostro vulneribusque nos senatui satisfacturos esse: (*i*) sicut patrum memoria, qui capti a Pyrrho ad Heracleam erant, adversus Pyr-

(i) Crev. sic habet : *& sanguine nostro vulneribusque nostris senatui satisfacturos esse.* Gron. autem : *sanguine nostro vulneribusque nos patriæ satisfacturos esse.*

» rhum ipſum pugnantes ſatisfecerunt. Quam- U. c. 540.
» quam quod ob meritum noſtrum ſuccen- a. C. 212.
» ſuiſtis, Patres conſcripti, nobis, aut ſuc-
» cenſetis? Ambo mihi conſules & univer-
» ſum ſenatum intueri videor, quum te, M.
» Marcelle, intueor: quem ſi ad Cannas con-
» ſulem habuiſſemus, melior & reipublicæ &
» noſtra fortuna eſſet. Sine, quæſo, priuſ-
» quam de conditione noſtra queror, noxam,
» cujus arguimur, nos purgare. Si non Deum
» ira, nec fato, cujus lege inmobilis rerum
» humanarum ordo ſeritur, ſed culpa perii-
» mus ad Cannas, cujus tandem ea culpa
» fuit? Militum, an imperatorum? Equidem
» miles nihil umquam dicam de imperatore
» meo, cui præſertim gratias ſciam ab ſenatu
» actas, quod non deſperaverit de republica;
» cui poſt fugam ab Cannis per omnes annos
» prorogatum imperium. Ceteros item ex re-
» liquiis cladis ejus, quos tribunos militum
» habuimus, honores petere & gerere, &
» provincias obtinere audivimus. An vobis
» veſtriſque liberis ignoſcitis facile, Patres
» conſcripti, in hæc vilia capita ſævi? Et
» conſuli primoribuſque aliis civitatis fugere,
» quum ſpes alia nulla eſſet, turpe non fuit;

U. c. 540. a. C. 212.

» milites utique morituros in aciem misistis? » Ad Alliam prope omnis exercitus fugit. Ad » Furculas Caudinas, ne expertus quidem » certamen, arma tradidit hosti, ut alias pu» dendas clades exercituum taceam. Tamen » tantum afuit ab eo, ut ulla ignominia iis » exercitibus quæreretur, ut & urbs Roma » per eum exercitum, qui ab Allia Veios » transfugerat, reciperaretur; & Caudinæ » legiones, quæ sine armis redierant Romam, » armatæ remissæ in Samnium, eumdem illum » hostem sub jugum miserint, qui hac sua » ignominia lætatus fuerat. Cannensem vero » quisquam exercitum fugæ aut pavoris insi» mulare potest, ubi plus quinquaginta millia » hominum ceciderunt? unde consul cum equi» tibus septuaginta fugit? unde nemo superest, » nisi quem hostis cædendo fessus reliquit? » Quum captivis redemtio negabatur, nos vul» go homines laudabant, quod reipublicæ nos » reservassemus: quod ad consulem Venusiam » redissemus, & speciem justi exercitus fecis» semus. Nunc deteriore conditione sumus, » quam apud patres nostros fuerant captivi. » Quippe illis arma tantum atque ordo mili» tandi, locusque, in quo tenderent in castris,

» est mutatus : quæ tamen, semel navata » reipublicæ opera, & uno felici prœlio, » recuperarunt. Nemo eorum relegatus in » exsilium est : nemini spes emerendi stipen» dia ademta : hostis denique est datus, cum » quo dimicantes, aut vitam semel, aut igno» miniam finirent. Nos, quibus (nisi quod » commisimus, ut quisquam ex Cannensi acie » miles Romanus superesset) nihil objici po» test, non solum a patria procul Italiaque, » sed ab hoste etiam, relegati sumus : ubi » senescamus in exsilio, ne qua opes, (*k*) » ne qua occasio abolendæ ignominiæ, ne » qua placandæ civium iræ, ne qua denique » bene moriendi sit. Neque ignominiæ finem, » nec virtutis præmium petimus; modo ex» periri animum, & virtutem exercere liceat. » Laborem & periculum petimus, ut virorum, » ut militum officio fungamur. Bellum in » Sicilia jam alterum annum ingenti dimica» tione geritur : urbes alias Pœnus, alias Ro» manus expugnat : peditum, equitum acies » concurrunt : ad Syracusas terra marique » res geritur : clamorem pugnantium crepi» tumque armorum exaudimus resides ipsi ac

U. c. 540. a. C. 212.

(k) *opes* l. *spes* Gron. Crev.

U. c. 540. a. C. 212.

» ſegnes, tamquam nec manus, nec arma ha» beamus. Servorum legionibus Ti. Sempro» nius conſul toties jam cum hoſte ſignis » conlatis pugnavit. Operæ pretium habent, » libertatem civitatemque. Pro ſervis ſaltem » ad hoc bellum emtis vobis ſimus. Congredi » cum hoſte liceat, & pugnando quærere » libertatem. Vis tu mari, vis terra, vis acie, » vis urbibus obpugnandis experiri virtutem? » Aſperrima quæque ad laborem periculum» que depoſcimus, ut, quod ad Cannas faciun» dum fuit, quamprimum fiat; quoniam, » quidquid poſtea viximus, id omne deſtina» tum ignominiæ eſt.

Ad ſenatum rejiciuntur.

VII. Sub hæc dicta ad genua Marcelli procubuerunt. Marcellus id nec juris, nec poteſtatis ſuæ eſſe dixit. Senatui ſcripturum ſe, omniaque de ſententia Patrum facturum eſſe. Hæ literæ ad novos conſules adlatæ, ac per eos in ſenatu recitatæ ſunt: conſultuſque de his literis ita decrevit ſenatus: « Militibus, qui ad Cannas commilitones ſuos » pugnantes deſeruiſſent, ſenatum nihil vide» re, cur reſpublica committenda ſit. Si M. » Claudio proconſuli aliter videretur, face» ret, quod e republica fideque ſua duceret:

» dum

» dum ne quis eorum munere vacaret, neu » dono militari virtutis ergo donaretur, neu » in Italiam reportaretur, donec hoſtis in ter» ra Italia eſſet. » Comitia deinde a prætore urbano de ſenatus ſententia plebisque ſcitu ſunt habita: quibus creati ſunt quinqueviri muris turribusque reficiendis: & triumviri bini; uni ſacris conquirendis, domisque perſignandis; alteri reficiendis ædibus Fortunæ & matris Matutæ intra portam Carmentalem, ſed & Spei extra portam, quæ priore anno incendio conſumtæ fuerant. Tempeſtates fœdæ fuere. In Albano monte biduum continenter lapidibus pluit. Tacta de cœlo multa: duæ in Capitolio ædes: vallum in caſtris multis locis ſupra Sueſſulam, & duo vigiles exanimati. Murus turresque quædam Cumis non ictæ modo fulminibus, ſed etiam decuſſæ. Reate ſaxum ingens viſum volitare: ſol rubere ſolito magis, ſanguineoque ſimilis. Horum prodigiorum cauſſa diem unum ſupplicatio fuit, & per aliquot dies conſules rebus divinis operam dederunt: & per eoſdem dies ſacrum novemdiale fuit. Quum Tarentinorum defectio jam diu & in ſpe Hannibali, & in ſuſpicione Romanis eſſet; cauſſa forte ex-

U. c. 540. a. C. 212.

Obſides Tarentini Roma fugiunt.

U. c. 540.
a. C. 212.

trinfecus maturandæ ejus intervenit. Phileas Tarentinus, diu jam per fpeciem legationis Romæ quum effet, vir inquieti animi, & minime otium, quo tum diutino fenefcere videbatur, patientis, aditum fibi ad obfides Tarentinos invenit. Cuftodiebantur in atrio Libertatis minore cura, quia nec ipfis, nec civitati eorum fallere Romanos expediebat. Hos, crebris conloquiis follicitatos, conruptis ædituis duobus, quum primis tenebris cuftodia eduxiffet, ipfe comes occulti itineris factus profugit. Luce prima vulgata per urbem fuga eft: miffique, qui fequerentur, ab Tarracina comprehenfos omnes retraxerunt. Deducti in comitio, virgisque, adprobante populo, cæfi de faxo dejiciuntur.

Comprehenfi necantur.

VIII. Hujus atrocitas pœnæ duarum nobiliffimarum in Italia Græcarum civitatium animos inritavit, quum (*l*) publice, tum etiam fingulos privatim, ut quifque tam fœde interemtos aut propinquitate, aut amicitia contingebat. Ex iis tredecim fere nobiles juvenes Tarentini conjuraverunt, quorum principes Nico & Philemenus erant. Hi, prius, quam aliquid moverent, conloquendum cum Han-

Conjuratio Tarenti.

(l) *tum* Gron.

nibale rati, nocte per ſpeciem venandi urbem (m) egreſſi, ad eum proficiſcuntur. Et; quum haud procul caſtris abeſſent, ceteri ſilva prope viam ſeſe occuluerunt: Nico & Philemenus, progreſſi ad ſtationes comprehenſique, ultro id petentes, ad Hannibalem deducti ſunt. Qui quum & cauſſas conſilii ſui, & quid pararent, expoſuiſſent; conlaudati, oneratique promiſſis, jubentur, ut fidem popularibus facerent, prædandi cauſſa ſe urbe egreſſos, pecora Carthaginienſium, quæ paſtum propulſa eſſent, ad urbem agere. Tuto ac ſine certamine id facturos, promiſſum eſt. Conſpecta ea præda juvenum eſt: minusque, iterum ac ſæpius id eos audere, miraculo fuit. Congreſſi cum Hannibale rurſus, fide ſanxerunt, liberos Tarentinos leges ſuaque omnia habituros, neque ullum vectigal Pœno penſuros, præſidiumve invitos recepturos: prodita præſidia Carthaginienſium fore. Hæc ubi convenerunt, tunc vero Philemenus conſuetudinem nocte egrediundi redeundique in urbem frequentiorem facere: (& erat venandi ſtudio inſignis) canesque & alius adparatus ſequebatur: captumque ferme aliquid, aut

U. c. 540.
a. C. 212.

(m) *urbe* Gron. Crev.

U. c. 540. a. C. 212.

ab hoſte ex præparato ablatum reportando; donabat aut præfecto, aut cuſtodibus portarum. Nocte maxime commeare propter metum hoſtium, credebant. Ubi jam eo conſuetudinis adducta res eſt, ut, quocumque noctis tempore ſibillo dediſſet ſignum, porta aperiretur, tempus agendæ rei Hannibali viſum eſt. Tridui viam aberat: ubi, quo minus mirum eſſet, uno eodemque loco ſtativa eum tamdiu habere, ægrum ſimulabat. Romanis quoque, qui in præſidio Tarenti erant, ſuſpecta eſſe jam ſegnis mora ejus deſierat.

Hannibal it Tarentum verſus.

IX. Ceterum poſtquam Tarentum ire conſtituit, decem millibus peditum atque equitum, quos in expeditione velocitate corporum ac levitate armorum aptiſſimos eſſe ratus eſt, electis, quarta vigilia noctis ſigna movit: præmiſſisque octoginta fere Numidis equitibus præcepit, ut diſcurrerent circa vias, perluſtrarentque omnia oculis, ne quis agreſtium procul ſpectator agminis falleret; prægreſſos retraherent, obvios occiderent, ut prædonum magis, quam exercitus, adcolis ſpecies eſſet. Ipſe, raptim agmine acto, quindecim ferme millium ſpatio caſtra ab Tarento poſuit: &, ne ibi quidem nunciato, quo

pergerent, tantum convocatos milites monuit, via omnes irent; nec diverti quemquam, aut excedere ordinem agminis paterentur; & in primis intenti ad imperia accipienda essent; neu quid nisi ducum jussu facerent: se in tempore editurum, quæ vellet agi. Eadem ferme hora Tarentum fama pervenerat, Numidas equites paucos populari agros, terroremque late agrestibus injecisse. Ad quem nuncium nihil ultra motus præfectus Romanus, quam ut partem equitum postero die luce prima juberet exire ad arcendum populationibus hostem. In cetera adeo nihil ob id intenta cura est, ut contra pro argumento fuerit illa procursatio Numidarum, Hannibalem exercitumque castris non movisse. Hannibal concubia nocte movit. Dux Philemenus erat, cum solito captæ venationis onere. Ceteri proditores ea, quæ composita erant, exspectabant. Convenerat autem, ut Philemenus, portula adsueta venationem inferens, armatos induceret: parte alia portam Temenida adiret Hannibal. Ea mediterranea regione orientem spectabat: aliquantum intra mœnia includuntur. (*n*) Quum portæ adpropinquaret, *U. c.* 540. *a. C.* 212.

(n) *includitur* Gron.

U. c. 540. a. C. 212. editus ex compoſito ignis ab Hannibale eſt, refulſitque. Idem redditum ab Nicone ſignum: exſtinctæ deinde utrimque flammæ ſunt. Hannibal ſilentio ducebat ad portam. Nico ex inproviſo adortus ſopitos vigiles in cubilibus ſuis obtruncat, portamque aperit. *Hannibal Tarentum ingreditur.* Hannibal cum peditum agmine ingreditur, equites ſubſiſtere jubet: ut, quo res poſtulet, obcurrere libero campo poſſent. Et Philemenus portulæ parte alia, qua commeare adſuerat, adpropinquabat. Nota vox ejus & familiare jam ſignum quum excitaſſet vigilem, dicentis, vix ſuſtinere grandis beſtiæ onus, portula aperitur. Inferentes aprum duos juvenes ſecutus ipſe cum expedito venatore, vigilem, incautius miraculo magnitudinis in eos, qui ferebant, verſum, venabulo trajicit. Ingreſſi deinde triginta fere armati, ceteros vigiles obtruncant, refringuntque portam proximam: & agmen ſub ſignis confeſtim inrupit. Inde cum ſilentio in forum ducti, Hannibali ſeſe conjunxerunt. Cum duobus millibus Gallorum Pœnus, in tres diviſis partes per urbem dimittit Tarentinos, & itinera quam maxime frequentia occupare jubet: tumultu orto, Romanos paſſim cædi,

oppidanis parci. Sed, ut fieri id possset, præcipit juvenibus Tarentinis, ut, ubi quem suorum procul vidissent, quiescere & silere, ac bono animo esse juberent. *U. c. 540. a. C. 212.*

X. Jam tumultus erat clamorque, qualis esse in capta urbe solet: sed, quid rei esset, nemo satis pro certo scire. Tarentini Romanos ad diripiendam urbem credere coortos: Romanis seditio aliqua cum fraude videri ab oppidanis mota. Præfectus primo excitatus tumultu, in portum effugit: inde, acceptus scapha, in arcem circumvehitur. Terrorem & tuba audita ex theatro faciebat. Nam & Romana erat, a proditoribus ad hoc ipsum præparata: & inscienter a Græco inflata, quis, aut quibus signum daret, incertum efficiebat, Ubi inluxit, & Romanis Punica & Gallica arma cognita, tum dubitationem exemerunt: & Græci, Romanos passim cæde stratos cernentes, ab Hannibale captam urbem senserunt. Postquam lux certior erat, & Romani, qui cædibus superfuerant, in arcem confugerant, conticescebatque paullatim tumultus; tum Hannibal Tarentinos sine armis convocare jubet. Convenere omnes, præterquam qui, cedentes in arcem, Romanos ad omnem *Romani in arcem confugiunt.*

U. c. 540. a. C. 212.

Hannibal benigne adloquitur Tarentinos.

adeundam simul fortunam prosecuti fuerant. Ibi Hannibal, benigne adlocutus Tarentinos, testatusque, quæ præstitisset civibus eorum, quos ad Trasimenum aut ad Cannas cepisset, simul in dominationem superbam Romanorum invectus, recipere se in domos suas quemque jussit, & foribus nomen suum inscribere: se domos eas, quæ inscriptæ non essent, signo extemplo dato, diripi jussurum. Si quis in hospitio civis Romani (vacuas autem tenebant domos) nomen inscripsisset, eum se pro hoste habiturum. Concione dimissa, quum titulis notatæ fores discrimen pacatæ ab hostili domo fecissent, signo dato, ad diripienda hospitia Romana passim discursum est: & fuit prædæ aliquantum.

XI. POSTERO die ad obpugnandam arcem ducit: quam quum & mari, quo in peninsulæ modum pars major circumluitur, præaltis rupibus, & ab ipsa urbe muro & fossa ingenti septam videret, eoque nec vi, nec operibus expugnabilem esse; ne aut se ipsum cura tuendi Tarentinos a majoribus rebus moraretur, aut in relictos sine valido præsidio Tarentinos inpetum ex arce, quum vellent, Romani facerent, vallo urbem ab arce inter-

Arx ab urbe vallo interſepitur.

sepire statuit : non sine illa etiam spe, cum prohibentibus opus Romanis manum posse conseri ; &, si ferocius procucurrissent, magna cæde ita adtenuari præsidii vires, ut facile per se ipsi Tarentini urbem ab iis tueri possent. Ubi cœptum opus est, patefacta repente porta, in munientes inpetum fecerunt Romani : pellique se statio passa est, quæ pro opere erat, ut successu cresceret audacia, pluresque & longius pulsos persequerentur. (o) Tum signo dato coorti undique Pœni sunt, quos instructos ad hoc Hannibal tenuerat. Nec sustinere inpetum Romani, sed ab effusa fuga loci angustiæ eos, inpeditaque alia opere jam cœpto, alia adparatu operis, morabantur. Plurimi in fossam præcipitavere, occisique sunt plures in fuga, quam in pugna. Inde & opus nullo prohibente fieri cœptum. Fossa ingens ducta, & vallum intra eam erigitur : modicoque post intervallo murum etiam eadem regione addere parat, ut vel sine præsidio tueri se adversus Romanos possent. Reliquit tamen modicum præsidium, ut simul in faciendo muro adjuvaret. Ipse, profectus cum ceteris copiis, ad Galæsum (p) flumen

U. c. 540.
a. C. 212.

(o) *prosequerentur* Gron. Crev.

(p) *Galesum* Gron. Crev.

U. c. 540. a. C. 212.

Hannibal arcem obpugnat.

(quinque millia ab urbe abeſt) poſuit caſtra. Ex iis ſtativis regreſſus ad inſpiciendum opus quod aliquantum opinione ejus celerius creverat, ſpem cepit, etiam arcem expugnari poſſe. Et eſt non altitudine, ut cetera, tuta, ſed loco plano poſita, & ab urbe muro tantum ac foſſa diviſa. Quum jam machinationum omni genere & operibus obpugnaretur; miſſum a Metaponto præſidium Romanis fecit animum, ut nocte ex inproviſo opera hoſtium invaderent. Alia disjecerunt, alia igni conruperunt. Iſque finis Hannibali fuit ea parte arcem obpugnandi. Reliqua erat in obſidione ſpes, nec ea ſatis efficax, quia arcem tenentes, quæ in peninſula poſita inminet faucibus portus, mare liberum habebant : urbs contra excluſa maritimis commeatibus, propiusque inopiam erant obſidentes, quam obſeſſi. Hannibal, convocatis principibus Tarentinorum, omnes præſentes difficultates expoſuit : « neque arcis tam » munitæ expugnandæ viam cernere, neque » in obſidione quidquam habere ſpei, donec » mari potiantur hoſtes. Quod ſi naves ſint, » quibus commeatus invehi prohibeant, ex» templo aut abſceſſuros, aut dedituros ſe

» hostes. » Adsentiebantur Tarentini; ceterum ei, qui consilium adferret, opem quoque in eam rem adferendam esse, censebant. « Punicas enim naves ex Sicilia adcitas id » posse facere : suas, quæ sinu exiguo intus » inclusæ essent, quum claustra portus hostis » haberet, ecquem ad modum inde in aper» tum mare evasuras? Evadent, [inquit Han» nibal.] Multa, quæ inpedita natura sunt, » consilio expediuntur. Urbem in campo sitam » habetis. Planæ & satis latæ viæ patent in » omnes partes. Via, quæ in portum per » mediam urbem ad mare transmissa est, » plaustris transveham naves haud magna mole. » Et mare nostrum erit, quo nunc hostes » potiuntur : & illinc mari, hinc terra cir» cumsidebimus arcem. Immo brevi, aut re» lictam ab hostibus, aut cum ipsis (q) hosti» bus capiemus. » Hæc oratio non spem modo effectus, sed ingentem etiam ducis admirationem fecit. Contracta extemplo undique plaustra, junctaque inter se : & machinæ ad subducendas naves admotæ, munitumque iter, quo faciliora plaustra minorque moles in transitu esset. Jumenta inde & homines

U. c. 540. a. C. 212.

Plaustris naves transferuntur in mare.

(q) *ipsis* del. *Gron.*

U. c. 540. a. C. 212.

contracti, & opus inpigre cœptum: paucosque post dies classis instructa ac parata circumvehitur arcem, & ante os ipsum portus anchoras jacit. Hunc statum rerum Hannibal Tarenti reliquit, regressus ipse in hiberna. Ceterum, defectio Tarentinorum utrum priore anno, an hoc, facta sit, in diversum auctores trahunt. Plures propioresque ætate memoriæ rerum hoc anno tradunt factam.

XII. ROMÆ consules prætoresque usque ante diem quintum Kalendas Maias Latinæ tenuerunt. Eo die perpetrato sacro in monte, in suas quisque provincias proficiscuntur. Religio deinde nova objecta est ex carminibus Marcianis. Vates hic Marcius inlustris fuerat, & quum conquisitio priore anno ex senatusconsulto talium librorum fieret, in M. Atilii prætoris urbani, qui eam rem agebat, manus venerant. Is protinus novo prætori Sullæ tradiderat. Ex hujus Marcii duobus carminibus, alterius post rem actam editi cum rato auctoritas eventu, alteri quoque, cujus nondum tempus venerat, adferebat fidem. Priore carmine Cannensis prædicta clades in hæc ferme verba erat: « Amnem Trojugena » Cannam Romane fuge: ne te alienigenæ

Marcius vates.

Cannensem cladem prædixerat.

» cogant in campo Diomedis conferere ma- » nus. Sed neque credes tu mihi, donec com- » pleris fanguine campum: multaque millia oc- » cifa tua deferat (r) amnis in pontum magnum » ex terra frugifera : pifcibus atque avibus » ferisque, quæ incolunt terras, iis fuat efca » caro tua; nam mihi ita Jupiter fatus eft. » Et Diomedis Argivi campos & Cannam flumen, qui militaverant in iis locis, juxta atque ipfam cladem agnofcebant. Tum alterum carmen recitatum, non eo tantum obfcurius, quia incertiora futura præteritis funt, fed perplexius etiam fcripturæ genere. « Hoftem, » Romani, fi expellere vultis, vomicamque, » quæ gentium venit longe, Apollini voven- » dos cenfeo ludos, qui quotannis comiter » Apollini fiant : quum populus dederit ex » publico partem, privati uti conferant pro » fe fuifque. Iis ludis faciendis præerit præ- » tor is, qui jus populo plebeique dabit fum- » mum. Decemviri Græco ritu hoftiis facra » faciant. Hæc fi recte faxitis, gaudebitis » femper, fietque res veftra melior. Nam is » Divus exftinguet perduelles veftros, qui » veftros campos pafcunt placide. » Ad id

U. c. 540.
a. C. 212.

Alterum ejus vaticinium.

(r) *deferet* Gron, Crev.

U. c. 540. a. C. 212.

carmen explanandum diem unum sumserunt. Postero die senatusconsultum factum est, ut decemviri libros, de ludis Apollini reque divina faciunda, inspicerent. Ea quum inspecta relataque ad senatum essent, censuerunt Patres: « Apollini ludos vovendos faciundos» que: &, quando ludi facti essent, duode» cim millia æris prætori ad rem divinam & » duas hostias majores dandas. » Alterum senatusconsultum factum est, « Ut decemviri » sacra Græco ritu facerent, iisque (*s*) hostiis: » Apollini bove aurato & capris duabus albis » auratis, Latonæ bove femina aurata. » Ludos prætor in circo maximo quum facturus esset, edixit, ut populus per eos ludos stipem Apollini, quantam commodum esset, conferret. Hæc est origo ludorum Apollinarium, victoriæ, non valetudinis, ergo, ut plerique rentur, votorum (*t*) factorumque. Populus coronatus spectavit: matronæ supplicavere: vulgo apertis januis in propatulis epulati sunt, celeberque dies omni ceremoniarum genere fuit.

Origo Ludorum Apollinarium.

(s) *hisque* Crev.

(t) post *votorum* interpunctio major, sequentisque periodi initium hoc: *Factosque populus* &c. Gron.

XIII. QUUM Hannibal circa Tarentum, consules ambo in Samnio essent, sed circumsessuri Capuam viderentur; quod malum diuturnæ obsidionis esse solet, jam famem Campani sentiebant; quia sementem facere prohibuerant eos Romani exercitus. Itaque legatos ad Hannibalem miserunt, orantes, ut prius, quam consules in agros suos educerent legiones, viæque omnes hostium præsidiis insiderentur, frumentum ex propinquis locis convehi juberet Capuam. Hannibal, Hannonem ex Bruttiis cum exercitu in Campaniam transire, & dare operam, ut frumenti copia fieret Campanis, jussit. Hanno, ex Bruttiis profectus cum exercitu, vitabundus castra hostium consulesque, qui in Samnio erant, quum Benevento jam adpropinquaret, tria passuum millia ab ipsa urbe loco edito castra posuit. Inde ex sociis circa populis, quo æstate comportatum erat, devehi frumentum in castra jussit; præsidiis datis, quæ commeatus eos prosequerentur. Capuam inde nuncium misit, qua die in castris ad accipiendum frumentum præsto essent, omni undique genere vehiculorum jumentorumque ex agris contracto. Id pro cetera socordia neglegentiaque

U. c. 540. a. C. 212.

Capuæ inopia.

Hanno in Campaniam cum exercitu venit.

U. c. 540. a. C. 212.

a Campanis actum. Paullo plus quadringenta vehicula missa, & pauca praeterea jumenta. Ob id castigatis ab Hannone, quod ne fames quidem, quæ mutas accenderet bestias curam eorum stimulare posset, alia prodita dies ad frumentum majore adparatu petendum. Ea omnia, sicut acta erant, quum enunciata Beneventanis essent, legatos decem extemplo ad consules (circa Bovianum castra Romanorum erant) miserunt. Qui quum, auditis, quæ ad Capuam agerentur, inter se comparassent, ut alter in Campaniam exercitum duceret; Fulvius, cui ea provincia obvenerat, profectus, nocte Beneventi (*u*) mœnia est ingressus. Ex propinquo cognoscit, Hannonem cum exercitus parte profectum frumentatum: per quæstorem Campanis datum frumentum: duo millia plaustrorum, inconditam inermemque aliam turbam, advenisse: per tumultum ac trepidationem omnia agi, castrorumque formam & militarem ordinem, inmixtis agrestibus iis ex terris, sublatum. His satis compertis, consul militibus edicit, signa tantum armaque in proximam noctem expedirent: castra Punica obpugnanda esse. Quarta vigilia pro-

(u) *Beneventum* Gron.

profecti, sarcinis omnibus inpedimentisque Beneventi relictis, paullo ante lucem quum ad castra pervenissent, tantum pavoris injecerunt, ut, si in plano castra posita essent, haud dubie primo inpetu capi potuerint. Altitudo loci & munimenta defenderunt, quæ nulla ex parte adiri, nisi arduo ac difficili adscensu, poterant. Luce prima prœlium ingens accensum est: nec vallum modo tutantur Pœni, sed, ut quibus locus æquior esset, deturbant nitentes per ardua hostes. U. c. 540. a. C. 212.

XIV. VICIT tamen omnia pertinax virtus, & aliquot simul partibus ad vallum ac fossas perventum est; sed cum multis vulneribus ac militum pernicie. Itaque convocatis tribunis militum consul, « absistendum temerario in» cepto, » ait « tutius sibi videri, reduci eo » die exercitum Beneventum: dein postero » castris se hostium jungi, ne exire inde Cam» pani, neve Hanno regredi posset. Id quo » facilius obtineatur, collegam quoque & » exercitum ejus se adciturum, totumque » eo versuros bellum. » Hæc consilia ducis, quum jam receptui caneret, clamor militum adspernantium tam segne imperium disjecit. Proxima portæ hostium erat cohors Peligna;

U. c. 540. a. C. 212.

cujus præfectus Vibius Accuæus adreptum vexillum trans vallum hoſtium trajecit. Exſecratus inde ſeque & cohortem, ſi ejus vexilli hoſtes potiti eſſent, princeps ipſe per

Hannonis caſtra capiuntur a Rom.

foſſam vallumque in caſtra inrumpit. Jamque intra vallum Peligni pugnabant, quum altera parte, Valerio Flacco tribuno militum tertiæ legionis exprobrante Romanis ignaviam, qui ſociis captorum caſtrorum concederent decus, T. Pedanius, princeps primus centurio, quum ſignifero ſignum ademiſſet, « Jam hoc ſignum, » & hic centurio, [inquit] intra vallum ho» ſtium erit. Sequantur, qui capi ſignum ab » hoſte prohibituri ſunt. » Manipulares ſui primum tranſcendentem foſſam, dein legio tota ſecuta eſt. Jam & conſul, ad conſpectum tranſgredientium vallum mutato conſilio, ab revocando ad incitandos hortandosque verſus milites, oſtendere, in quanto diſcrimine ac periculo fortiſſima cohors ſociorum & civium legio eſſet. Itaque pro ſe quiſque omnes per æqua atque iniqua loca, quum undique tela conjicerentur, armaque & corpora hoſtes objicerent, pervadunt, inrumpuntque. Multi vulnerati, etiam quos vires ſanguisque deſereret, ut intra vallum hoſtium

caderent, nitebantur. Capta itaque momento temporis, velut in plano ſita, nec permunita caſtra. Cædes inde, non jam pugna erat; omnibus intra vallum permixtis. Supra ſex millia hoſtium occiſa, ſupra ſeptem millia capitum, cum frumentatoribus Campanis omnique plauſtrorum & jumentorum adparatu, capta. Et alia ingens præda fuit, quam Hanno, populabundus paſſim quum iſſet, ex ſociorum populi Romani agris traxerat. Inde, dejectis hoſtium caſtris, Beneventum reditum eſt, prædamque ibi ambo conſules (nam & Ap. Claudius eo poſt paucos dies venit) vendiderunt, diviſeruntque. Et donati, quorum opera caſtra hoſtium capta erant: ante alios Accuæus Pelignus, & T. Pedanius princeps tertiæ legionis. Hanno ab Cominio Cerito, quo nunciata caſtrorum clades eſt, cum paucis frumentatoribus, quos forte ſecum habuerat, fugæ magis, quam itineris, modo in Bruttios rediit. *U. c. 540. a. C. 212.*

XV. Et Campani audita ſua pariter ſociorumque clade, legatos ad Hannibalem miſerunt, qui nunciarent, « duos conſules » ad Beneventum eſſe, diei iter a Capua; » tantum non ad portas & muros bellum *Campani Hannibalem vocant.*

U. c. 540. a. C. 212.

» esse : ni propere subveniat, celerius Capuam, quam Arpos, in potestatem hostium venturam. Ne Tarentum quidem, non modo arcem, tanti debere esse, ut Capuam, quam Carthagini æquare sit solitus, desertam indefensamque populo Romano tradat.» Hannibal, curæ sibi fore rem Campanam pollicitus, in præsentia duo millia equitum cum legatis mittit, quo præsidio agros populationibus possent prohibere. Romanis interim, sicut aliarum rerum, arcis Tarentinæ, præsidiique, quod ibi obsideretur, cura esse.

Arcem Tarentinam frumento & milite instruunt Romani.

C. Servilius legatus, ex auctoritate Patrum a P. Cornelio prætore in Etruriam ad frumentum coëmendum missus, cum aliquot navibus onustis in portum Tarentinum inter hostium custodias pervenit. Cujus adventu, qui ante, in exigua spe, vocati sæpe ad transitionem ab hostibus per conloquia erant, ultro ad transeundum hostes vocabant sollicitabantque. Et erat satis validum præsidium, traductis ad arcem Tarenti tuendam, qui Metaponti erant, militibus.

Metapontini Thurinique ad Hannibalem deficiunt.

Itaque Metapontini extemplo, metu, quo tenebantur, liberati, ad Hannibalem defecere. Hoc idem eadem ora maris & Thurini fecerunt. Movit

eos non Tarentinorum magis defectio Metapontinorumque, quibus, indidem ex Achaia oriundi, etiam cognatione juncti erant, quam ira in Romanos propter obsides nuper interfectos. Eorum amici cognatique literas ac nuncios ad Hannonem Magonemque, qui in propinquo in Bruttiis erant, miserunt, « si » exercitum ad mœnia admovissent, se in » potestatem eorum urbem tradituros esse. » M. Atinius Thuriis cum modico præsidio præerat: quem facile elici ad certamen temere ineundum rebantur posse; non tam militum, quos perpaucos habebat, fiducia, quam juventutis Thurinæ. Eam ex industria centuriaverat armaveratque ad tales casus. Divisis copiis inter se, duces Pœni quum agrum Thurinum ingressi essent, Hanno cum peditum agmine infestis signis ire ad urbem pergit. Mago cum equitatu, tectus collibus, ad tegendas insidias obpositis, subsistit. Atinius, peditum tantum agmine per exploratores comperto, in aciem copias educit, & fraudis intestinæ, & hostium insidiarum ignarus. Pedestre prœlium fuit persegne, paucis in prima acie pugnantibus Romanis; Thurinis exspectantibus magis, quam adjuvantibus, even-

U. c. 540.
a. C. 212.

U. c. 540. a. C. 212. tum : & Carthaginiensium acies de industria pedem referebat, ut ad terga collis ab equite suo insessi hostem incautum pertraheret. Quo ubi ventum est, coorti cum clamore equites, propere inconditam Thurinorum turbam, nec satis fido animo, unde pugnabat, stantem, extemplo in fugam averterunt. Romani, quamquam circumventos hinc pedes, hinc eques urguebat, tamen aliquamdiu pugnam traxere. Postremo & ipsi terga vertunt, atque ad urbem fugiunt. Ibi proditores conglobati, quum popularium agmen patentibus portis accepissent, ubi Romanos fusos ad urbem ferri viderunt, conclamant, « instare » Pœnum, permixtosque & hostes urbem » invasuros, ni propere portas claudant. » Ita exclusos Romanos præbuere hosti ad cædem. Atinius tamen cum paucis receptus. Seditio inde paullisper tenuit; quum alii urbem tuendam, inde alii cedendum fortunæ, & tradendam urbem victoribus censerent. Ceterum, ut plerumque, fortuna & consilia mala vicerunt : Atinio cum suis ad mare ac naves deducto, magis quia ipsi, ob imperium in se mite ac justum, consultum volebant, quam respectu Romanorum, Carthaginienses

in urbem accipiunt. Consules a Benevento in Campanum agrum legiones ducunt, non ad frumenta modo, quæ jam in hibernis erant, conrumpenda, sed ad Capuam obpugnandam; nobilem se consulatum tam opulentæ urbis excidio rati facturos, simul & ingens flagitium imperio demturos, quod urbi tam propinquæ tertium annum inpunita defectio esset. Ceterum, ne Beneventum sine præsidio esset, & ut ad subita belli, si Hannibal (quod facturum haud dubitabant) ad opem ferendam sociis Capuam venisset, equites vim sustinere possent, Ti. Gracchum ex Lucanis cum equitatu ac levi armatura Beneventum venire jubent: legionibus stativisque ad obtinendas res in Lucanis aliquem præficeret. *U. c. 540. a. C. 212.*

XVI. Graccho, priusquam ex Lucanis moveret, sacrificanti triste prodigium factum est. Ad exta, sacrificio perpetrato, angues duo ex occulto adlapsi, edere jecur, conspectique repente ex oculis abierunt. Id quum aruspicum monitu sacrificium instauraretur, atque intentius exta reserata servarentur (x): iterum ac tertium venisse tradunt, libatoque jecinore intactos angues abiisse. Quum aruspi- *Triste prodigium Graccho factum.*

(x) *extares ollæ servarentur* Gron. Crev.

U. c. 540. a. C. 212.

ces, ad imperatorem id pertinere prodigium; præmonuiſſent, & ab occultis cavendum hominibus conſultisque; nulla tamen providentia fatum inminens moveri potuit. Flavius Lucanus fuit, caput partis ejus Lucanorum, quum pars ad Hannibalem defeciſſet, quæ cum Romanis ſtabat: & jam anno in magiſtratu erat, ab eiſdem illis creatus prætor. Is, mutata repente voluntate, locum gratiæ apud Pœnum quærens, neque tranſire ipſe, neque trahere ad defectionem Lucanos ſatis habuit, niſi imperatoris & ejuſdem hoſpitis proditi capite ac ſanguine fœdus cum hoſtibus ſanxiſſet. Ad Magonem, qui in Bruttiis præerat, clam in conloquium venit: fideque ab eo accepta, ſi Romanum iis imperatorem tradidiſſet (y), liberos cum ſuis legibus venturos in amicitiam Lucanos; deducit Pœnum, in locum pacis Gracchum adducturus. Magonem ibi pedites equitesque armare, & capere eas latebras, ubi ingentem numerum occuleret, jubet. Loco ſatis inſpecto atque undique explorato, dies compoſita gerendæ rei eſt. Flavius ad Romanum imperatorem venit:

Flavii Lucani in Gracchum perfidia & proditio.

(y) *ſi Romanum imperatorem ſibi tradidiſſet.* Gron.

« Rem ſe [ait] magnam inchoaſſe, ad quam » perficiendam ipſius Gracchi opera opus eſſe. » Omnium populorum prætoribus, qui ad » Pœnum in illo communi Italiæ motu deſciſ- » ſent, perſuaſiſſe, ut redirent in amicitiam » Romanorum: quando res quoque Romana, » quæ prope exitium clade Cannenſi veniſ- » ſet, in dies melior atque auctior fieret; » Hannibalis vis ſeneſceret, ac prope ad ni- » hilum veniſſet. Veteri delicto haud inplaca- » biles fore Romanos: nullam umquam gen- » tem magis exorabilem, promtioremque » veniæ dandæ fuiſſe. Quoties rebellioni » etiam majorum ſuorum ignotum? Hæc ab » ſe [ait] dicta: ceterum ab ipſo Graccho » eadem hæc audire malle eos, præſentiſque » contingere dextram: id pignus fidei ſecum » ferre. Locum ſe conſciis dixiſſe a conſpectu » amotum, haud procul a caſtris Romanis. » Ibi paucis verbis tranſigi rem poſſe, ut om- » ne nomen Lucanum in fide ac ſocietate » Romana ſit. » Gracchus, fraudem & ſermoni & rei abeſſe ratus, ac ſimilitudine veri captus, cum lictoribus ac turma equitum e caſtris profectus, duce hoſpite in inſidias præcipitatur. Hoſtes ſubito exorti: &, ne

U. c. 540.
a. C. 212.

U. c. 540. a. C. 212.

dubia proditio esset, Flavius his se adjungit. Tela undique in Gracchum atque equites conjiciuntur. Gracchus ex equo desilit. Idem ceteros facere jubet, hortaturque, « Ut, quod » unum reliquum fortuna fecerit, id cohone» stent virtute. Reliquum autem quid esse » paucis, a multitudine in valle silva ac mon» tibus septa circumventis, præter mortem? » Id referre, utrum præbentes corpora pe» corum modo inulti trucidentur, an, toto » animo a patiendo exspectandoque eventu in » inpetum atque iram verso, agentes auden» tesque, perfusi hostium cruore, inter ex» spirantium inimicorum cumulata armaque » & corpora cadant. Lucanum proditorem ac » transfugam omnes peterent. Qui eam victi» mam præ se ad inferos misisset, eum decus » eximium egregiumque solatium suæ morti » inventurum. » Inter hæc dicta, paludamento circum lævum brachium intorto, (nam ne scuta quidem secum extulerant) in hostes inpetum fecit. Major, quam pro numero hominum, editur pugna. Jaculis maxime aperta corpora Romanorum, & quum undique ex altioribus locis in cavam vallem conjectus esset, transfiguntur. Gracchum jam nudatum

præſidio, vivum capere Pœni nituntur. Ceterum ille, conſpicatus Lucanum hoſpitem inter hoſtes, adeo infeſtus confertos invaſit, ut parci ei ſine multorum pernicie non poſſet. Exanimem eum Mago extemplo ad Hannibalem miſit, ponique cum captis ſimul faſcibus ante tribunal imperatoris juſſit. Hæc vera fama eſt. Gracchus in Lucanis ad campos, qui Veteres vocantur, periit. *U. c. 540. a. C. 212.*

Varia fama de Gracchi morte ac funere.

XVII. Sunt, qui in agro Beneventano, prope Calorem fluvium, oſtendant a caſtris cum lictoribus ac tribus ſervis lavandi cauſſa progreſſum, quum forte inter ſalicta innata ripis laterent hoſtes, nudum atque inermem, ſaxisque, quæ volvit amnis, propugnantem, interfectum. Sunt, qui aruſpicum monitu quingentos paſſus a caſtris progreſſum, uti loco puro ea, quæ ante dicta prodigia ſunt, procuraret, ab inſidentibus forte locum duabus turmis Numidarum circumventum ſcribant. Adeo nec locus, nec ratio mortis in viro tam claro & inſigni conſtat. Funeris quoque Gracchi varia eſt fama. Alii in caſtris Romanis ſepultum ab ſuis, alii ab Hannibale (& ea vulgatior fama eſt) tradunt in veſtibulo Punicorum caſtrorum rogum exſtructum

U. c. 540. a. C. 212.

esse. Armatum exercitum decucurrisse (z) cum tripudiis Hispanorum, motibusque armorum & corporum suæ cuique genti adsuetis, ipso Hannibale omni rerum verborumque honore exsequias celebrante. Hæc tradunt, qui in Lucanis rei gestæ auctores sunt. Si illis, qui ad Calorem fluvium interfectum memorant, credere velis; capitis tantum Gracchi hostes potiti sunt. Eo delato ad Hannibalem, missus ab eo confestim Carthalo, qui in castra Romana ad Cn. Cornelium quæstorem deferret. Is funus imperatoris in castris, celebrantibus cum exercitu Beneventanis, fecit.

Coss. ad Capuam fusi.

XVIII. Consules, agrum Campanum ingressi, quum passim popularentur, eruptione oppidanorum & Magonis cum equitatu territi & (a) trepidi, ad signa milites palatos passim revocarunt: &, vixdum instructa acie fusi, supra mille & quingentos milites amiserunt. Inde ingens ferocia superbæ suopte ingenio genti crevit, multisque prœliis lacessebant Romanos: sed intentiores ad cavendum consules una pugna fecerat, incaute atque inconsulte inita. Restituit tamen his ani-

(z) *decurrisse* Gron. (a) *ac* Gron. Crev.

U. c. 540. a. C. 212.

mos, & illis minuit audaciam, parva una res: sed in bello nihil tam leve est, quod non magnæ interdum rei momentum faciat. T. Quinctio Crispino Badius Campanus hospes erat, perfamiliari hospitio junctus. Creverat consuetudo, quod æger Romæ apud Crispinum Badius ante defectionem Campanam liberaliter comiterque curatus fuerat. Tum Badius, progressus ante stationes, quæ pro porta stabant, vocari Crispinum jussit. Quod ubi est Crispino nunciatum, ratus conloquium amicum ac familiare quæri, manente memoria, etiam in discidio publicorum fœderum, privati juris, paullum a ceteris processit. Postquam in conspectum venere, « Provoco te, » [inquit] ad pugnam, Crispine, » Badius: « conscendamus equos, submotisque aliis, » uter bello melior sit, decernamus. » Ad ea Crispinus, « nec sibi, nec illi, [ait] hostes » deesse, in quibus virtutem ostendant: se (*b*), » etiamsi in acie obcurrat, declinaturum, ne » hospitali cæde dextram violet. » Conversusque abibat. Enimvero ferocius tum Campanus increpare mollitiem ignaviamque, & se digna probra in insontem jacere, « hospi-

Singulare certamen inter Badium Camp. & Crispinum Romanum.

(b) *Se* l. *Se ab eo* Gron. Crev.

U. c. 540. a. C. 212.

» talem hostem » adpellans, » simulantemque » parcere, cui sciat parem se non esse. Si » parum publicis fœderibus ruptis diremta » simul & privata jura esse putet, Badium » Campanum T. Quinctio Crispino Romano » palam (*c*), duobus exercitibus audientibus, » renunciare hospitium. Nihil sibi cum eo » consociatum, nihil fœderatum hosti cum » hoste, cujus patriam ac penates publicos » privatosque obpugnatum venisset. Si vir » esset, congrederetur. » Diu cunctantem Crispinum perpulere turmales, ne inpune insultare Campanum pateretur. Itaque tantum moratus, dum imperatores consuleret, permitterentne sibi extra ordinem in provocantem hostem pugnare, permissu eorum arma cepit, equumque conscendit, & Badium, nomine compellans, ad pugnam evocavit. Nulla mora a Campano facta est. Infestis equis concurrerunt (*d*). Crispinus supra scutum sinistrum humerum Badio hasta transfixit, superque delapsum cum vulnere ex equo desiluit, ut pedes jacentem conficeret. Badius, priusquam obprimeretur, parma atque equo

(c) add. *omnibus* Gron. Crev.

(d) *concurrere.* Gron. Crev.

relicto, ad suos aufugit. Crispinus, equum, armaque capta, & cruentam cuspidem insignis spoliis ostentans, cum magna laude & gratulatione militum, ad consules est deductus, laudatusque ibi magnifice, & donis donatus.

U. c. 540. a. C. 212.

Consules pugnant cum Hannibale æquo Marte.

XIX. Hannibal ex agro Beneventano castra ad Capuam quum movisset, tertio post die, quam venit, copias in aciem eduxit: haudquaquam dubius, quod Campanis, absente se, paucos ante dies secunda fuisset pugna, quin multo minus se suumque toties victorem exercitum sustinere Romani possent. Ceterum, postquam pugnari cœptum est, equitum maxime incursu, quum jaculis obrueretur, laborabat Romana acies: donec signum equitibus datum est, ut in hostem admitterent equos. Ita equestre prœlium erat, quum procul visus Sempronianus exercitus, cui Cn. Cornelius quæstor præerat, utrique parti parem metum præbuit, ne hostes novi adventarent. Velut ex composito utrimque signum receptui datum: reductique in castra prope æquo Marte discesserunt. Plures tamen ab Romanis primo incursu equitum ceciderunt. Inde consules, ut averterent Capua Hannibalem, nocte, quæ secuta est, diversi, Fulvius in agrum

U. c. 540. a. C. 212.

Cumanum, Claudius in Lucanos abiit (e). Postero die, quum vacua castra esse Romanorum nunciatum Hannibali esset, & duobus agminibus diversos abiisse; incertus primo, utrum sequeretur, Appium institit sequi. Ille, circumducto hoste, qua voluit, alio itinere ad Capuam rediit. Hannibali alia in his locis bene gerendæ rei fortuna oblata est.

M. Centenii superba promissa.

M. Centenius fuit cognomine Penula, insignis inter primipili centuriones & magnitudine corporis & animo. Is, perfunctus militia, per P. Cornelium Sullam prætorem in senatum introductus, petit a Patribus, uti sibi quinque millia militum darentur. « Se, peritum & hostis & regionum, brevi operæ pretium facturum; &, quibus artibus ad id locorum nostri & duces & exercitus capti forent, iis adversus inventorem usurum. » Id non promissum magis stolide, quam stolide creditum: tamquam eædem militares & imperatoriæ artes essent. Data, pro quinque, octo millia militum; pars dimidia cives, pars socii: & ipse aliquantum voluntariorum itinere in agris concivit, ac, prope duplicato exercitu, in Lucanos pervenit, ubi Hannibal, nequid-

(e) *abierunt* Gron. Crev.

nequidquam secutus Claudium, substiterat. *U. c. 540. a. C. 212.* Haud dubia res est; quippe inter Hannibalem ducem & centurionem, exercitusque, alterum vincendo veteranum, alterum novum totum, magna (*f*) ex parte etiam tumultuarium ac semiermem. Ut conspecta inter se agmina sunt, & neutra pars detrectavit pugnam, extemplo instructæ acies. Pugnatum tamen, ut in nulla pari re, duas amplius horas; concitata & (*g*), donec dux stetisset, Romana acie. Postquam is, non pro vetere fama solum, sed etiam metu futuri dedecoris, si sua temeritate contractæ cladi superesset, objectans se hostium telis, cecidit: fusa extemplo est Romana acies. Sed adeo ne fugæ quidem iter patuit, omnibus viis ab equite insessis, ut ex tanta multitudine vix mille evaserint; ceteri passim, alii alia peste, absumti sint. *Ejusdem clades.*

XX. Capua a consulibus iterum summa vi obsideri cœpta est, quæque in eam rem opus erant, comportabantur parabanturque. Casilinum frumentum convectum: ad Vulturni ostium, ubi nunc urbs est, castellum *Capua obsessa.*

(f) *&* *magna* Gron. Crev.
(g) *&* del. *Gron. Grev.*

U. c. 540. a. C. 212.

communitum: (ante Fabius Maximus munierat) præsidium inpositum, ut (*h*) mare proximum & flumen in potestate essent. In ea duo maritima castella frumentum, quod ex Sardinia nuper missum erat, quodque M. Junius prætor ex Etruria coëmerat, ab Ostia convectum est, ut exercitui per hiemem copia esset. Ceterum super eam cladem, quæ in Lucanis accepta erat, volonum quoque exercitus, qui, vivo Graccho, summa fide stipendia fecerat, velut exauctoratus morte ducis, ab signis discessit. Hannibal non Capuam neglectam, neque, ut (*i*) tanto discrimine, desertos volebat socios: sed, prospero ex temeritate unius Romani ducis successu, in alterius ducis exercitusque obprimendi occasionem inminebat. Cn. Fulvium prætorem Apuli legati nunciabant, primo, dum urbes quasdam Apulorum, quæ ad Hannibalem descivissent, obpugnaret, intentius rem egisse: postea nimio successu & ipsum & milites, præda inpletos, in tantam licentiam socordiamque effusos, ut nulla disciplina militiæ esset. Quum sæpe alias, tum paucis diebus

(h) *ut* & Gron, Crev.

(i) *ut* l. *in* Gron. Crev.

ante expertus, qualis ſub inſcio duce exercitus eſſet, in Apuliam caſtra movit. U. c. 540. a. C. 212.

XXI. Circa Herdoniam Romanæ legiones & prætor Fulvius erant. Quo ubi adlatum eſt, hoſtes adventare, prope eſt factum, ut injuſſu prætoris ſignis convulſis in aciem exirent. Nec res ulla magis tenuit, quam ſpes haud dubia, ſuo id (*k*) arbitrio, ubi vellent, acturos. Nocte inſequenti Hannibal, quum tumultuatum in caſtris, & pleroſque ferociter, ſignum ut daret, inſtitiſſe duci ad arma vocantes ſciret, haud dubius proſperæ pugnæ occaſionem dari, tria millia expeditorum militum in villis circa, vepribusque, & ſilvis diſponit; qui, ſigno dato, ſimul omnes e latebris exiſterent: & Magonem ac duo ferme millia equitum, qua fugam inclinaturam credebat, omnia itinera inſidere jubet. His nocte præparatis, prima luce in aciem copias educit. Nec Fulvius eſt cunctatus, non tam ſua ulla ſpe, quam militum inpetu fortuito tractus. Itaque eadem temeritate, qua proceſſum in aciem eſt, inſtruitur ipſa acies ad libidinem militum forte procurrentium conſiſtentiumque, quo loco ipſo

(k) *id* del. *Gron. Crev.*

U. c. 540.
a. C. 212.

rum tuliſſet animus, deinde per libidinem aut metum deſerentium locum. Prima legio & ſiniſtra ala in primo inſtructæ, & in longitudinem porrecta acies. Clamantibus tribunis, « nihil introrſus roboris ac virium eſſe, & » quacumque inpetum feciſſet hoſtis (*l*), per» rupturos; » nihil (*m*), quod ſalutare eſſet, non modo ad animum, ſed ne ad aures quidem admittebant. Et Hannibal, haudquaquam ſimilis dux, neque ſimili exercitu, neque ita inſtructo aderat. Ergo ne clamorem quidem atque inpetum primum eorum Romani ſuſtinuere. Dux, ſtultitia & temeritate Centenio par, animo nequaquam comparandus, ubi rem inclinatam ac trepidantes ſuos vidit, equo adrepto cum ducentis ferme equitibus effugit: cetera a fronte pulſa, a (*n*) tergo atque alis circumventa acies, eo uſque eſt cæſa, ut ex duodeviginti millibus hominum, duo millia haud amplius evaſerint. Caſtris hoſtes potiti ſunt.

Cn. Fulvius in Apulia ab Hannibale vincitur.

(l) *feciſſent hoſtes* Gron. Crev.

(m) *nil* Gron. Crev.

(n) *a* del. *Gron.*

XXII. HÆ clades, ſuper aliam alia, Romam quum eſſent nunciatæ, ingens quidem & luctus & pavor civitatem cepit. Sed tamen, quia conſules, ubi ſumma rerum eſſet, ad id locorum proſpere rem gererent, minus his cladibus commovebantur. Legatos ad conſules mittunt C. Lætorium, M. Metilium, qui nunciarent, ut reliquias duorum exercituum cum cura conlegerent: darentque operam, ne per metum ac deſperationem hoſti ſe dederent, (id quod poſt Cannenſem accidiſſet cladem) & ut deſertores de exercitu volonum conquirerent. Idem negotii P. Cornelio datum, cui & delectus mandatus erat: iſque per fora conciliabulaque edixit, ut conquiſitio volonum fieret, iique ad ſigna reducerentur. Hæc omnia intentiſſima cura acta. Ap. Claudius conſul, D. Junio ad oſtium Vulturni, M. Aurelio Cotta Puteolis præpoſito, qui, ut quæque naves ex Etruria ac Sardinia acceſſiſſent, extemplo in caſtra mitterent frumentum, ipſe ad Capuam regreſſus, Q. Fulvium collegam invenit Caſilini, omnia inde portantem molientemque ad obpugnandam Ca- U. c. 540. a. C. 212.

U. c. 540. a. C. 212.

puam. (*o*) Tum ambo (*p*) circumſederunt urbem, & Claudium Neronem prætorem ab Sueſſula ex Claudianis caſtris exciverunt. Is quoque, modico ibi præſidio ad tenendum locum relicto, ceteris omnibus copiis ad Capuam deſcendit. Ita tria prætoria circa Capuam erecta, tres & exercitus diverſis partibus opus adgreſſi, foſſa valloque circumdare urbem parant, & caſtella excitant modicis intervallis: multisque ſimul locis cum prohibentibus opera Campanis eo eventu pugnant, ut poſtremo portis muroque ſe contineret Campanus. Prius tamen, quam hæc continuarentur opera, legati ad Hannibalem miſſi, qui quererentur, deſertam ab eo Capuam, ac prope redditam Romanis: obteſtarenturque, ut tunc ſaltem opem non circumſeſſis modo, ſed etiam circumvallatis, ferret. Conſulibus literæ a P. Cornelio prætore miſſæ, « Ut priuſquam clauderent Capuam operibus, » poteſtatem Campanis facerent, ut, qui eo- » rum vellent, exirent ab Capua, ſuasque

Capua operibus cingitur.

(o) *Q. Fulvium collegam invenit, Caſilino omnia importantem molientemque ad obpugnandam Capuam.* Gron. Crev.

(p) *ambo* l. *ambo conſules* Gron.

U. c. 540. a. C. 212.

» res ſecum auferrent. Liberos fore ſuaque » omnia habituros, qui ante Idus Martias » exiſſent. Poſt eam diem quique exiſſent, » quique ibi manſiſſent, hoſtium futuros nu» mero.» Ea pronunciata Campanis, atque ita ſpreta, ut ultro dicerent contumelias, minarenturque. Hannibal ab Herdonea Tarentum duxerat legiones; ſpe, aut vi, aut dolo, arcis Tarentinæ potiundæ. Quod ubi parum proceſſit, ad Brundiſium flexit iter, prodi id oppidum ratus. Ibi quoque quum fruſtra tereret tempus, legati Campani ad eum venerunt, querentes ſimul, orantesque. Quibus Hannibal magnifice reſpondit, & antea ſolviſſe obſidionem, & nunc adventum ſuum conſules non laturos. Cum hac ſpe dimiſſi legati, vix regredi Capuam, jam duplici foſſa, valloque cinctam, potuerunt.

Hannibal auxilium promittit Campanis.

XXIII. QUUM maxime Capua circumvallaretur, Syracuſarum obpugnatio ad finem venit, præterquam vi ac virtute ducis exercitusque, inteſtina etiam proditione adjuta. Namque Marcellus initio veris incertus, utrum Agrigentum ad Himilconem & Hippocraten verteret bellum, an obſidione Syracuſas premeret, quamquam nec vi capi videbat

Obpugnatio Syracuſarum inteſtina proditione adjuta.

U. c. 540. a. C. 212.

posse inexpugnabilem terrestri ac maritimo situ urbem, nec fame, quam prope liberi ab Carthagine commeatus alerent, tamen, ne quid inexpertum relinqueret, transfugas Syracusanos (erant autem apud Romanos aliqui nobilissimi viri, inter defectionem ab Romanis, quia ab novis consiliis abhorrebant, pulsi) conloquiis suæ partis tentare hominum animos jussit, & fidem dare, si traditæ forent Syracusæ, liberos eos ac suis legibus victuros esse. Non erat conloquii copia, quia multorum animi suspecti omnium curam oculosque converterant, ne quid falleret tale admissum. Servus unus exsulum, pro transfuga intromissus in urbem, conventis paucis, initium conloquendi de tali re fecit. Deinde in piscatoria quidam navi, retibus operti, circumvectique ita ad castra Romana, conlocutique cum transfugis: & idem sæpius eodem modo alii atque alii: postremo ad octoginta facti. Et, quum jam composita omnia ad proditionem essent, indicio delato ad Epicyden per Attalum quemdam, indignantem sibi rem creditam non esse, necati omnes cum cruciatu sunt. Alia subinde spes, postquam hæc vana evaserat, excepit. Da-

mippus quidam Lacedæmonius, miſſus ab Syracuſis ad Philippum regem, captus ab Romanis navibus erat. Hujus utique redimendi & Epicydæ cura erat ingens; nec abnuit Marcellus, jam tum Ætolorum, cujus gentis ſocii Lacedæmonii erant, amicitiam adfectantibus Romanis. Ad conloquium de redemtione ejus miſſis, medius maxime atque utriſque obportunus locus, ad portum Trogiliorum, propter turrim, quam vocant Galeagram, eſt viſus. Quo quum ſæpius commearent, unus ex Romanis, ex propinquo murum contemplatus, numerando lapides, æſtimandoque ipſe ſecum, quid in fronte paterent ſinguli, altitudinem (*q*) muri, quantum proxime conjectura poterat, permenſus, humilioremque aliquanto priſtina opinione ſua & ceterorum omnium ratus eſſe, & vel mediocribus ſcalis ſuperabilem, ad Marcellum rem defert. Haud ſpernenda viſa. Sed, quum adiri locus, qui ob id ipſum intentius cuſtodiebatur, non poſſet, occaſio quærebatur: quam obtulit transfuga, nuncians, diem feſtum Dianæ per triduum agi, &, quia alia in ob- *U. c. 540. a. C. 212.*

(q) *qui in fronte paterent, ſimul altitudinem* Gron.

U. c. 540. a. C. 212.

ſidione deſint, vino largius epulas celebrari, & ab Epicyde præbito univerſæ plebei, & per tribus a principibus diviſo. Id ubi accepit Marcellus, cum paucis tribunorum militum conlocutus, electisque per eos ad rem tantam agendam audendamque idoneis centurionibus militibusque, & ſcalis in occulto comparatis, ceteris ſignum dari jubet, ut mature corpora curarent, quietique darent: nocte in expeditionem eundum eſſe. Inde ubi id temporis viſum, quo de die epulatis jam vini ſatias principiumque ſomni eſſet, ſigni unius milites ferre ſcalas juſſit; & ad mille fere armati tenui agmine per ſilentium eo deducti. Ubi ſine ſtrepitu ac tumultu primi evaſerunt in murum, ſecuti ordine alii; quum priorum audacia dubiis etiam animum faceret.

Murum urbis Romani ſcalis ſuperant.

XXIV. Jam mille armatorum ceperant partem, quum ceteræ admotæ, pluribusque ſcalis in murum evadebant, ſigno ab Hexapylo dato, quo per ingentem ſolitudinem erat perventum, quia magna pars, in turribus epulati, aut ſopiti vino erant, aut ſemigraves potabant. Paucos tamen eorum obpreſſos in cubilibus interfecerunt. Prope He-

xapylon est portula magna vi refringi cœpta; U. c. 540. a. C. 212.
& e muro ex composito tuba datum signum erat. Et jam undique, non furtim, sed vi aperta, gerebatur res: quippe ad Epipolas, frequentem custodiis locum, perventum erat, terrendique magis hostes erant, quam fallendi; sicut territi sunt. Nam simul ac tubarum est auditus cantus, clamorque tenentium muros partemque urbis; omnia teneri custodes rati, alii per murum fugere, alii salire de muro, præcipitarique turba paventium. Magna pars tamen ignara tanti mali erat, & gravatis omnibus vino somnoque, &, in vastæ magnitudinis urbe, partium sensu non satis pertinente in omnia. Sub luce, Hexapylo effracto, Marcellus, omnibus copiis urbem ingressus, excitavit convertitque omnes ad arma capienda, opemque, si quam possent, jam captæ prope urbi ferendam. Epicydes, ab Insula, quam ipsi Nason vocant, citato profectus agmine, haud dubius, quin paucos, per neglegentiam custodum transgressos murum, expulsurus foret, obcurrentibus pavidis, tumultum augere eos, dictitans, & majora ac terribiliora vero adferre, postquam conspexit omnia circa Epipolas armis completa,

U. c. 540. a. C. 212. lacessito tantum hoste paucis missilibus, retro in Achradinam agmen convertit, non tam vim multitudinemque hostium metuens, quam ne qua intestina fraus per occasionem oriretur, clausasque inter tumultum Achradinæ atque Insulæ inveniret portas. *Marcelli lacrimæ.* Marcellus, ut, mœnia ingressus, ex superioribus locis urbem, omnium ferme illa tempestate pulcherrimam, subjectam oculis vidit, inlacrimasse dicitur, partim gaudio tantæ perpetratæ rei, partim vetusta gloria urbis. Atheniensium classes demersæ, & duo ingentes exercitus cum duobus clarissimis ducibus deleti, obcurrebant, & tot bella cum Carthaginiensibus tanto cum discrimine gesta; tot tam opulenti tyranni regesque, præter ceteros Hiero, quum recentissimæ memoriæ rex, tum ante omnia, quæ virtus ei fortunaque sua dederat, beneficiis in populum Romanum insignis. Ea quum universa obcurrerent animo, subiretque cogitatio, jam illa momento horæ arsura omnia, & ad cineres reditura; priusquam signa Achradinam (*r*) admoveret, præmittit Syracusanos, qui intra præsidia Romana, ut ante dictum est, fuerant, ut adloquio leni perlicerent hostes ad dedendam urbem.

(r) *Achradinæ* Gron.

XXV. TENEBANT Achradinæ portas murosque maxime transfugæ, quibus nulla erat per conditiones veniæ ſpes: ii nec adire muros, nec adloqui quemquam paſſi. Itaque Marcellus, poſtquam id inceptum inritum fuit, ad Euryalum ſigna referri juſſit. Tumulus eſt in extrema parte urbis verſus a mari, viæque inminens ferenti in agros mediterraneaque inſulæ, percommode ſitus ad commeatus excipiendos. Præerat huic arci Philodemus Argivus, ab Epicyde inpoſitus, ad quem miſſus a Marcello Soſis, unus ex interfectoribus tyranni, quum, longo ſermone habito, dilatus per fruſtrationem eſſet, retulit Marcello, tempus eum ad deliberandum ſumſiſſe. Quum is diem de die differret, dum Hippocrates atque Himilco admoverent caſtra legionesque, haud dubius, ſi in arcem accepiſſet eos, deleri Romanum exercitum incluſum muris poſſe; Marcellus, ut Euryalum neque tradi, neque capi vidit poſſe, inter Neapolim & Tycham (nomina partium urbis, & inſtar urbium ſunt) poſuit caſtra, timens, ne, ſi frequentia intraſſet loca, contineri ab diſcurſu miles avidus prædæ non poſſet. Legati eo ab Tycha & Neapoli cum

U. c. 540.
a. C. 212.

U. c. 540. a. C. 212.

infulis & velamentis venerunt, precantes, ut a cædibus & ab incendiis parceretur. De quorum precibus, quam postulatis, magis consilio habito, Marcellus ex omnium sententia edixit militibus, « ne quis liberum cor- » pus violaret : cetera prædæ futura. » Castraque tectis parietum pro muro septa. Portis regione platearum patentibus stationes præsidiaque disposuit, ne quis in discursu militum inpetus in castra fieri posset. Inde, signo dato, milites discurrerunt : refractisque foribus, quum omnia terrore ac tumultu streperent, a cædibus tamen temperatum est. Rapinis nullus ante modus fuit, quam omnia diuturna felicitate cumulata bona egessere. Inter hæc & Philodemus, quum spes auxilii nulla esset, fide accepta, ut inviolatus ad Epicyden rediret, deducto præsidio, tradidit tumulum Romanis. Aversis omnibus ad tumultum ex parte captæ urbis, Bomilcar, noctem eam nactus, qua propter vim tempestatis stare ad anchoram in salo Romana classis non posset, cum triginta quinque navibus ex portu Syracusano profectus, libero mari vela in altum dedit, quinque & quinquaginta navibus Epicydæ & Syracusanis relictis :

Neapolis & Tycha partes urbis a Rom. diripiuntur.

edoctisque Carthaginiensibus, in quanto res Syracusana discrimine esset, cum centum navibus post paucos dies redit, multis (ut fama est) donis ex Hieronis gaza ab Epicyde donatus.

U. c. 540. a. C. 212.

XXVI. Marcellus, Euryalo recepto præsidioque addito, una cura erat liber, ne qua ab tergo vis hostium in arcem accepta inclusos inpeditosque mœnibus suos turbaret. Achradinam inde, trinis castris per idonea dispositis loca, spe ad inopiam omnium rerum inclusos redacturum, circumsedit. Quum per aliquot dies quietæ stationes utrimque fuissent, repente adventus Hippocratis & Himilconis, ut ultro undique obpugnarentur Romani, fecit. Nam & Hippocrates, castris ad magnum portum communitis, signoque iis dato, qui Achradinam tenebant, castra vetera Romanorum adortus est, quibus Crispinus præerat; & Epicydes eruptionem in stationes Marcelli fecit: & classis Punica litori, quod inter urbem & castra Romana erat, adpulsa est; ne quid præsidii Crispino submitti a Marcello posset. Tumultum tamen majorem hostes præbuerunt, quam certamen. Nam & Crispinus Hippocraten non repulit

Hippocrates & Himilco veniunt Syracusas.

U. c. 540.
a. C. 212.

tantum munimentis, ſed inſecutus etiam eſt trepide fugientem: & Epicyden Marcellus in urbem compulit. Satisque jam etiam in poſterum videbatur proviſum, ne quid ab repentinis eorum excurſionibus periculi foret. Acceſſit & peſtilentia, commune malum, quod facile utrorumque animos averteret a belli conſiliis. Nam tempore autumni, & locis natura gravibus, multo tamen magis extra urbem, quam in urbe, intoleranda vis æſtus per utraque caſtra omnium ferme corpora movit. Et primo temporis ac loci vitio & ægri erant, & moriebantur: poſtea curatio ipſa & contactus ægrorum vulgabat morbos: ut aut neglecti deſertique, qui incidiſſent, morerentur, aut adſidentes curantesque eadem vi morbi repletos ſecum traherent: quotidianaque funera & mors ob oculos eſſet, & undique dies noctesque ploratus audirentur. Poſtremo ita adſuetudine mali efferaverant animos, ut non modo lacrimis juſtoque comploratu proſequerentur mortuos, ſed ne efferrent quidem, aut ſepelirent, jacerentque ſtrata exanima corpora in conſpectu ſimilem mortem exſpectantium; mortuique ægros, ægri validos, cum metu, tum tabe ac peſtifero

Peſtilentia.

fero odore corporum, conficerent: &, ut ferro potius morerentur, quidam invadebant ſoli hoſtium ſtationes. Multo tamen vis major (*s*) peſtis Pœnorum caſtra, quam Romana, (diu circumſedendo Syracuſas, cœlo aquisque adſuerant magis) adfecerat. Ex hoſtium exercitu Siculi, ut primum videre ex gravitate loci vulgari morbos, in ſuas quiſque propinquas urbes dilapſi ſunt. At Carthaginienſes, quibus nuſquam receptus erat, cum ipſis ducibus Hippocrate atque Himilcone, ad internecionem omnes perierunt. Marcellus, ut tanta vis ingruebat mali, traduxerat in urbem ſuos, infirmaque corpora tecta & umbræ recreaverant. Multi tamen ex Romano exercitu eadem peſte abſumti ſunt.

U. c. 540. a. C. 212.

Qua abſumitur exercitus Punicus.

XXVII. Deleto terreſtri Punico exercitu, Siculi, qui Hippocratis milites fuerant, in haud magna oppida, ceterum & ſitu & munimentis tuta, (tria millia alterum ab Syracuſis, alterum quindecim abeſt) eo & commeatus e civitatibus ſuis comportabant, & auxilia arceſſebant. Interea Bomilcar, iterum cum claſſe profectus Carthaginem, ita expo-

Claſſis Punica.

(s) *major vis* Gron. Crev.

U. c. 540.
a. C. 212.

ſita fortuna ſociorum, ut ſpem faceret, non ipſis modo ſalutarem opem ferri poſſe, ſed Romanos quoque in capta quodammodo urbe capi, perpulit, ut onerarias naves quam plurimas omni copia rerum onuſtas ſecum mitterent, claſſemque ſuam augerent. Igitur, centum triginta navibus longis & ſeptingentis onerariis profectus a Carthagine, ſatis proſperos (*t*) ventos ad trajiciendum in Siciliam habuit. Sed iidem venti ſuperare eum Pachynum prohibebant. Bomilcaris adventus, fama primo, dein præter ſpem mora, quum gaudium & metum in vicem Romanis Syracuſanisque præbuiſſet; Epicydes metuens, ne, ſi pergerent iidem, qui tum tenebant, ab ortu ſolis ſtare per dies plures venti, claſſis Punica Africam repeteret, tradita Achradina mercenariorum militum ducibus, ad Bomilcarem navigat. Claſſem in ſtatione verſa in Africam habentem, atque timentem navale prœlium, non tam quod inpar viribus aut numero navium eſſet, (quippe etiam plures habebat) quam quod venti aptiores Romanæ, quam ſuæ, claſſi flarent, perpulit tandem, ut fortunam navalis certaminis ex-

(t) *proſperos ſatis* Gron. Crev.

periri vellet. Et Marcellus, quum & Siculum exercitum ex tota insula conciri videret, & cum ingenti commeatu classem Punicam adventare, ne simul terra marique inclusus urbe hostium urgueretur, quamquam inpar numero navium erat, prohibere aditu Syracusarum Bomilcarem constituit. Duæ classes infestæ circa promontorium Pachynum stabant, ubi prima tranquillitas maris in altum evexisset, concursuræ. Itaque, cadente jam Euro, qui per dies aliquot sævierat, prior Bomilcar movit: cujus prima classis petere altum visa est, quo facilius superaret promontorium. Ceterum, postquam tendere ad se Romanas naves vidit, incertum qua subita territus re, Bomilcar vela in altum dedit, missisque nunciis Heracleam, qui onerarias retro in Africam repetere juberent, ipse, Siciliam prætervectus, Tarentum petit. Epicydes, a tanta repente destitutus spe, ne in obsidionem magna ex parte captæ urbis rediret, Agrigentum navigat, exspectaturus magis eventum, quam inde quidquam moturus.

U. c. 540. a. C. 212.

Prælium navale detrectat.

Epicydes Agrigentum abit.

XXVIII. QUÆ ubi in castra Siculorum sunt nunciata, Epicydem Syracusis excessisse,

U. c. 540. a. C. 212.

Legati exercitus Siculorum ad Marcellum.

a Carthaginienſibus relictam inſulam, & prope iterum Romanis traditam; legatos de conditionibus dedendæ urbis, explorata prius per conloquia voluntate eorum, qui obſidebantur, ad Marcellum mittunt. Quum haud ferme diſcreparet, quin, quæ ubique regum fuiſſent, Romanorum eſſent; Siculis cetera cum libertate ac legibus ſuis ſervarentur; evocatis ad conloquium his, quibus ab Epicyde creditæ res erant, « miſſos ſe ſimul ad » Marcellum, ſimul ad eos (*u*) ab exercitu » Siculorum, [aiunt] ut una omnium, qui » obſiderentur, quique extra obſidionem eſſent, » fortuna eſſet: neve alteri proprie ſibi pa» ciſcerentur quidquam. » Recepti deinde ab iis, ut neceſſarios hoſpitesque adloquerentur, expoſitis, quæ pacta jam cum Marcello haberent, oblata ſpe ſalutis perpulere eos, ut ſecum præfectos Epicydis, Polyclitum, & Philiſtionem, & Epicydem, cui Sindon (*x*) cognomen erat, adgrederentur. Interfectis iis, & multitudine ad concionem vocata, & inopiam, qua ipſi inter ſe fremere occulte ſoliti erant, conqueſti, « quamquam tot mala

Intrant Syracuſas.

(u) *ad eos* &c. l. *ab eo ad exercitum* Gron.

(x) *Sidon* Gron.

» urguerent, » negarunt, « fortunam accusan- » dam esse, quod in ipsorum esset potestate, » quamdiu ea paterentur. Romanis caussam » obpugnandi Syracusas fuisse caritatem Sy- » racusanorum, non odium : nam, ut occu- » patas res ab satellitibus Hannibalis, deinde » Hieronymi, Hippocrate atque Epicyde au- » dierint, tum bellum movisse, & obsidere » urbem cœpisse, ut crudeles tyrannos ejus, » non ut ipsam urbem, expugnarent. Hippo- » crate vero interemto, Epicyde intercluso » ab Syracusis, & præfectis ejus occisis, » Carthaginiensibus omni possessione Siciliæ » terra marique pulsis, quam superesse caus- » sam Romanis, cur non, perinde ac si Hiero » ipse viveret, unicus Romanæ amicitiæ cul- » tor, incolumes Syracusas esse velint? Ita- » que nec urbi nec hominibus aliud pericu- » lum, (*y*) quam ab semet ipsis, esse, si » occasionem reconciliandi se Romanis (*z*) » prætermisissent. Eam autem, qualis illo » momento horæ sit, nullam deinde fore, » simul liberatos ab inpotentibus tyrannis ad- » paruisset. »

U. c. 540.
a. C. 212.

(y) *periculi* Gron.

(z) *Romano* Gron.

U. c. 540. a. C. 212.

XXIX. Omnium ingenti adſenſu audita ea oratio eſt. Prætores tamen prius creari, quam legatos nominari, placuit. Ex ipſorum deinde prætorum numero miſſi oratores ad Marcellum. Quorum princeps, « Neque primo, » [inquit] Syracuſani a vobis defecimus, ſed » Hieronymus, nequaquam tam in vos inpius, » quam in nos: nec poſtea pacem, tyranni » cæde compoſitam, Syracuſanus quiſquam, » ſed ſatellites regii Hippocrates atque Epicy» des, obpreſſis nobis hinc metu, hinc frau» de, turbaverunt. Nec quiſquam dicere po» teſt, aliquando nobis libertatis tempus fuiſſe, » quod pacis vobiſcum non fuerit. Nunc » certe cæde eorum, qui obpreſſas tenebant » Syracuſas, quum primum noſtri arbitrii » eſſe cœpimus, extemplo venimus ad tra» denda arma; dedendos nos, urbem, mœnia; » nullam recuſandam fortunam, quæ inpoſita » a vobis fuerit. Gloriam captæ nobiliſſimæ » pulcherrimæque urbis Græcarum Dei tibi » dederunt, Marcelle. Quidquid umquam » terra marique memorandum geſſimus, id » tui triumphi titulo accedit. Famæne credi » velis, quanta urbs a te capta ſit, quam » poſteris quoque eam ſpectaculo eſſe, (quo

Legatorum Syracuſanorum ad Marcellum oratio.

» quisque terra, quisque (*a*) mari venerit, » nunc nostra de Atheniensibus Carthaginien- » sibusque tropœa, nunc tua de nobis osten- » dat) incolumesque Syracusas familiæ vestræ » sub clientela nominis Marcellorum tutela- » que habendas tradas ? Ne plus apud vos » Hieronymi, quam Hieronis, memoria mo- » menti faciat. Diutius ille multo amicus fuit, » quam hic hostis : & illius etiam benefacta » persensistis ; hujus amentia ad perniciem » tantum ipsius valuit. » Omnia & inpetrabilia & tuta erant apud Romanos. Inter ipsos plus belli ac periculi erat. Namque transfugæ, tradi se Romanis rati, mercenariorum quoque militum auxilia in eumdem compulere metum : adreptisque armis prætores primum obtruncant, inde ad cædem Syracusanorum discurrunt : quosque fors obtulit, irati interfecere, (*b*) atque omnia, quæ in promtu erant, diripuerunt (*c*). Tum, ne sine ducibus essent, sex præfectos creavere, ut terni Achradinæ ac Naso præessent. Seda-

U. c. 540.
a. C. 212.

Transfugarum & mercenariorum tumultus Syracusis.

(a) *quisque - - quisque* l. *quisquis - - quisquis* Gron. Crev.

(b) *interfecerunt* Gron. Crev.

(c) *diripuere* Gron. Crev.

U. c. 540. a. C. 212. to tandem tumultu, exſequentibus ſciſcitando mercenariis, quæ acta cum Romanis eſſent, dilucere, id quod erat, cœpit, aliam ſuam ac perfugarum cauſſam eſſe.

XXX. In tempore legati a Marcello redierunt, falſa eos ſuſpicione incitatos memorantes, nec cauſſam expetendæ pœnæ eorum ullam Romanis eſſe. Erat ex tribus Achradinæ præfectis Hiſpanus, Mericus nomine. Ad eum inter comites legatorum de induſtria unus ex Hiſpanorum auxiliaribus eſt miſſus: qui, ſine arbitris Mericum nanctus, primum, quo in ſtatu reliquiſſet Hiſpaniam, (& nuper inde venerat) exponit. « Omnia Romanis ibi » obtineri armis. Poſſe eum, ſi operæ pre» tium faciat, principem popularium eſſe: » ſeu militare cum Romanis, ſeu in patriam » reverti libeat. Contra, ſi malle obſideri » pergat, quam ſpem eſſe terra marique clau» ſo? » Motus his Mericus, quum legatos ad Marcellum mitti placuiſſet, fratrem inter eos mittit: qui, per eumdem illum Hiſpanum ſecretus ab aliis ad Marcellum deductus, quum fidem aecepiſſet, compoſuiſſetque agendæ rei ordinem, Achradinam redit. Tum Mericus, ut ab ſuſpicione proditionis aver-

teret omnium animos, negat « ſibi placere : » legatos commeare ultro citroque, neque » recipiendum quemquam, neque mittendum, » &, quo intentius cuſtodiæ ſerventur, ob- » portuna loca dividenda præfectis eſſe, ut » ſuæ quiſque partis tutandæ reus ſit. » Omnes adſenſi ſunt partibus dividundis : ipſi regio evenit ab Arethuſa fonte uſque ad oſtium magni portus. Id ut ſcirent Romani, fecit. Itaque Marcellus nocte navem onerariam cum armatis remulco quadriremis trahi ad Achradinam juſſit, exponique (*d*) milites regione portæ, quæ prope fontem Arethuſam eſt. Hoc quum quarta vigilia factum eſſet, expoſitosque milites porta, ut convenerat, recepiſſet Mericus; luce prima Marcellus omnibus copiis mœnia Achradinæ adgreditur : ita ut non eos ſolum, qui Achradinam tenebant, in ſe converterent, ſed ab Naſo etiam agmina armatorum concurrerent, relictis ſtationibus ſuis, ad vim & inpetum Romanorum arcendum. In hoc tumultu actuariæ naves, inſtructæ jam ante circumvectæque, ad Naſum armatos exponunt, qui, inproviſo adorti ſemiplenas ſtationes & adapertas fores

U. c. 540. a. C. 212.

Achradina proditur Romanis a Merico Hiſpano.

(d) *exponitque* Gron.

U. c. 540. a. C. 212.

portæ, qua paullo ante excurrerant armati; haud magno certamine Nasum cepere, desertam trepidatione & fuga custodum. Neque ullis minus præsidii aut pertinaciæ ad manendum, quam transfugis, fuit: quia, ne suis quidem satis credentes se, medio certamine effugerunt. Marcellus ut captam esse Nasum didicit, & Achradinæ regionem unam teneri, Mericumque cum præsidio suis adjunctum, receptui cecinit: ne regiæ opes, quarum fama major, quam res, erat, diriperentur.

Syracusani permittunt se Marcello.

XXXI. Subpresso inpetu militum, & iis, qui in Achradina erant, transfugis spatium locusque fugæ datus est; & Syracusani, tandem liberi metu, portis Achradinæ apertis, oratores ad Marcellum mittunt, nihil petentes aliud, quam incolumitatem sibi liberisque suis. Marcellus, consilio advocato, & adhibitis etiam Syracusanis, qui per seditiones pulsi ab domo intra (e) præsidia Romana erant, respondit: « Non plura per an» nos quinquaginta benefacta Hieronis, quam » paucis his annis maleficia eorum, qui Sy» racusas tenuerint, erga populum Romanum

(e) *inter* Gron.

» esse. Sed pleraque eorum, quo debuerint, » recidisse; fœderumque ruptorum ipsos ab » se graviores multo, quam populus Romanus » voluerit, pœnas exegisse. Se quidem tertium » annum circumsedere Syracusas : non ut » populus Romanus servam civitatem habe- » ret, sed ne transfugarum duces captam & » obpressam tenerent. Quid potuerint Syra- » cusani facere, exemplo vel eos Syracusa- » norum esse, qui intra præsidia Romana » fuerint, vel Hispanum ducem Mericum, » qui præsidium tradiderit, vel ipsorum Syra- » cusanorum postremo, serum quidem, sed » forte consilium. Omnium sibi laborum » periculorumque, circa mœnia Syracusana » terra marique tam diu exhaustorum, nequa- » quam tantum fructum esse, quam capere » Syracusas potuisse. » Inde quæstor cum præsidio ad Nasum ad accipiendam pecuniam regiam custodiendamque missus. Urbs diripienda militi data est, custodibus divisis per domos eorum, qui intra præsidia Romana fuerant. Quum multa iræ, multa avaritiæ, fœda exempla ederentur, Archimeden, memoriæ proditum est, in tanto tumultu, quantum capta urbs in discursu diripientium mili-

U. c. 540. a. C. 212.

Urbs diripienda militi datur.

Archimedis mors.

U. c. 540.
a. C. 212.

tum ciere poterat, intentum formis, quas in pulvere descripserat, ab ignaro milite, quis esset, interfectum. Ægre id Marcellum tulisse, sepulturæque curam habitam: & propinquis etiam inquisitis honori præsidioque nomen ac memoriam ejus fuisse. Hoc maxime modo Syracusæ captæ: in quibus prædæ tantum fuit, quantum vix capta Carthagine tum fuisset, cum qua viribus æquis certabatur. Paucis ante diebus, quam Syracusæ caperentur, T. Otacilius cum quinqueremibus octoginta Uticam ab Lilybæo transmisit: &, quum ante lucem portum intrasset, onerarias frumento onustas cepit: egressusque in terram depopulatus est aliquantum agri circa Uticam, prædamque omnis generis retro ad naves egit. Lilybæum tertio die, quam inde profectus erat, cum centum triginta onerariis navibus frumento prædaque onustis rediit: idque frumentum extemplo Syracusas misit; quod ni tam in tempore subvenisset, victoribus victisque pariter perniciosa fames instabat.

Res in Hispania gestæ.

XXXII. Eadem æstate in Hispania, cum biennio ferme nihil admodum memorabile factum esset, consiliisque magis, quam armis,

bellum gereretur, Romani imperatores egressi hibernis copias conjunxerunt. Ibi consilium advocatum, omniumque in unum congruerunt sententiæ; quando ad id locorum id modo actum esset, ut Hasdrubalem tendentem in Italiam retinerent, tempus esse id jam agi, ut bellum in Hispania finiretur: & satis ad id virium credebant accessisse, viginti (*f*) millia Celtiberorum ea hieme ad arma excitata. Tres exercitus erant. Hasdrubal Gisgonis filius & Mago, conjunctis castris, quinque ferme dierum iter ab Romanis aberant. Propior erat Hamilcaris filius Hasdrubal, vetus in Hispania imperator. Ad urbem nomine Anitorgin exercitum habebat. Eum volebant prius obprimi duces Romani: & spes erat satis superque ad id virium esse. Illa restabat cura, ne, fuso eo perculsi, alter Hasdrubal & Mago, in avios saltus montesque recipientes sese, bellum extraherent. Optimum igitur rati, divisis bifariam copiis, totius simul Hispaniæ amplecti bellum, ita inter se diviserunt, ut P. Cornelius duas partes exercitus Romanorum sociorumque adversus Magonem duceret atque Hasdrubalem; Cn. Cornelius cum tertia

U. c. 540. a. C. 212.

Vires Pœnorum.

Scipiones exercitum partiuntur.

(f) *triginta* Gron. Crev.

U. c. 540. a. C. 212.

parte veteris exercitus, Celtiberis adjunctis, cum Hasdrubale Barcino bellum gereret. Una profecti ambo duces exercitusque, Celtiberis prægredientibus, ad urbem Anitorgin in conspectu hostium, dirimente amni, (*g*) ponunt castra. Ibi Cn. Scipio, cum quibus ante dictum est copiis, substitit, & P. Scipio profectus ad destinatam belli partem.

XXXIII. HASDRUBAL postquam animadvertit, exiguum Romanum exercitum in castris, & spem omnem in Celtiberorum auxiliis esse; peritus omnis barbaricæ, & præcipue omnium earum gentium, in quibus per tot annos militabat, perfidiæ, facili linguæ commercio, quum utraque castra plena Hispanorum essent, per occulta conloquia paciscitur magna mercede cum Celtiberorum principibus, ut copias inde abducant. Nec atrox visum facinus. Non enim, ut in Romanos verterent arma, agebatur: & merces, quanta vel pro bello satis esset, dabatur, ne bellum gererent: & quum quies ipsa, tum reditus domum fructusque videndi suos suaque, grata vulgo erant. Itaque non ducibus facilius, quam multitudini, persuasum est: simul ne metus quidem ab

Celtiberi deserunt Cn. Scipionem.

(g) *omne* Gron. Crev.

Romanis erat, quippe tam paucis, si vi retinerent. Id quidem cavendum semper Romanis ducibus erit, exemplaque hæc vere pro documentis habenda, ne ita externis credant auxiliis, ut non plus sui roboris suarumque proprie virium in castris habeant. Signis repente sublatis, Celtiberi abeunt, nihil aliud quærentibus caussam obtestantibusque, ut manerent, Romanis respondentes, quam domestico se avocari bello. Scipio, postquam socii nec precibus, nec vi retineri poterant, nec se aut parem sine illis hosti esse, aut fratri rursus conjungi vidit posse, nec ullum aliud salutare consilium in promtu esse, retro, quantum posset, cedere statuit; in id omni cura intentus, necubi hosti æquo se committeret loco, qui, transgressus flumen, prope vestigiis abeuntium insistebat.

U. c. 540. a. C. 212.

Cn. Scipionis periculum.

XXXIV. Per eosdem dies P. Scipionem par terror, periculum majus ab novo hoste, urguebat. Masinissa erat juvenis, eo tempore socius Carthaginiensium, quem deinde clarum potentemque Romana fecit amicitia. Is tum cum equitatu Numidarum & advenienti P. Scipioni obcurrit, & deinde assidue dies noctesque infestus aderat, ut non vagos tan-

Item P. Scipionis a Masinissa.

U. c. 540.
a. C. 212.

tum, procul a castris lignatum pabulatumque progressos, exciperet, sed ipsis obequitaret castris, invectusque in medias sæpe stationes, omnia ingenti tumultu turbaret. Noctibus quoque sæpe incursu repentino in portis valloque trepidatum est: nec aut locus, aut tempus ullum vacuum a metu ac sollicitudine erat Romanis: compulsisque intra vallum, ademto rerum omnium usu, quum prope justa obsidio esset, futuramque artiorem eam adpareret, si se Indibilis, quem cum septem millibus & quingentis Suessetanorum adventare fama erat, Pœnis conjunxisset; dux cautus & providens Scipio, victus necessitatibus, temerarium capit consilium, ut nocte Indibili obviam iret: &, quocumque obcurrisset loco, prœlium consereret. Relicto igitur modico præsidio in castris, præpositoque T. Fonteio legato, media nocte profectus, cum obviis hostibus manus conseruit. Agmina magis, quam acies, pugnabant: superior tamen, ut in tumultuaria pugna, Romanus erat. Ceterum & equites Numidæ repente, quos fefellisse se dux ratus erat, ab lateribus circumfusi, magnum terrorem intulere. Contracto adversus Numidas

P. Scipionis temerarium consilium.

U. c. 540. a. C. 212.

das certamine novo, tertius insuper advenit hostis, duces Pœni adsecuti ab tergo jam pugnantes: ancepsque prœlium Romanos circumsteterat, incertos in quem potissimum hostem, quamve in partem conferti eruptionem facerent. Pugnanti hortantique imperatori & obserenti se, ubi plurimus labor erat, latus dextrum lancea trajicitur: cuneusque is hostium, qui in confertos circa ducem inpetum fecerat, ut exanimem labentem ex equo Scipionem vidit, alacres gaudio cum clamore per totam aciem nunciantes discurrunt, imperatorem Romanum cecidisse. Hæc pervagata passim vox, ut & hostes haud dubie pro victoribus, & Romani pro victis essent, fecit. Fuga confestim ex acie, duce amisso, fieri cœpta est. Ceterum ut ad erumpendum inter Numidas leviumque armorum alia (*h*) auxilia haud difficilis res (*i*) erat; ita effugere tantum equitum, æquantiumque equos velocitate peditum, vix poterant: cæsique prope plures in fuga, quam in pugna, sunt. Nec superfuisset quisquam, ni præcipiti jam ad vesperum die nox intervenisset.

Concidit in prœlio, & ejus exercitus profligatur.

(h) *alia* del. *Gron.* (i) *res* del. *Crev.*

U. c. 540. a. C. 212.

XXXV. HAUD ſegniter inde duces Pœni fortuna uſi, confeſtim e prœlio, vix neceſſaria quiete data militibus, ad Haſdrubalem Hamilcaris citatum agmen rapiunt, non dubia ſpe, quum juncti eſſent, debellari poſſe.

Tres Pœni duces conjungunt ſe adverſus Cn. Scipionem.

Quo ubi eſt ventum, inter exercitus ducesque, victoria recenti lætos, gratulatio ingens facta, imperatore tanto cum omni exercitu deleto, & alteram pro haud dubia parem victoriam exſpectantes. Ad Romanos nondum quidem fama tantæ cladis pervenerat, ſed mœſtum quoddam ſilentium erat, & tacita divinatio, qualis jam præſagientibus animis inminentis mali eſſe ſolet. Imperator ipſe, præterquam quod ab ſociis ſe deſertum, hoſtium tantum auctas copias ſentiebat, conjectura etiam & ratione ad ſuſpicionem acceptæ cladis, quam ad ullam bonam ſpem, pronior erat. « Quonam modo enim Haſdrubalem ac Magonem, niſi defunctos ſuo bello, ſine certamine adducere exercitum potuiſſe? Quomodo autem non obſtitiſſe, aut ab tergo ſecutum fratrem? ut, ſi prohibere, quo minus in unum coïrent & duces & exercitus hoſtium, non poſſet, ipſe certe cum fratre conjungeret copias. » His anxius

Recedit Cn. Scipio.

curis id modo esse salutare in præsens credebat, cedere inde, quantum posset: & inde una nocte, ignaris hostibus, & ob id quietis, aliquantum emensus est iter. Luce, ut senserunt profectos hostes, præmissis Numidis, quam poterant maxime citato agmine sequi cœperunt: ante noctem adsecuti Numidæ, nunc ab tergo, nunc in latera incursantes. Consistere cœperunt, ac tutari agmen, quantum possent; tamen, tuto ut simul pugnarent procederentque, Scipio hortabatur, priusquam pedestres copiæ adsequerentur. *U. c. 540. a. C. 212.*

XXXVI. CETERUM nunc agendo, nunc sustinendo agmen, quum aliquamdiu haud multum procederetur, & nox jam instaret, revocat e prœlio suos Scipio: & conlectos in tumulum quemdam, non quidem satis tutum, (præsertim agmini perculso) editiorem tamen, quam cetera circa erant, subducit. Ibi primo, inpedimentis & equitatu in medium receptis, circumdati pedites haud difficulter inpetus incursantium Numidarum arcebant: dein, postquam toto agmine tres imperatores cum tribus justis exercitibus aderant, adparebatque, parum armis ad tuendum locum sine munimento valituros esse; circum- *Tumulum occupat.*

U. c. 540. a. C. 212.

spectare atque agitare dux cœpit, si quo modo posset vallum circuminjicere. Sed erat adeo nudus tumulus & asperi soli, ut nec virgulta vallo cædendo, nec terra cespiti faciendo, aut ducendæ fossæ, aliive ulli operi apta inveniri posset : nec natura quidquam satis arduum aut abscisum (*h*) erat, quod hosti aditum adscensumve difficilem præberet; omnia fastigio leni subvexa. Ut tamen aliquam imaginem valli objicerent, clitellas inligatas oneribus, velut struentes ad altitudinem solitam, circumdabant; cumulo sarcinarum omnis generis objecto, ubi ad moliendum clitellæ defuerant. Punici exercitus postquam advenere, in tumulum quidem perfacile agmen erexere : munitionis vero facies nova primo eos velut miraculo quodam tenuit, quum duces undique vociferarentur, « Quid starent? & non ludibrium illud, vix » feminis puerisve morandis satis validum, » distraherent diriperentque? Captum hostem » teneri, latentem post sarcinas. » Hæc contemtim duces increpabant. Ceterum, neque transilire, neque moliri onera objecta, nec cædere stipatas clitellas, ipsisque obrutas sarcinis, facile

Eum adgrediuntur Pœni.

(h) *abscissum* Gron. Crev.

erat. Tardatis diu quum amolita objecta onera armatis dedissent viam, pluribusque idem partibus fieret, capta jam undique castra erant; pauci ab multis, perculsique a victoribus passim cædebantur. Magna pars tamen militum, quum in propinquas refugisset silvas, in castra P. Scipionis, quibus T. Fonteius legatus præerat, perfugerunt. Cn. Scipionem alii in tumulo primo inpetu hostium cæsum tradunt: alii cum paucis in propinquam castris turrim perfugisse. Hanc igni circumdatam, atque ita exustis foribus, quas nulla moliri potuerunt vi, captam; omnesque intus cum ipso imperatore occisos. Anno octavo, (*i*) postquam in Hispaniam venerat, Cn. Scipio, undetrigesimo die post fratris mortem, est interfectus. Luctus ex morte eorum non Romæ major, quam per totam Hispaniam, fuit. Quin apud cives partem doloris & exercitus amissi, & alienata provincia, & publica trahebat clades. Hispaniæ ipsos lugebant desiderabantque duces: Cnæum tamen magis, quo diutius præfuerat iis, priorque & favorem occupaverat, & specimen justitiæ temperantiæque Romanæ primus dederat.

U. c. 540. a. C. 212.

Cn. Scipio occisus, exercitusque cæsus.

(i) *septimo* Gron. Crev.

U. c. 540. a. C. 212.

L. Marcius res perditas restituit.

XXXVII. Quum deletus exercitus amissæque Hispaniæ viderentur, vir unus res perditas restituit. Erat in exercitu L. Marcius Septimi filius, eques Romanus, inpiger juvenis, animique & ingenii aliquanto, quam pro fortuna, in qua erat natus, majoris. Ad summam indolem accesserat Cn. Scipionis disciplina: sub qua per tot annos omnes militiæ artes edoctus fuerat. Hic, & ex fuga conlectis militibus, & quibusdam de præsidiis deductis, haud contemnendum exercitum fecerat, junxeratque cum T. Fonteio P. Scipionis legato. Sed tantum præstitit eques Romanus auctoritate inter milites atque honore, ut, castris citra Iberum communitis, quum ducem exercituum comitiis militaribus creari placuisset, subeuntes alii aliis in custodiam valli stationesque, donec per omnes suffragium iret, ad L. Marcium cuncti summam imperii detulerint. Omne inde tempus (exiguum id fuit) muniendis castris convehendisque commeatibus consumtum: & omnia imperia milites, quum inpigre, tum haudquaquam abjecto animo, exsequebantur. Ceterum postquam Hasdrubalem Gisgonis, venientem ad reliquias belli delendas, transisse Ibe-

rum, & adpropinquare adlatum eſt, ſignumque pugnæ propoſitum ab novo duce milites viderunt; recordati, quos paullo ante imperatores habuiſſent, quibusque & ducibus & copiis freti prodire ad pugnam ſoliti eſſent, flere omnes repente & obſenſare capita: & alii manus ad cœlum tendere, Deos incuſantes: alii, ſtrati humi, ſuum quiſque nominatim ducem inplorare. Neque ſedari lamentatio poterat, excitantibus centurionibus manipulares, & ipſo mulcente & increpante Marcio, « quid in muliebres & inutiles ſe » projeciſſent fletus potius, quam ad tutandos » ſemet ipſos & rempublicam ſecum acuerent » animos, & ne inultos imperatores ſuos » jacere ſinerent? » Quum ſubito clamor tubarumque ſonus (jam enim prope vallum hoſtes erant) exauditur. Inde, verſo repente in iram luctu, diſcurrere ad arma: ac, velut accenſi rabie, diſcurrunt ad portas, & in hoſtem, neglegenter atque incompoſite venientem, incurrunt. Extemplo inproviſa res pavorem incutit Pœnis: mirabundique unde tot hoſtes tam ſubito exorti prope deleto exercitu forent, unde tanta audacia, tanta fiducia ſui victis ac fugatis, quis imperator

U. c. 540. a. C. 212.

Luctus militum Rom.

Arma tamen capiunt.

U. c. 540. a. C. 212.

duobus Scipionibus cæſis exſtitiſſet, quis caſtris præeſſet, quis ſignum dediſſet pugnæ, ad hæc tot tam necopinata, primo omnium

Pœnos repellunt.

incerti ſtupentesque referunt pedem: dein, valida inpreſſione pulſi, terga vertunt. Et aut fugientium cædes fœda fuiſſet, aut temerarius periculoſusque ſequentium inpetus, ni Marcius propere receptui dediſſet ſignum, obſiſtensque ad prima ſigna, quoſdam & ipſe retinens, concitatam repreſſiſſet aciem. Inde in caſtra avidos adhuc cædisque & ſanguinis reduxit. Carthaginienſes, trepide primo ab hoſtium vallo acti, poſtquam neminem inſequi viderunt, metu ſubſtitiſſe rati, contemtim rurſus & ſedato gradu in caſtra abeunt. Par neglegentia in caſtris cuſtodiendis fuit. Nam, etſi propinquus hoſtis erat, tamen reliquias eum eſſe duorum exercituum ante paucos dies deletorum ſubcurrebat. Ob hoc quum omnia neglecta apud hoſtes eſſent, ex-

Marcius ſtatuit obpugnare caſtra hoſtium.

ploratis iis, Marcius ad conſilium, prima ſpecie temerarium magis, quam audax, animum adjecit, ut ultro caſtra hoſtium obpugnaret: facilius (*m*) eſſe ratus, unius Haſdrubalis expugnari caſtra, quam, ſi ſe rurſus

(m) *ſimul facilius* Gron. Crev.

tres exercitus ac tres duces junxiſſent, ſua defendi: ſimul, aut, ſi ſucceſſiſſet cœptis, recepturum ſe adflictas res: aut, ſi pulſus eſſet, tamen ultro inferendo arma, contemtum ſui demturum. *U. c. 540. a. C. 212.*

XXXVIII. Ne tamen ſubita res & nocturnus terror etiam non ſuæ fortunæ conſilium perturbaret, adloquendos adhortandosque ſibi milites ratus, concione advocata ita diſſeruit: « Vel mea erga imperatores noſtros » vivos mortuosque pietas, vel præſens omnium noſtrum, milites, fortuna fidem cuivis facere poteſt, mihi hoc imperium, ut » amplum judicio veſtro, ita re ipſa grave ac » ſollicitum eſſe. Quo enim tempore, niſi » metus mœrorem obſtupefaceret, vix ita » compos mei eſſem, ut aliqua ſolatia invenire ægro animo poſſem: cogor veſtram » omnium vicem (quod difficillimum in luctu » eſt) unus conſulere: & ne tum quidem, » ubi, quonam modo has reliquias duorum » exercituum patriæ conſervare poſſim, cogitandum eſt, avertere animum ab aſſiduo » mœrore libet. Præſto eſt enim acerba memoria, & Scipiones me ambo dies noctesque curis inſomniisque agitant, & excitant *Ejus oratio ad milites.*

U. c. 540.
a. C. 212.

» ſæpe ſomno; neu ſe, neu invictos per octo » annos in his terris milites ſuos, commili» tones veſtros, neu rempublicam patiar in» ultam, & ſuam diſciplinam ſuaque inſtituta » ſequi jubent: &, ut imperiis vivorum ne» mo obedientior me uno fuerit, ita poſt » mortem ſuam, quod quaque in re facturos » illos fuiſſe maxime cenſeam, id optimum » ducere. Vos quoque velim, milites, non » lamentis lacrimisque tamquam exſtinctos » proſequi, (vivunt vigentque fama rerum » geſtarum) ſed, quotieſcumque obcurret » memoria illorum, velut ſi adhortantes » ſignumque dantes videatis eos, ita prœlia » inire. Nec alia profecto ſpecies, heſterno » die oculis animisque veſtris oblata, memo» rabile illud edidit prœlium: quo documen» tum dediſtis hoſtibus, non cum Scipioni» bus exſtinctum eſſe nomen Romanum: &, » cujus populi vis atque virtus non obruta » ſit Cannenſi clade, ex omni profecto ſævi» tia, fortunæ emerſuram eſſe. Nunc, quia » (*n*) tantum auſi eſtis ſponte veſtra, expe» riri libet, quantum audeatis duce veſtro » auctore. Non enim heſterno die, quum

(n) *qui* Gron. Crev.

» ſignum receptui dedi ſequentibus effuſe vo- U. c. 540.
» bis turbatum hoſtem, frangere audaciam a. C. 212.
» veſtram, ſed differre in majorem gloriam
» atque obportunitatem, volui: ut poſtmodo
» præparati incautos, armati inermes, atque
» etiam ſopitos, per occaſionem adgredi poſ-
» ſetis. Nec hujus occaſionis ſpem, milites,
» forte temere, ſed ex re ipſa conceptam
» habeo. A vobis quoque profecto ſi quis
» quærat, quonam modo pauci a multis, victi
» a victoribus caſtra tutati ſitis; nihil aliud
» reſpondeatis; quam id ipſum timentes vos
» omnia & operibus firmata habuiſſe, & ipſos
» paratos inſtructosque fuiſſe. Et ita ſe res
» habet. Ad id, quod, ne timeatur, fortuna
» facit, minime tuti ſunt homines: quia,
» quod neglexeris, incautum atque apertum
» habeas. Nihil omnium nunc minus metuunt
» hoſtes, quam ne obſeſſi modo ipſi atque
» obpugnati caſtra ſua ultro obpugnemus.
» Audeamus, quod credi non poteſt auſuros
» nos. Eo ipſo, quod difficillimum vide-
» tur, facillimum erit. Tertia vigilia noctis
» ſilenti agmine ducam vos. Exploratum ha-
» beo, non vigiliarum ordinem, non ſtatio-
» nes juſtas eſſe. Clamor in portis auditus

U. c. 540.
a. C. 212.

» & primus inpetus caſtra ceperit. Tum in» ter torpidos ſomno, paventesque ad necopi» natum tumultum, & inermes in cubilibus » ſuis obpreſſos, illa cædes edatur, a qua vos » heſterno die revocatos ægre ferebatis. Scio, » audax videri conſilium : ſed in rebus aſpe» ris & tenui ſpe fortiſſima quæque conſilia » tutiſſima ſunt : quia, ſi in occaſionis mo» mento, cujus prætervolat obportunitas, » cunctatus paullum fueris, nequidquam mox » omiſſam (o) quæras. Unus exercitus in » propinquo eſt : duo haud procul abſunt. » Nunc adgredientibus ſpes aliqua (p) eſt : » & jam tentaſtis veſtras atque illorum vires. » Si diem proferimus, & heſternæ eruptio» nis fama contemni deſierimus ; periculum » eſt, ne omnes duces, omnes (q) copiæ » conveniant. Tres deinde duces, tres exer» citus ſuſtinebimus hoſtium, quos Cn. Sci» pio incolumi exercitu non ſuſtinuit ? Ut » dividendo copias periere duces noſtri, ita » ſeparati ac diviſi obprimi poſſunt hoſtes.

(o) *amiſſam* Gron. Crev.

(p) *aliqua ſpes* Gron. Crev.

(q) *omnesque* Gron.

» Alia belli gerendi via nulla eſt. Proinde » nihil, præter noctis proximæ obportunitatem, exſpectemus. Ite, Deis (*r*) bene juvantibus, corpora curate, ut integri vigentesque eodem animo in caſtra hoſtium inrumpatis, quo veſtra tutati eſtis. » Læti & audiere ab novo duce novum conſilium, &, quo audacius erat, magis placebat. Reliquum diei expediendis armis & curatione corporum conſumtum: & major pars noctis quieti data eſt. Quarta vigilia movere. *U. c. 540 a. C. 212.*

XXXIX. Erant ultra proxima caſtra ſex millium intervallo diſtantes aliæ copiæ Pœnorum. Vallis cava intererat, condenſa arboribus. In hujus ſilvæ medio ferme ſpatio cohors Romana arte Punica abditur, & equites. Ita medio itinere intercepto, ceteræ copiæ ſilenti agmine ad proximos hoſtes ductæ. Et, quum ſtatio nulla pro portis, neque in vallo cuſtodiæ eſſent, velut in ſua caſtra, nullo uſquam obſiſtente, penetravere. Inde ſigna canunt, & tollitur clamor. Pars ſemiſomnos hoſtes cædunt: pars ignes caſis, ſtramento arido tectis, injiciunt: pars portas *Caſtra Haſdrubalis capiuntur.*

(r) *Diis* Gron. Crev.

U. c. 540. a. C. 212. occupant, ut fugam intercludant. Hoſtes ſimul ignis, clamor, cædes, velut alienatos ſenſibus, nec audire, nec providere quidquam ſinunt. Incidunt inermes inter catervas armatorum; alii ruunt ad portas, alii obſeptis itineribus ſuper vallum ſaliunt: &, ut quiſque evaſerat, protinus ad caſtra altera fugiunt, ubi ab cohorte & equitibus ex occulto procurrentibus circumventi, cæſique ad unum omnes ſunt. Quamquam, etiam ſi quis ex ea cæde effugiſſet, adeo raptim captis propioribus caſtris in altera tranſcurſum caſtra ab Romanis eſt, ut prævenire nuncius cladis non poſſet. Ibi vero, quo longius ab hoſte aberant, & quia ſub lucum (s) pabulatum, lignatum, & prædatum quidam dilapſi fuerant, neglecta magis omnia ac ſoluta invenere: arma tantum in ſtationibus poſita: milites inermes, aut humi ſedentes adcubantesque, aut obambulantes ante vallum portasque. Cum his tam ſecuris ſolutisque Romani, calentes adhuc ab recenti pugna, ferocesque victoria, prœlium ineunt. Itaque nequaquam reſiſti in portis potuit;

Altera etiam caſtra capta.

(s) *lucem* Gron. Crev.

Intra portas, concurſu ex totis caſtris ad primum clamorem & tumultum facto, atrox prœlium oritur: diuque tenuiſſet, ni cruenta ſcuta Romanorum viſa, indicium alterius cladis Pœnis, atque inde pavorem injeciſſent. Hic (*t*) terror in fugam avertit omnes: effuſique, qua iter eſt, niſi quos cædes oppreſſit, exuuntur caſtris. Ita nocte ac die bina caſtra hoſtium expugnata ductu L. Marcii. Ad triginta ſeptem millia hoſtium cæſa, auctor eſt Claudius, qui annales Acilianos ex Græco in Latinum ſermonem vertit: captos ad mille octingentos triginta: prædam ingentem partam: in ea fuiſſe clipeum argenteum pondo centum triginta octo, cum imagine Barcini Haſdrubalis. Valerius Antias una caſtra Magonis capta tradit, ſeptem millia cæſa hoſtium: altero prœlio, eruptione pugnatum cum Haſdrubale: decem millia occiſa, quatuor millia trecentos triginta captos. Piſo quinque millia hominum, quum Mago cedentes noſtros effuſe ſequeretur, cæſa ex inſidiis ſcribit. Apud omnes magnum nomen Marcii ducis eſt. Et veræ gloriæ ejus etiam miracula addunt: flammam ei concionanti

U. c. 540.
a. C. 212.

(t) *Hinc* Gron.

U. c. 540. a. C. 212.

fusam e capite, sine ipsius sensu, cum magno pavore circumstantium militum: monumentumque victoriæ ejus de Pœnis, usque ad incensum Capitolium, fuisse in templo clipeum, Marcium adpellatum, cum imagine Hasdrubalis. Quietæ deinde aliquamdiu in Hispania res fuere, utrisque, post tantas acceptas in vicem inlatasque clades, cunctantibus periculum summæ rerum facere.

Spolia Syracusis Romam devecta.

XL. DUM hæc in Hispania geruntur, Marcellus captis Syracusis, quum cetera in Sicilia tanta fide atque integritate composuisset, ut non modo suam gloriam, sed etiam majestatem populi Romani, augeret; ornamenta urbis, signa, tabulasque, quibus abundabant Syracusæ, Romam devexit. Hostium quidem illa spolia, & parta belli jure: ceterum inde primum initium mirandi Græcarum artium opera, licentiæque huic sacra profanaque omnia vulgo spoliandi factum est: quæ postremo in Romanos Deos, templum id ipsum primum, quod a Marcello eximie ornatum est, vertit. Visebantur enim ab externis ad portam Capenam dedicata a Marcello templa, propter excellentia ejus generis ornamenta, quorum perexigua pars comparet. Legationes omnium

omnium ferme civitatium Siciliæ ad eum convenìebant. Dispar ut caussa earum, ita conditio erat. Qui ante captas Syracusas aut non desciverant, aut redierant in amicitiam, ut socii fideles accepti cultique; quos metus post captas Syracusas dediderat, ut victi a victore leges acceperunt. Erant tamen haud parvæ reliquiæ belli circa Agrigentum Romanis: Epicydes & Hanno duces reliqui prioris belli, & tertius novus ab Hannibale in locum Hippocratis missus, Libyphœnicum generis Hipponiates, (Mutinem populares vocabant) vir inpiger, & sub Hannibale magistro omnes belli artes edoctus. Huic ab Epicyde & Hannone Numidæ dati auxiliares: cum quibus ita pervagatus est hostium agros, ita socios ad retinendos in fide animos eorum, ferendoque (u) in tempore cuique auxilium, adiit, ut brevi tempore totam Siciliam impleret nominis sui, nec spes alia major apud faven-

U. c. 540. a. C. 212.

Mutines novus Pœnorum in Sicilia dux.

(u) *ferendumque* Gron. Crev.

U. c. 540. a. C. 212.

tes rebus Carthaginienſium eſſet. Itaque incluſi ad tempus mœnibus Agrigenti dux Pœnus Syracuſanusque, non conſilio Mutinis, quam fiducia, magis auſi egredi extra muros, ad Himeram amnem poſuerunt caſtra. Quod ubi perlatum ad Marcellum eſt, extemplo copias movit; & ab hoſte quatuor ferme millium intervallo conſedit, quid agerent pararentve exſpectaturus. Sed nullum neque locum, neque tempus cunctationi conſiliove dedit Mutines, tranſgreſſus amnem, ac ſtationibus hoſtium cum ingenti terrore ac tumultu invectus. Poſtero die prope juſto prœlio compulit hoſtem intra munimenta. Inde revocatus ſeditione Numidarum in caſtris facta, quum trecenti ferme eorum Heracleam Minoam conceſſiſſent, ad mitigandos revocandosque eos profectus, magnopere monuiſſe duces dicitur, ne abſente ſe cum hoſte manus conſererent. Id ambo ægre paſſi duces, magis Hanno, jam ante anxius gloria ejus: « Mutinem ſibi modum facere, degenerem » Afrum imperatori Carthaginienſi, miſſo ab

Terret Romanos.

» ſenatu populoque. » Is perpulit cunctantem Epicyden, ut, tranſgreſſi flumen, in aciem exirent. Nam ſi Mutinem operirentur, & ſecunda pugnæ fortuna eveniſſet, haud dubie Mutinis gloriam fore.

U. c. 540. a. C. 212.

Eo abſente prælium committitur.

XLI. Enimvero indignum ratus Marcellus ſe, qui Hannibalem ſubniſum victoria Cannenſi ab Nola repuliſſet, his terra marique victis ab ſe hoſtibus cedere, arma propere capere milites, & efferri ſigna jubet. Inſtruenti exercitum decem effuſis equis advolant ex hoſtium acie Numidæ, nunciantes, populares ſuos, primum ea ſeditione motos, qua trecenti ex numero ſuo conceſſerint Heracleam, dein quod præfectum ſuum ab obtrectantibus ducibus gloriæ ejus, ſub ipſam certaminis diem, ablegatum videant, quieturos in pugna. Gens fallax promiſſi fidem præſtitit. Itaque & Romanis crevit animus, nuncio celeri per ordines (x) miſſo, deſtitutum ab equite hoſtem eſſe, quem maxime

(x) *ordinem* Gron. Crev.

U. c. 540. a. C. 212.

timuerant: & territi hostes, præterquam quod maxima parte virium suarum non juvabantur, timore etiam incusso, ne ab suo & ipsi equite obpugnarentur. Itaque haud magni certaminis fuit. Primus clamor atque inpetus rem decrevit. Numidæ, quum in concursu quieti stetissent in cornibus, ut terga dantes suos viderunt, fugæ tantum parumper comites facti, postquam omnes Agrigentum trepido agmine petentes viderunt, ipsi metu obsidionis passim in civitates proximas dilapsi. Multa millia hominum cæsa captaque, & octo elephanti. Hæc ultima in Sicilia Marcelli pugna fuit. Victor inde Syracusas rediit. Jam ferme in exitu annus erat. Itaque senatus Romæ decrevit, ut P. Cornelius prætor literas Capuam ad consules mitteret; dum Hannibal procul abesset, nec ulla magni discriminis res ad Capuam gereretur, alter eorum, si ita videretur, ad magistratus subrogandos Romam veniret. Literis acceptis, inter se consules compararunt, ut Claudius comitia perficeret, Fulvius ad Capuam maneret. Con-

Vincuntur Pœni.

ſules Claudius creavit Cn. Fulvium Centumalum & P. Sulpicium Servii filium Galbam, qui nullum antea curulem magiſtratum geſſiſſet. Prætores deinde creati, L. Cornelius Lentulus, M. Cornelius Cethegus, C. Sulpicius, C. Calpurnius Piſo. Piſoni juriſdictio urbana, Sulpicio Sicilia, Cethego Apulia, Lentulo Sardinia evenit. Conſulibus prorogatum in annum imperium eſt. *U. c. 540. a. C. 212.*

FINIS TOMI QUINTI.

ARGENTORATI,
Typis FRANCISCI GEORGII LEVRAULT.

PERMISSU SUPERIORUM.

BOUND BY